

CIVIL SZEMLE

WWW. CIVILSZEMLE.HU

VII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bíró Endre, Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám, Németh Ferenc

Szerkesztőség/Editors

Főszerkesztő/Editor in Chief Nizák Péter
Rovatszerkesztők/Editors Bartal Anna Mária (Elméletileg)
Csongor Anna (Társadalom és állam)
Kákai László (Kitekintés)
Kinyik Margit (Kitekintés)
Márkus Eszter (Elméletileg)
Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom)
Sebestény István (Világ-nézet)
Online szerkesztő/Online Editor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a titkar@civilszemle.hu címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen.

Együttműködőink/Co-operators

Civil Szemle Alapítvány

Szociális és Munkaügyi Minisztérium

ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ

www.ujmandatum.hu

1143 Budapest, Francia út 33.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: szerkesztoseg@civilszemle.hu

Felelős kiadó Németh István
Lapterv Zátonyi Tibor
Fotó Halász Iván
Tördelőszerkesztő Rácz György

Készült a Kánai nyomdában
Felelős vezető Kánai József

ISSN 1786-3341

TARTALOM ■ ■ ■

■ ELMÉLETILEG

- Nárai Márta: ISMERETEK ÉS VÉLEMÉNYEK A NONPROFIT SZÉKTOR SZERVEZETEIRŐL 5
Bartal Anna Mária–Saródy Zita: KÖRKÉP 22

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- Lakatos Kinga: A KÉPESSÉ TÉTEL (EMPOWERMENT) LEHETŐSÉGEI
A CIVIL TÁRSADALOMBAN 43

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

- Glied Viktor: CIVILEK A KLÍMATÁRGYALÁSOK ÁRNYÉKÁBAN 63

■ VILÁG-NÉZET

- Tatjana Rakar–Zinka Kolarič: A SZLOVÉN NONPROFIT SZÉKTOR SAJÁTOS
HELY(ZET)E A POSZTSZOCIALISTA ORSZÁGOK KÖZÖTT 75

■ SZERZŐINK 89

ELMÉLETILEG ■

ISMERETEK ÉS VÉLEMÉNYEK A NONPROFIT SEKTOR SZERVEZETEIRŐL

Egy empirikus kutatás tapasztalatai a Nyugat-Dunántúlon

Nárai Márta

■ Bevezetés

■ A civil szerveződések, nonprofit szervezetek társadalmi beágyazottságát a társadalom különböző szereplőihöz fűződő kapcsolataik mellett támogatottságuk, valamint a róluk kialakult kép (vélemények, megítélések), a szektorra vonatkozó ismeretek helytállósága is mutatja.

A civil szervezetek, a nonprofit szektor mibenlétére vonatkozó ismeretek, valamint e szervezetek működéséhez való önzetlen lakossági hozzájárulásra való hajlandóság – amely megnyilvánulhat önkéntes tevékenység vállalásában (munkaadomány), vagy pénz-, illetve természetbeni adományok juttatásában is – feltárása is részét képezte annak a nyugat-dunántúli régióban folytatott kutatásnak, amely a régió civil/nonprofit struktúrájának átfogó megismerésére, feltárására törekedett. A felmérés 2003–2005 között 280 nonprofit szervezet,¹ 131 települési önkormányzat és 440 magánszemély körében készült a nyugat-dunántúli régióban, Győr–Moson–Sopron, Vas és Zala megyében. A szervezeti minta összeállítása során területi (megye, illetve településnagyság szerinti) reprezentativitásra törekedtünk, illetve tevékenységi körök alapján is differenciáltunk. A lakossági minta kiválasztása során szintén a területi (megyei és településnagyság szerinti), valamint a nemi és életkori² reprezentativitás érvényesítésén volt a hangsúly. Az önkormányzatokra vonatkozóan felmérési szándékkal a régió összes városát,³ illetve az összes olyan községet megkerestük, ahol a kérdés időpontjában legalább 10 bejegyzett nonprofit szervezet volt a rendelkezésre bocsátott településsoros KSH adatbázis szerint. Az 5–9 szervezettel bíró községek közül a települések felét választottuk ki véletlen mintavételi eljárással a megyei reprezentativitást

■ ■ ELMÉLETILEG

tartva szem előtt. A felmérés az ötnél kevesebb civil kezdeményezést tömörítő települések önkormányzataira nem terjedt ki.⁴

A tényleges mintát végül 128 nonprofit szervezet, 89 önkormányzat és 440 állampolgár jelentette. A felmérés fő módszere mindhárom ágens esetében a kérdőíves megkeresés volt, melyet a szervezetek körében strukturált interjúk felvétele, valamint dokumentum-elemzés egészített ki.

Jelen tanulmányban a nonprofit szektorra vonatkozó ismeretek és attitűdök bemutatására kerül sor, amely elsősorban a lakosság tudását, ismereteit, a vélemények tekintetében pedig főként a nonprofit szervezetek szerepét, jelentőségét, felderítését helyezte középpontba.

Ismeretek a nonprofit szervezetekről

A nonprofit szektor összetételére vonatkozó ismeretek

A megkérdezett magánszemélyek többsége általában releváns tudással bír a nonprofit szektor összetételére vonatkozóan, általában tudják, hogy mely szervezeti formákat takarja, foglalja magában e szféra. (1. ábra) Ismereteik, információik alapján döntő többségük magabiztosan sorolta a nonprofit szervezetek közé a magánalapítványokat, a közalapítványokat és az egyesületeket, bár ez utóbbi szervezeti forma esetében már viszonylag jelentős volt a nem megfelelő választ adók aránya, különösen az alacsony iskolai végzettségűek körében. Az egyéb társadalmi szervezetek (klubok, körök stb.), illetve a közhasznú társaságok⁵ helyzetét tekintve már megosztottabb volt az emberek tudása, illetve véleménye, a köztisztviselőket pedig többségük nem tartotta a nonprofit szektorhoz tartozónak. (1. ábra) Ez utóbbi két szervezeti forma esetében – megítélésem szerint – válaszaikban nemcsak, illetve igazából nem is a releváns/irreleváns tudás tükröződik, hanem azon véleményük, hogy jellegzetességeik, működési jellemzőik alapján e szervezeti formákat, melyek tekintetében gyakran még a szakma is megosztott, nem tekintik a nonprofit szerveződések köréhez tartozónak.

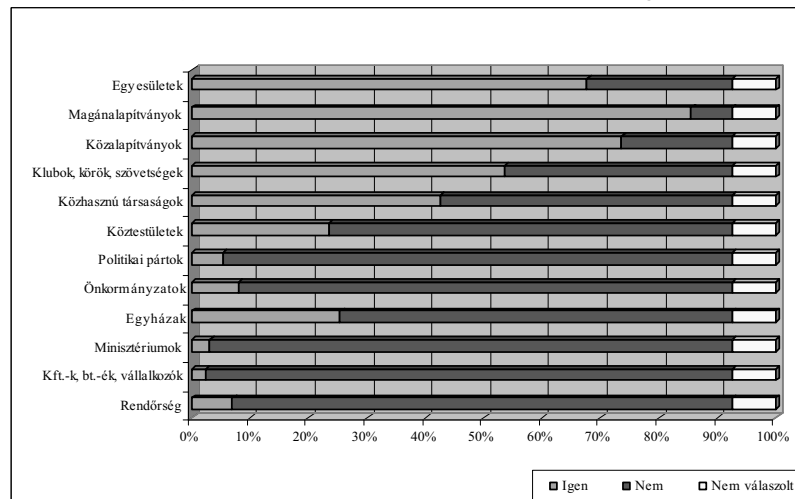
Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a civil szervezetek lényegét a kutatásban részt vevő emberek a nonprofitság (nem profitorientált működés, illetve sajátos finansziális jellemzők [adományokból, támogatásokból, pályázatokból való működés]) mellett főként az önszerveződésre irányuló állampolgári akarat szabad érvényesülésében, illetve az e szervezetekben való szabad, önkéntes részvételben látják. A civil jelleg szempontjából a válaszadók körében két jellemző/kritérium merült még fel: az e szervezeti kör tevékenységének jellegével kapcsolatos kívánalmak (mint pl. közhasznúság, közösségre irányuló, köz érdekében való ténykedés, közös célok megvalósításáért való összefogás, jótékonykodás, segítség), valamint a szervezetek részéről is gyakran hangoztatott függetlenségre, önállóságra, politikamentességre vonatkozó megállapítások, elvárások. Bár ez utóbbi csoportba tartozó kritériumokat az állam-

polgárok lényegesen kisebb mértékben tartják a civilség szempontjából meghatározó tényezőnek, mint az előbbieket.

1. ábra. A nonprofit szektor összetételére vonatkozó lakossági tudás* (%)

*A kérdőívben a következőképpen szerepelt a kérdés: „Ön szerint az alább felsorolt intézmények, szervezetek közül melyek tartoznak a nonprofit szerveződések körébe?”

A jelenlegi szabályozás szerint a nonprofit szektorhoz tartozó szervezeti formákat a felső hat sor tartalmazza.

A közhasznú társaság helyett 2009. július 1-jétől nonprofit gazdasági társaságok működhetnek.

Forrás: Lakossági felmérés (2005).

A nonprofit szervezeti kör összetételére, illetve a lényegükre vonatkozó válaszok alapján úgy tűnik, az emberek jelentős része, különösen a magasabb iskolai végzettségűek tisztában vannak azzal, hogy a társadalom mely szegmenséről van szó, amikor a nonprofit szektorról, illetve a civil szervezetekről beszélünk.⁶ Ráadásul a „hétköznapi” emberek fejében a kérdéses szervezeti körrel szemben élő ’követelmények’ gyakorlatilag teljes mértékben megfelelnek a nonprofit szektor lehatárolására törekvő strukturális-operacionális definíció attribútumkészletével.⁷ (Salamon–Anheier, 1995:39)

A lakossági felmérés fontos tapasztalata azonban az is, hogy van az embereknek egy kisebb hányada, akiknek alapvetően problémát okozott a „nonprofit szervezet” kifejezés ’megfejtése’ is, a civil szervezet megnevezést viszont általában ők is értették. A lakosság körében, a hétköznapi szóhasználatban tehát jóval elterjedtebb, ismeretebb ez utóbbi kifejezés.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A nonprofit szektor nagyságára vonatkozó ismeretek

A kutatás feltérképezte, hogy tisztában vannak-e az emberek a nonprofit szféra nagyságával. E téren azonban eléggé kedvezőtlen eredmény született, a válaszadók döntő többsége ugyanis még hozzávetőlegesen sem tudja sem azt, hogy országos szinten, de még azt sem, hogy lakóhelyén kb. hány alapítvány, egyesület, egyéb nonprofit szervezet működik. A harmadik szektor országos méretére vonatkozóan igencsak változatos képet kapunk, a válaszok között egyaránt előfordul a 17, csakúgy, mint a tízmillió nagyságrend; csupán az emberek minimális részének (kevesebb, mint 4%-ának) vannak reális ismeretei e téren.⁸ De a saját lakóhelyen működő önszerveződések számosságát illetően is csupán a válaszadók hetedének ismeretei (becslései) helytállóak, többségük (68,6%-uk), különösen a városokban élők (82,3%-uk) a ténylegesnél (a KSH nyilvántartásába szereplőnél) jóval kevesebb szervezetet feltételeznek. Míg például a legkisebb falvakban élők közel háromnegyede pontosan, vagy nagyjából tudja a lokális önszerveződések számát, addig az ezer lakos feletti községekben élőknek már csak 25%-áról mondható ez el, a városokban pedig, legyen szó akár kis- vagy nagyvárosról, kevesebb, mint 5%-nyian vannak tisztában a helyi nonprofit szféra nagyságával.

Mindez szignifikáns összefüggésben van a szervezetek számosságával, hiszen kisközségekben, ahol néhány önszerveződés működik csak, azokról a személyes ismerettség, érintettség révén (is) gyakorlatilag mindenki tud. A szervezetszám emelkedésével, a szektor kiszélesedésével, differenciálódásával azonban egyre több lesz az olyan szerveződés, amely az emberek csak kisebb csoportjának látókörébe kerülnek be, így már az akár 50–60-ra rúgó szervezetszám esetén is többségük rejtve marad a lakosság nagy része előtt, nem beszélve a többszázat is meghaladó nagyvárosi szervezeti körről. Így nem meglepő tehát, hogy az emberek nagy része jóval kevesebb civil kezdeményezést feltételez, mint amit a statisztikák jeleznek.

De nemcsak a lakosság nincs tisztában a nonprofit szféra nagyságával, maguk az érintett szervezetek sem tudják, hogy mekkora számosságban vannak jelen székhelytelepülésükön, ami elsősorban az egymásra vonatkozó ismeretek és a közöttük lévő összefogás, együttműködés, hiányának tudható be (a szektoron belüli kapcsolatokról bővebben lásd Nárai, 2008). Csupán a megkérdezett nonprofit szervezetek hatodának ismeretei szerint működik közel annyi önszerveződés az adott településen, mint amennyiről a KSH nyilvántartása szól, többségük (59%-a) jelentős mértékben alulbecsli (ötödük 35–60%-kal, kétötödük több mint 60%-kal) a lokális civil kezdeményezések, egyéb nonprofit szervezetek számát. A szervezetek 17%-a pedig meg se próbált válaszolni, illetve „nem tudom”-mal válaszolt a kérdésre. Az egymásról való informáltság, a másik ismerete a civil összefogás elengedhetetlen feltétele, egyben az ismeretek hiánya gátja is a civil erő kibontakoztatásának.

Még a viszonylag szűk civil szervezeti kört magáénak tudó kisvárosokban is azzal találjuk szembe magunkat, hogy a szerveződések alig tudnak egymásról, a másik tevékenységéről, gyakori, hogy a többi szervezet csak konkrét személyekhez kapcsoló-

ELMÉLETILEG ■■

dóan jelenik meg (Nárai, 2002; 2003). Jellemző, hogy a szerveződések szigetszerűen, csak a saját szervezetükben gondolkodnak, ami egyenes következménye annak, hogy elsősorban saját problémáikkal, pénzügyi hátterük, működési feltételeik megteremtésével vannak elfoglalva, így sok esetben inkább konkurenciát, mint szövetséget látnak egymásban. A közös munka, együttműködés, a települési, netán térségi szintű összefogásnak – amely szükség esetén összehangolt fellépésre tenné a szektort képessé –, még a gondolata is alig jellemző.

A kutatásba bevont harmadik szereplő, a települési önkormányzatok relatív többsége (47%-a) viszont a lakossággal és a civil szervezetekkel szemben nem alá-, hanem felülbecsülte a helyi nonprofit szektor méretét. Az önkormányzatok másik, hasonló nagyságú taboránál (45%-ánál) viszont érvényesült a megszokott papírforma (alábecslés).

Az eredmények ilyen mértékű összecsengése láttán felmerül a kérdés, hogy vajon az emberek, az önkormányzatok és a szervezetek ismeretei nem relevánsabbak-e, mint a statisztikai adatok, amelyekhez viszonyítottam a válaszokat, hiszen a mindennapi tapasztalatainknak köszönhetően talán megbízhatóbb információkkal rendelkeznek a ténylegesen is működő szervezetekről, így reálisabban tudják megítélni a szektor nagyságát, míg a statisztikák tartalmazzák a papíron létező, de a valóságban nem túl sok tevékenységet felmutató szerveződések is. E feltételezés a nem túl nagy számosságú nonprofit szervezettel bíró kisebb településeken – ahol a személyes tapasztalásoknak nagyobb szerep jut –, megáll(hat)ja a helyét. A kiterjedt, sok-sok szervezetet számláló városokban azonban már képtelenség a szervezetek többségéről személyes tapasztalatokat, reális ismereteket szerezni, vagy számon tartani őket, így azok jelentős része ismeretlen marad(hat) a település polgárai, vezetése, különböző szereplői számára.

Konkrét szervezetek ismerete

A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos tájékozottsághoz a konkrét szervezetre vonatkozó ismeretek is hozzátartoznak. Mindenképpen pozitív, hogy annak ellenére, hogy a felmért lakosságnak csupán harmada vesz részt nonprofit szervezet munkájában (vagy tagként és/vagy vezetőként, önkéntesként, fizetett alkalmazottként) (bővebben lásd Nárai, 2008), csupán kisebb hányaduk (ötödük) jelezte, hogy nem ismer egyetlen ilyen szervezetet sem. Kedvező az is, hogy az „Ismer-e civil szervezeteket?” kérdésre igennel válaszolók döntő többsége, szinte teljes köre (92%-a) meg is tudott nevezni konkrét szervezeteket; átlagosan két alapítvány, egyesület neve került említésre. A konkrét civil szervezetek körében tájékozatlanok elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kerülnek ki. Míg például a diplomások körében csupán 8%-nyian nem ismernek semmilyen alapítványt, közalapítványt, egyesületet, más társas nonprofit szervezetet, addig az érettségizettek körében már 19%-nyian, a szakmunkás-

■ ■ ÉLMÉLETILEG

végzettségűek körében kétötödnyien, a maximum általános iskolát végzettek körében pedig már egyharmadnyian vannak azok, akikre ez a jellemző.

Előzetes feltevésem a szervezetek ismerete terén az volt, hogy elsősorban helyi szerveződések fogtak ismerni, megnevezni a megkérdezett magánszemélyek, hiszen az érintettség, személyes kötődés velük általában erősebb, mint a más településen vagy országos szinten működő szervezetekkel, e hipotézisem azonban nem igazolódt be. A konkrét szervezetnevet megadó válaszadók nagy része (81,7%-a[!]) ugyanis a médiában is többször megjelenő országos szintű (szervezettségű) szervezete(ke)t (1. táblázat) is, negyedük (!) viszont csak ilyeneket említett; az összes megnevezett szervezet több mint kétötödét (43,2%) az országos szerveződések tették ki. Legismertebbnek a Vöröskereszt bizonyult, a válaszadók közel negyede megemlítette e szerveződést (1. táblázat).

A megnevezett szervezetek alapján az a következtetés vonható le, hogy az emberek elsősorban szociális és egészségügyi alapítványokat, egyesületeket ismernek, az összes említett szervezet több mint felét (55,5%-át) az e tevékenységi területeken munkálkodó szervezetek tették ki. Ezt követően sport, illetve oktatási célú önszerveződések neve hangzott el legtöbbször, de arányuk nem haladta meg a 7,5%, illetve a 7%-ot. Érdekes módon a nonprofit szervezetek egyik legjelentősebb hányadát kitevő szabadidős, hobbi szervezetek neve viszonylag ritkán került említésre, és szinte egyáltalán nincsenek a köztudatban a vallási, a jogvédő és a gazdaságfejlesztéssel foglalkozó öntevékeny szervezetek.

1. táblázat. A legismertebb országos civil szervezetek köre

<i>Civil szervezet neve</i>	<i>A válaszadók mekkora hányada említette (%)</i>	<i>Az összes említett szervezetnév mekkora hányadát tette ki (%)</i>
Vöröskereszt	22,8	12,1
Magyar Máltai Szeretetszolgálat	8,0	4,2
Gyermekéktézeti Alapítvány	5,5	2,9
Aranyág Alapítvány	4,8	2,6
Gyermekrák Alapítvány	4,2	2,2

Forrás: Lakossági felmérés (2005).

A nonprofit szervezetek oldaláról tekintve a kérdést, a kutatásban részt vett önszerveződések közel háromnegyede úgy vélekedik, hogy szervezetüket székhelytelepülésük lakosságának többsége ismeri. Hetedük szerint ismertségük szinte teljes körű, azaz az adott településen gyakorlatilag nincs olyan ember, aki ne tudna működésükről. Az így vélekedőket kiemelkedő arányban találjuk a községi szervezetek között (30%), a városi szervezetek körében viszont minimális az előfordulásuk (2,7%). Az ötvenezer lakos feletti városokban⁹ működő nonprofitok között már nincs is olyan szervezet, amely azt gondolná magáról, hogy az adott településen szinte mindenki ismeri őket.

A teljes mintát tekintve csupán a szerveződések kevesebb, mint tizede mondta azt magáról, hogy ismertségük nagyon rossz, ők döntően (82%-ban) nagyvárosi

ELMÉLETILEG ■■

magánalapítványok közül kerülnek ki. A magánalapítványok körében kiemelkedően magas a magukat minimális ismertségűnek vallók aránya, egynegyedük (!) úgy ítéli meg, hogy nagyon kevesen tudnak róluk, másik negyedük pedig úgy, hogy többen nem ismerik, mint ismerik a szervezetet. A közalapítványok és a közhasznú társaságok döntő többsége (71,5%, ill. 66,7%) viszont igencsak ismertnek gondolja magát.

A lakossági felmérés tapasztalatainak tükrében – a megkérdezettek kevesebb, mint kétharmada (57,5%) nevezett csak meg helyi szervezetet ismertként –, a nonprofit szervezetek vélekedése ismertségükről jóval kedvezőbbnek tűnik, mint amilyen az a valóságban lehet, hiszen az ismertség – véleményem szerint – ott kezdődik, hogy legalább a szervezet nevét meg tudják mondani az emberek.

A nonprofit szervezetek hatoda, a községiek kétötöde egyébként nem törekszik arra, hogy a szervezetre vonatkozó tájékozottságot növelje, hiszen az, – mint az előbb láttuk – megítélésük alapján amúgy is megfelelő. Nagy részük azonban elsősorban különböző rendezvényeken (54%) és/vagy a szervezet vezetőivel, tagjaival készült interjúk, illetve a szervezetről szóló újságcikkek megjelentetésével (41%) próbálja magát népszerűsíteni, tevékenységét megismertetni másokkal. Harmaduk saját kiadványok, hírlevelek, beszámolók, szórólapok, negyedük saját internetes honlap útján törekszik ismertségének növelésére. Nem túl gyakori, de a szervezetek 17%-ánál előfordul, hogy fizetett hirdetésekkel jelentetnek meg. A különböző kommunikációs módokat azonban csupán 29%-uk ötvözi egymással, ők legalább háromféleképpen igyekeznek megismertetni magukat a lakossággal. A média adta lehetőségeket többségük rendszeresen (28%) vagy alkalmanként (52%) ki is használja (képes kihasználni), tizedüknek viszont még egyáltalán nem volt alkalma megjelenni a helyi sajtóban, TV-ben, rádióban.

A nonprofit szervezetek kommunikációja egyébiránt alapvetően társadalmi célú kommunikáció (Bank, 2004), amelynek nemcsak az a célja, hogy az adott szervezet ismertségét, társadalmi beágyazottságát növelje, hanem olyan információközlő tevékenységként fogható fel „amely a társadalom nagy részét érintő problémákra hívja fel a figyelmet, és ezek leküzdésére ösztönöz oly módon, hogy a megoldásra is igyekszik rámutatni: követésre méltó értékeket közvetít, szemléletváltást sürget, társadalmilag hasznosabb gondolkodásra és életmód elfogadására buzdít.” (Gosztonyi-Hajós, 2001 – idézi Bank, 2004:13)

A helyi nonprofit szervezetek jelentőségének megítélése

A különböző alapítványok, egyesületek, más nonprofit szervezetek számos formában kapcsolódnak be a helyi társadalom életébe (Nárai, 2008), törekednek székhelytelepülésük, illetve az ott élő lakosság életkörülményeinek szebbé, jobbá, tartalmasabbá tételére, hozzájárulnak a különböző társadalmi problémák megoldásához, településük fejlődéséhez. Van, ahol ezt látványosabban és hangosabban teszik, szinte mindenki, vagy legalábbis a lakosság nagy része számára észrevehető módon;

■ ■ ÉLMÉLETILEG

van, ahol csak egy szűkebb kör számára érzékelhető aktivitásuk, tevékenységük, ismertek eredményeik.

Igazából függetlenül működésük jellemzőitől, tevékenységük hatókörétől a nonprofit szervezetek saját – szubjektív – és a települési önkormányzatok megítélése szerint is fontos elemei a helyi társadalomnak (2. táblázat), szerepük meghatározó az egyes települések, és ezáltal tágabb térségük életében is. A szervezetek közel fele (45,3%) – a közalapítványok döntő többsége (71,4%) a magánalapítványoknak és az egyéb társadalmi szervezeteknek viszont csak harmada – értékeli úgy, hogy tevékenysége, vállalt feladatai által egyre jelentősebb szerepet tölt be székhelytelepülésében, illetve a helyi lakosság életében. Leginkább (75% körüli arányban) a közbiztonság védelmét célul kitűző, a gazdaságfejlesztéssel, illetve a környezetvédelemmel foglalkozó szervezetek gondolják így, de számos más területen is (pl. kultúra, egészségügy, oktatás) alapvetően szerepe, jelentősége növekedéséről számolt be a szerveződések többsége (legalább fele).

2. táblázat. A civil szervezetek és a nonprofit szektor fontossága

Állítás	Önkormányzati átlagérték	Nonprofit szervezeti átlagérték
A nonprofit szervezetek fontosak, mert lehetőséget jelentenek a szabad önszerveződésre, érdekkifejezésre.	4,59	4,76
A nonprofit szervezetek fontos gazdasági tényezők – hozzájárulnak a társadalom jólétéhez.	3,1	3,6
A település lakosságának szüksége van a helyi szerveződésekre, mivel azok jelentős szerepet töltenek be a település életének jobb tételében, a különböző feladatok ellátásában, a felmerülő problémák megoldásában.	4,34	4,6

Forrás: Önkormányzati és nonprofit szervezeti felmérés (2003–2004).

A vizsgált nonprofit szervezetek háromféle módon indokolták a harmadik szektor jelentőségét:

- *Elsősorban* azzal, hogy a társadalmi szükségletek ellátásában *hiánypótló* szerepet töltenek be, azaz gyakran olyan feladatokat látnak el, olyan speciális igényeket elégítenek ki, amelyek ellátását az állam, vagy más szervezetek (pl. profit-orientált cégek a szolgáltatás gazdaságtalansága miatt) nem vállalnak fel, de fontos szerep hárul rájuk a szociálisan vagy egyéb módon *hátrányos helyzetűek, rászorulóknak támogatásában* is. A különböző (általános, speciális vagy akár alternatív) szükségletek kielégítése, közösségi feladatok ellátása révén *aktív résztvevői a társadalmi jólét biztosításának* csak úgy, mint *közvetlen környezetük, településük élete jobbá tételének, fejlődésének, fejlesztésének*.
- *Másodsorban* azzal, hogy a lakosság kisebb-nagyobb csoportjait át(össze)fogva olyan *közösségszervező erőként* jelennek meg, amely által létrehozott közösségek egyben a *civil aktivitás terepét, az állampolgári öntudatra ébredés* lehetőségét jelentik, illetve teremtik meg azáltal például, hogy képesek aktivizálni, mozgósítani az embereket különböző, általában közcélú feladatok ellátására; „ér-

ELMÉLETILEG ■■

dekeltté teszik az embereket abban, hogy foglalkozzanak közvetlen környezetük ügyeivel”,¹⁰ vagy bárki számára megadják a „közéleti szerepvállalás lehetőségét”.

- *Harmadsorban*, jelentőségüket abban látják, hogy a társadalom „alulról jövő kezdeményezéseiként” a *demokrácia kiépítésének és működtetésének fontos szereplői*, és mint ilyenek az „öntevékenység kiteljesedése” mellett elősegítik a helyi, illetve állampolgári érdekek érvényesítését, hozzájárulnak a társadalmi legitimitás biztosításához, illetve a demokratikus politikai kultúra fejlesztéséhez is.

Jelentőségük, szerepük pozitív megítélésével, illetve növekedésével összhangban számos nonprofit szervezet véli azt, hogy a jövőbeni fejlődés meghatározó, felelősséggel bíró szereplőivé válhatnak a harmadik szektor elemei, melyek egyre inkább olyan közösségi erőt képviselnek, amelyre a társadalmi problémák kezelésében, megoldásában, de a települések fejlesztésére vonatkozó elképzelések, programok kialakítása, illetve megvalósítása során is mindenképpen lehet és kell építeni. Jelentőségük növekedését mutatja, hogy mind az önkormányzatok, mind a szerveződések felének (56%, ill. 52%) véleménye szerint a helyi közösségben egyértelműen nőtt az egyesületek, alapítványok, közalapítványok elismertsége és támogatottsága.

A kutatás eredményei alapján az is elmondható, hogy a szervezetek többsége (67%) úgy érzi, hogy tevékenysége által, ha csak kis mértékben is, de képes az adott településen zajló társadalmi folyamatok befolyásolására, a különböző társadalmi problémák megoldásának segítésére. A folyamatok aktív alakítására a szervezetek önértékelése szerint hetedük képes, csekélyebb befolyásoló erővel viszont 53%-uk rendelkezik. A községi szervezetek körében közel 10 százalékponttal magasabb a tevékenységük hatását így megítélők aránya, mint a városi társaik körében (58,5% szemben a 49,3%-kal). Tevékenységcsoportok szerint elsősorban a településfejlesztők, a környezetvédők és a gazdaságfejlesztők, működési forma szerint pedig a közhasznú társaságok és a közalapítványok mond(hat)ják el magukról, illetve érzik úgy, hogy meghatározó szereplői a településen zajló folyamatoknak, körükben a mintátlaghoz képest különösen magas arányban találjuk a tevékenységüknek aktív befolyásoló hatást tulajdonítókat.

A civil szférában, nonprofit szektorban rejlő erő, lehetőségeket az önkormányzatok nagy része is kezdi felismerni, egyre inkább partnernek tekintik a településen működő nonprofit szervezeteket, törekednek a velük való kapcsolatok, együttműködések kialakítására, a település életének alakításában számítanak aktív részvételükre. Az önkormányzatok döntő többsége elismeri az öntevékeny szervezetek jelentőségét, és ebben gyakorlatilag nincs különbség a városok és a községek között. Ezt jelzi, hogy a megkérdezett önkormányzatok közel fele (45%) településük nonprofit szervezeteit a helyi társadalomban betöltött szerepük szerint fontos, 38%-uk nagyon fontos, meghatározó szereplőnek tartja (2. ábra).

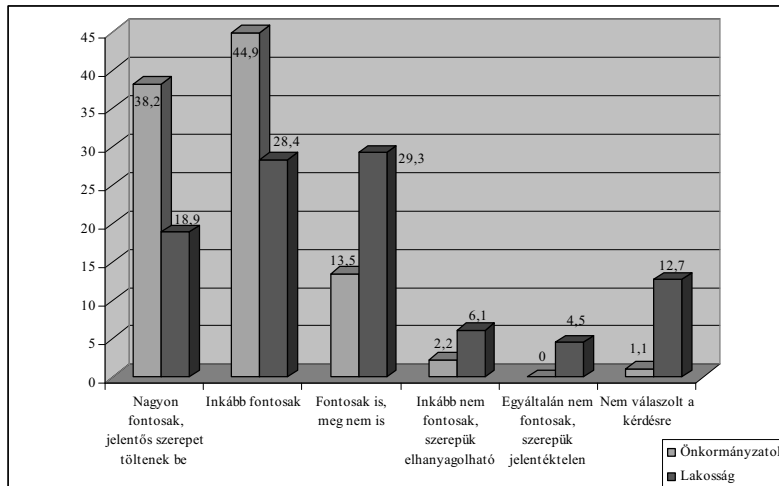
Amikor azonban már nem globálisan, hanem egyes tevékenységterületek szerint ítélték meg az önkormányzatok az adott településen működő szervezetek jelentőségét, a helyi társadalom életéhez, a lakosság jólétéhez és jólétéhez való hozzájárulását,

■ ■ **ELMÉLETILEG**

2. ábra. A nonprofit szervezetek jelentőségének megítélése a település, a lakosság életében betöltött szerepük alapján (%)

Forrás: Önkormányzati felmérés (2003); Lakossági felmérés (2005).

meghatározó különbségek mutatkoztak a tevékenységcsoportok között, sőt eléggé érdekes képet mutat a szervezetek „értékelése” során kapott eredmény. (3. táblázat) Három terület kivételével (gazdaság- és vállalkozásfejlesztés, szakmai érdekkép-

3. táblázat. Az egyes tevékenységi területeken működő nonprofit szervezetek szerepének önkormányzatok által történő megítélése feladatvállalásuk, a település, illetve az ott élő emberek jólétéhez, jól létéhez való hozzájárulásuk alapján*

Tevékenységi terület	Jelentős szerepe van			Nincs jelentős szerepe		
	Összes önkormányzat	Városi önkormányzatok	Községi önkormányzatok	Összes önkormányzat	Városi önkormányzatok	Községi önkormányzatok
Sport	97,3	95,2	98,1	2,7	4,8	1,9
Kultúra, művészet	88,4	95,2	85,4	11,6	4,8	14,6
Szabadidő, hobbi	83,1	77,8	85,4	16,9	22,2	14,6
Polgár-, vagyon-, jogvédelem, bűnözés megelőzése	71,0	65,0	73,8	29,0	35,0	26,2
Oktatás, kutatás	70,9	65,0	74,3	29,1	35,0	25,7
Településfejlesztés, területfejlesztés	63,0	55,0	67,6	37,0	45,0	32,4
Természet- és környezetvédelem	58,7	52,9	62,1	41,3	47,1	37,9
Szociális ellátás, szolgáltatások	55,3	57,9	53,6	44,7	42,1	46,4
Egészségügy	51,1	57,9	46,4	48,9	42,1	53,6
Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés	35,0	38,9	31,8	65,0	61,1	68,2
Szakmai szervezet, érdekképv., érdekkérv.	31,6	29,4	33,3	68,4	70,6	66,7
Vállás	31,6	50,0	15,0	68,4	50,0	85,0

*Csak az adott tevékenységi területen nonprofit szervezettel bíró települések önkormányzatainak %-ában.

Forrás: Önkormányzati felmérés (2003).

ELMÉLETILEG ■■

viselet, vallás) az önkormányzatok többsége, de legalább felük jelentős szerepűnek tartja a nonprofit szervezetek tevékenységét, azonban megfigyelhető, hogy lényegesen kisebb arányban értékelték jelentősnek az azon területeken működő szervezeteket, amelyek például a jóléti ellátásba kapcsolódnak be, illetve az élet minőségét valóban befolyásoló tevékenységekkel tudnak hozzájárulni (pl. szociális ellátás, egészségügy) a közösség életéhez, a település fejlődéséhez. A közösségi értékek megteremtését, illetve a szervezett szabadidő eltöltési lehetőségek biztosítását megvalósító, a lakosságot összehozó, programokat nyújtó területeken, így például a *sport*, a *kultúra* és a *rekreáció*, *hobby* területén működő szervezeteket viszont az önkormányzatok szinte teljes köre szerepvállalásuk és a település életéhez való hozzájárulásuk szempontjából jelentősnek ítéli.

Maguk a nonprofit szervezetek lényegesen kritikusabbnak tűntek az önkormányzatoknál az egyes tevékenységi területek szerepének megítélésénél. Gyakorlatilag két terület (vallás, szakmai érdekképviselő) kivételével minden esetben jóval kisebb hányaduk tartotta jelentős szerepűnek az adott területet, mint az önkormányzatok, illetve lényegesen markánsabbak a településstruktúrában elfoglalt hely szerinti különbségek is (4. táblázat). Csupán négy olyan terület van, melyek szerepét a válaszadó szervezetek többsége jelentősnek ítélte, melynek okai között kétségtelenül megtalálható a mások tevékenységére vonatkozó információk hiánya (lásd kapcsolatok esetlegessége, hiánya) mellett az egymással szembeni féltékenység is. Különösen a

4. táblázat. Az egyes tevékenységi területeken működő nonprofit szervezetek szerepének nonprofit szervezetek által történő megítélése feladatvállalásuk, a település, illetve az ott élő emberek jólétéhez, jólétéhez való hozzájárulásuk alapján*

Tevékenységi terület	Jelentős szerepe van			Nincs jelentős szerepe		
	Összes szervezet	Városi szervezetek	Községi szervezetek	Összes szervezet	Városi szervezetek	Községi szervezetek
	megítélése alapján			megítélése alapján		
Sport	72,0	64,9	81,4	28,0	35,1	18,6
Kultúra, művészet	70,1	75,9	61,5	29,9	24,1	38,5
Szabadidő, hobbi	65,3	58,2	75,0	34,7	41,8	25,0
Oktatás, kutatás	59,8	65,5	51,4	40,2	34,5	48,6
Természet- és környezetvédelem	48,9	49,1	48,6	51,1	50,9	51,4
Szociális ellátás, szolgáltatások	48,3	61,8	26,5	51,7	38,2	73,5
Vallás	46,6	52,9	37,8	53,4	47,1	62,2
Egészségügy	42,0	56,0	19,4	58,0	44,0	80,6
Településfejlesztés, területfejlesztés	40,9	43,1	37,8	59,1	56,9	62,2
Szakmai szervezet, érdekképv., érdekérv.	39,0	52,0	18,8	61,0	48,0	81,3
Polgár-, vagyon-, jogvédelem, bűnözés megelőzése	37,5	41,2	32,4	62,5	58,8	67,6
Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés	30,4	38,0	17,2	69,6	62,0	82,8

*Csak azon szervezetek %-ában, melyeknek van tudomásuk székhelytelepülésükön az adott tevékenységi területen működő nonprofit szervezet(ek)ről.

Forrás: Nonprofit szervezeti felmérés (2003–2004).

■ ■ ÉLMÉLETILEG

községi szervezetekre jellemző, hogy számos területen nem tartják jelentős szerepet betöltőnek a településükön működő nonprofit társukat; a városi szervezetek körében jóval pozitívabb megítélés figyelhető meg. Elsősorban a tipikusan városokhoz kötődő tevékenységi területek (pl. egészségügy, szociális ellátás, szakmai érdekképviselet, gazdaságfejlesztés) esetében markánsak a különbségek (4. táblázat).

Egyébiránt hasonlóan az önkormányzatok véleményéhez maguk a nonprofit szervezetek is a *sport*, a *kultúra*, illetve a *szabadidő*, *hobby* területén tevékenykedő alapítványok, egyesületek, közalapítványok, egyéb társadalmi szervezetek esetében érzik leginkább azt, hogy jelentős szerepet töltenek be a lokális társadalmak életében. Elgondolkodtató, hogy annak ellenére, hogy a nonprofit szervezetek jelentőségüket elsősorban hiánypótló szolgáltatások, ellátások biztosításában látják, a tipikusan olyan területeken működő szervezeteket, amelyekre ez (lehet) a jellemző, lényegesen kisebb hányaduk értékelte jelentős szerepűnek. Az egyes területek jelentőségének megítélésében jóval inkább a szektor közösségi szerepének felértékelődése köszön vissza. Különösen jellemző ez a községekben működő szervezetekre.

Némi ellentmondást jelez a lokális önszerveződések szerepének megítélésében, hogy miközben maguk a szervezetek úgy érzik, aktívan részt vesznek a helyi társadalom életének alakításában, illetve mind a szervezetek, mind az önkormányzatok döntő többsége szerepvállalásuk, tevékenységük alapján fontos, jelentős szereplőnek tartja a nonprofit szervezeteket, addig a lakosság korántsem tulajdonít ekkora jelentőséget nekik, illetve nem ennyire egyöntetű szerepük megítélésekor. A lakossági felmérés eredményeiből ugyanis egyrészt az derül ki, hogy a megkérdezettek viszonylag jelentős részének – közel harmadának – nincs határozott véleménye arról, hogy fontosak-e vagy sem a nonprofit szervezetek, főként a fiatalabb korosztály és a középkorúak bizonytalanok a kérdést illetően. Másrészt az önkormányzatokkal ellentétben a magánszemélyeknek lényegesen kisebb hányada (47,3%-uk) nyilatkozott pozitívan a köz- és magánalapítványok, egyesületek, közhasznú társaságok, egyéb társadalmi szervezetek által alkotott nonprofit szféra szerepéről, jelentőségéről (2. ábra). Csupán ötödük vélekedik úgy, hogy e szerveződések az adott településen végzett munkájuk alapján a helyi társadalom életében nagyon fontos, valamivel több, mint negyedük szerint pedig valamennyire fontos szerepet töltenek be. A megkérdezettek tizede kimondottan negatívan ítéli meg e szervezeteket a településen betöltött szerepük alapján (jelentéktelenek, elhanyagolhatók), az önkormányzatok körében viszont csupán két olyan hivatalban (2,2%) gondolták úgy, hogy érdemben nem járulnak hozzá a település életéhez a helyi önszerveződések.

A lakosság körében végzett felmérés eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy a helyi nonprofit szervezetek szerepének megítélését a nem és az iskolai végzettség mellett leginkább az e szervezetekkel való szorosabb kapcsolat, a munkájukban való részvétel, illetve a támogatójukként való megjelenés befolyásolja. A kutatási tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy a nők, a magasabb iskolai végzettségűek (diplomások), illetve a nonprofit szervezetekkel közvetlen kapcsolatban lévők jóval kedvezőbben vélekednek az alapítványok, egyesületek, egyéb nonprofitok szerepéről (5. táblázat).

5. táblázat. A nonprofit szervezetek szerepe megítélésének demográfiai, társadalmi meghatározottsága (%)

Demográfiai és társadalmi jellemzők	A nonprofit szervezetek a település, a lakosság életében betöltött szerepük alapján					Nem válaszolt, nem tudja
	nagyon fontosak	inkább fontosak	fontosak is, meg nem is	inkább nem fontosak	egyáltalán nem fontosak	
<i>Nem</i>						
Férfi	13,7	26,9	31,5	8,1	9,1	10,7
Nő	23,0	29,6	27,6	4,5	0,8	14,4
<i>Életkor</i>						
30 év alatti	19,5	30,5	31,3	7,8	4,7	6,3
30 – 39 éves	15,7	26,5	34,3	6,9	4,9	11,8
40 – 49 éves	22,1	26,0	30,8	3,8	2,9	14,4
50 – 64 éves	17,7	30,4	21,5	7,6	6,3	16,5
65 éves és a felett	18,5	29,6	18,5	0,0	3,7	29,6
<i>Lakóhely – megye</i>						
Győr-Moson-Sopron	17,9	34,7	30,1	4,6	4,6	8,2
Vas	20,2	26,6	29,4	8,3	2,8	12,8
Zala	19,3	20,7	28,1	6,7	5,9	19,3
<i>Lakóhely – településtípus</i>						
Község 500 lakos alatt	32,0	36,0	28,0	0,0	0,0	4,0
Község 500 – 999 lakos között	11,5	30,8	19,2	7,7	3,8	26,9
Község 1000 lakos felett	17,3	31,5	25,2	7,9	6,3	11,8
Tízezer lakos alatti kisváros	12,5	16,7	29,2	8,3	12,5	20,8
10 ezer – 49 999 lakos közötti kisváros	26,0	12,0	30,0	8,0	4,0	20,0
50 ezer lakos feletti városok (megyei jogú városok)	18,1	30,9	33,5	4,8	3,2	9,6
<i>Iskolai végzettség</i>						
Maximum nyolc osztály	11,1	18,5	29,6	3,7	11,1	25,9
Szakmunkásképző, szakiskola	11,5	24,4	26,9	7,7	7,7	21,8
Középiskola	19,6	29,7	31,6	6,7	2,9	9,6
Főiskola	27,4	28,6	26,2	6,0	4,8	7,1
Egyetem	18,9	37,8	27,0	2,7	2,7	10,8
<i>Nonprofit szervezetekkel való kapcsolat</i>						
Részt vesz nonprofit szervezet munkájában	36,5	29,7	23,2	4,3	0,7	5,8
Nem vesz részt nonprofit szervezet munkájában	10,9	27,8	32,1	7,0	6,3	15,9
Önkéntes adománnyal támogat nonprofit szervezetet	51,6	25,8	16,1	3,2	3,2	0,0
Nem adományoz nonprofit szervezet javára	16,4	28,6	30,3	6,4	4,6	13,7
<i>Teljes minta körében</i>	18,9	28,4	29,3	6,1	4,5	12,7

Forrás: Lakossági felmérés (2005).

A nonprofit szervezetek szerepének önkormányzatnál lényegesen kedvezőtlenebb lakossági megítélésének (2. ábra) egyik oka az informáltság hiányában keresendő, az emberek gyakran nem ismerik a helyi szervezetek tevékenységét, nem látják működésük hatásait, illetve elsősorban nem az értük, a társadalom érdekében tenni akarókat látják bennük, hanem az adományaikra áhító, a forrásokkal el nem számoló „ügyeskedőket”, akikkel szemben általában alapvetően bizalmatlanok az emberek.

■ ■ ELMÉLETILEG

E feltevést igazolni látszik, hogy a nonprofit szervezetek munkájában részt vevő, illetve azokkal támogatói kapcsolatban álló, azaz az önszerveződések tevékenységét jobban ismerő válaszadók az átlagosnál pozitívabban vélekednek róluk, lényegesen magasabb arányban tulajdonítanak nekik a különböző társadalmi problémák megoldásában, a helyi társadalom életében *nagyon fontos* szerepet, mint az e szerveződésekkel semmiféle kapcsolatban nem lévők körére jellemző (5. táblázat).

Másrészt az emberek úgy látják, hogy a helyi dolgok alakulását a pártok, a politika határozza meg, és nem a civil szféra szereplői, így nem is tulajdonítanak olyan nagy jelentőséget az öntevékeny szervezeteknek. Az évtized elején végzett tatabányai és oroszlyáni közvélemény-kutatások tapasztalatai például azt mutatják, hogy az emberek általában nem e szervezetektől remélnék támogatást, megoldást az egyén, illetve a lakóhelyük problémáira, hanem sokkal inkább az önkormányzattól, illetve személyes gondjaikra a rokonságtól. A civil szervezeteket csupán 7%-nyian nevezték meg, míg az önkormányzat 35%, a rokonság 20%-ot ért el a „*Kitől remélnék támogatást?*” kérdésre adott válaszokban (Szirmai et al., 2002:198), ami jelzi, hogy az emberek nem tulajdonítanak túl nagy szerepet a lokális önszerveződéseknek.

A civil szervezeti segítségkéréstől való idegenkedés nemcsak abban mutatkozik meg, hogy az emberek személyes problémáik megoldását nem e szerveződésektől várják, hanem abban is, hogy a polgárok és az önkormányzat közötti ügyek elintézésében, megoldásában sem számítanak rájuk, e téren is elutasítják a formális szervezetektől való segítségkérés lehetőségét. Sokkal inkább magukra és családi kapcsolataikra támaszkodnak, vagy az önkormányzati ügymenetben részt vevő személyek (pl. önkormányzati képviselők, hivatali munkatársak) segítségére számítanak. Ez még azokra is jellemző, akik érdekeltek, vagy szerepet vállalnak valamely nonprofit szervezet munkájában. A nonprofit szervezetek helyi ügyek, döntések befolyásolásában játszott képességével kapcsolatos lakossági kétkedéssel egyetemben egyre inkább (vagy inkább továbbra is) egy olyan állampolgári magatartás valószínűsíthető, melynek során az emberek érdekeiket inkább önállóan próbálják artikulálni és érvényesíteni a vezető döntéshozó csoportokkal szemben, másrészt a társadalmi önszerveződések gyenge helyi társadalmi beágyazottságára következtethetünk (Kákai, 1999; 2004b). A civil szervezetek döntésbefolyásoló képessége általában valóban alacsony,¹¹ a Ferge Zsuzsa (1997; 1998) által oly fontosnak tartott „hang” szerepet még kevésbé tudják betölteni. A közügyek alakulását meghatározó önkormányzati döntéshozatali folyamatba való aktív bevonásukra csak a hivatalok kisebb része hajlandó,¹² elsősorban inkább „az önkormányzati célok, illetve kitűzött feladatok végrehajtását vagy az azokban való közreműködést várják a civilektől” (Kákai, 2004a:268).

Összegzés

A civil/nonprofit szervezetek jelentőségének, szerepének megítélése kissé ellentmondásos, miközben a szervezetek nagy része úgy érzi, hogy, aktívan részt vesz a

ELMÉLETILEG ■■

székhely-településén folyó folyamatok, illetve a helyi társadalom életének alakításában, és mind a szervezetek, mind az önkormányzatok döntő többsége szerepvállalásuk, tevékenységük alapján fontos szereplőnek tartja a nonprofit szervezeteket, vagy legalábbis meghatározott részüket – főként a sport, a szabadidős és a kulturális szervezeteket –, addig a lakosság korántsem tulajdonít ekkora jelentőséget nekik, illetve nem ennyire egyöntetű szerepük megítélésakor.

Az egyes tevékenységi területek jelentőségének önkormányzati és szervezeti megítélésében inkább a szektor közösségi szerepének felértékelődése köszön vissza, annak ellenére, hogy maguk a szervezetek jelentőségüket elsősorban hiánypótló szolgáltatások, ellátások biztosításában látják; a tipikusan olyan területeken működő szervezeteket, amelyekre ez (lehet) a jellemző, lényegesen kisebb hányaduk értékelte jelentős szereplőnek.

Ahhoz, hogy a társadalom minden szereplője szerint valóban az élet meghatározó tényezői legyenek a nonprofit szektor szereplői, a szakmai fejlődésükön, megerősödésükön túl mindenekelőtt láthatóvá kell válniuk. Tevékenységük, szerepvállalásuk által bizonyítaniuk kell szükségességüket, azt, hogy hiányuk valóban hiányként jelentkezne székhelytelepülésük (működési területük) életében, az ott élők ellátásában, jólétének és jól létének biztosításában.

Tapasztalataim szerint azonban a nonprofit szervezetek vélekedése ismertségükről is jóval kedvezőbb, mint amilyen az a valóságban. A szerveződések többsége azt feltételezi, úgy véli, hogy szervezetüket székhelytelepülésük lakosságának többsége ismeri, a lakossági megkérdezés során viszont bebizonyosodott, hogy az emberek általában tisztában vannak azzal, hogy mely szervezetek alkotják a nonprofit szektort, tudják értelmezni a civil szervezet kifejezést, többségük konkrét szervezetet is meg tud nevezni, azonban az összes megnevezett szervezet közel felét az országos szerveződések tették ki. A megkérdezetteknek kevesebb, mint 60%-a tudott helyi szervezetet megnevezni!

Eredményeink egyúttal arra is felhívják a figyelmet, hogy a társadalmi elfogadottság, megítélés, illetve a civil szervezetek munkájában való részvétel (pl. önkéntes tevékenység) vagy a támogatásuk erősítéséhez nélkülözhetetlen a lakossági és egyéb társadalmi szereplőkben a nonprofit szektorról élő kép, attitűdök, motivációk megismerése, hiszen ezen tudás birtokában a szervezetek célzottabban, hatékonyabban alakíthatják ki a megnyerésre, bevonásra irányuló tevékenységüket. De az alapítványokon, egyesületeken, egyéb nonprofit szervezeteken kívül a médiának, az önkormányzatoknak, és nem utolsósorban a kormánynak is tevételes szerepe van a harmadik szektor „népszerűsítésében”, például annak széles körű tudatosításával, hogy e szervezetek napjainkban milyen pozitív küldetést teljesítenek, és milyen fontos kezdeményezéseket mondhatnak magukénak nemcsak lokális, hanem országos és nemzetközi szinten is (Siegel–Yancey, 1992).

■ ■ ELMÉLETILEG

Jegyzetek

- 1 A vizsgálat alapsokaságát, illetve kiindulópontját azok a bíróságon bejegyzett szervezetek adták, amelyek az évtized közepi szabályozás szerinti nonprofit szervezeti-működési formák valamelyikében tevékenykedtek. Így a felmérés kiterjedt a klasszikus civil kezdeményezésekre (egyesület, magánalapítvány) mellett a térségben működő közalapítványok, köztisztviselők és közhasznú társaságok körére is. Ez utóbbiak alapítására ma már nincsen mód, helyettük ún. nonprofit gazdasági társasági forma létezik.
A 280 szervezet a nyugat-dunántúli régióban, 2003-ban működőként nyilvántartott összes önszerveződés (5500) 0,5%-át jelentette. Napjainkban a KSH által regisztrált bejegyzett szervezetek száma meghaladja a hatszázat. (*Nonprofit szervezetek...*, 2009)
- 2 Bár az életkor tekintetében előnyben részesítettem az aktív korosztályba tartozókat. A felmérés a felnőtt lakosságra vonatkozott, így értelemszerűen 18 évesnél fiatalabbak nem kerülhettek be a mintába.
- 3 Felmérésem idején 27 városi rangú település volt a nyugat-dunántúli régióban, számuk azóta 30-ra emelkedett.
- 4 A vizsgált régióban felmérésem idején összesen 654 település volt, a KSH adatbázisa szerint a települések közel felében 1–4 bejegyzett nonprofit szervezet működött, 108 községben pedig (a települések 16,5%-a) egyetlen ilyen szerveződést sem regisztráltak.
- 5 Mint ahogy korábban már jeleztem, felmérésem idején a nonprofit szervezeti formák között még szerepelt a közhasznú társaság, ma viszont ebben a formában már nem, hanem helyette nonprofit gazdasági társaságként működhetnek az ilyen típusú szervezetek.
- 6 Az iskolai végzettség emelkedésével szinte minden szervezettípus esetében növekedett az adott szervezettípus hovatartozásáról releváns ismeretekkel bírók aránya.
- 7 A nonprofit szervezetek el(le)határolására alkalmas kritériumokat megfogalmazó nonprofit definíció a kilencvenes évek közepétől a Johns Hopkins nemzetközi összehasonlító program kutatóinak, Lester Salamonnak és Helmut Anheiernek köszönhetően ún. *strukturális-operacionális definíció*ként ismert (Salamon–Anheier, 1995:39). Elemei a következők: nonprofititás (nem profitorientáltak); kormánytól való függetlenség; intézményesültség; önkormányzatiság, öngazgatás kritériuma; önkéntesség és az öntevékenység minimális szintje; közhasznúság; pártcélok, pártpolitikai tevékenység kizárása (Kuti–Marschall, 1991:65–66; Harsányi, 1992:36–39; Salamon–Anheier, 1995:36–38 alapján).
- 8 A KSH adatai szerint 2008-ban közel 65 ezer (64 925) működő nonprofit szervezet volt az országban (A nonprofit szektor..., 2009).
- 9 Megyei jogú városok: Győr, Szombathely, Zalaegerszeg, Sopron, Nagykanizsa; e településeken több száz szervezet tevékenykedik.
- 10 Az idézetek az interjúk és a kérdőívek kitöltése során egyes nonprofit szervezetek képviselőinek szájából hangzottak el.
- 11 Az évtized elején a civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatát feltáró országos kutatás eredményei a lokális önszerveződések gyenge, közepes befolyását mutatták; egy ötfokozatú skálán mérve az önkormányzatok 2,1–2,9 közé helyezték a településükön működő egyesületek, alapítványok döntéshozatali hatását (Szabó, 2002:39; Csegény–Kákai, 2002:62–63). A nyugat-dunántúli régióban folytatott kutatásom tapasztalatai szerint az önkormányzattal való együttműködéssel kapcsolatosan negatív tapasztalatoknak hangot adó szervezetek (a válaszadó szervezetek harmadára volt ez jellemző) elsősorban a javaslataik, véleményük figyelembevételének mellőzését említették.
- 12 A döntéshozatali, illetve a döntés-előkészítő folyamatba a nonprofit szféra szervezeteit is bekapcsoló önkormányzatok leginkább a már elkészült anyagok véleményezésére kérik fel a szervezeteket, harmadik lehetőséget ad a képviselő-testületi és/vagy bizottsági üléseken való részvételre (is). Számos önkormányzatnál (35%-uknál) elsősorban különböző értekezletek, megbeszélések, beszélgetések, előzetes vagy személyes egyeztetések, konzultációk formájában zajlik az önkormányzati döntéshozatali folyamatban való civil részvétel. A hivatalok legkevésbé a különböző előterjesztések, tervezetek elkészítésében való aktív, pl. felkért szakértőként való civil részvételt preferálják, ily módon csupán a döntések társadalmisítását megvalósító hivatalok alig több, mint tizede (12,3%-a) enged beleszólást a köz ügyeibe (Nárai, 2008).
A kutatás tapasztalatai egyértelműen rámutattak arra is, hogy a nonprofit szervezetek önkormányzati döntéshozatali folyamatba való bekapcsolódására vonatkozó lehetőségek, illetve esélyek erősen

differenciáltak; az önkormányzattal meglévő hivatalos jellegű, intézményes kapcsolódások (pl. feladatátadási szerződéssel vagy együttműködési megállapodással), illetve a személyi jellegű összefonódások erősen éreztetik a hatásukat abban, hogy egy szerveződés megjelenik-e (megjelenhet-e egyáltalán) a lokális döntéseket befolyásoló szerepkörben. Tapasztalataim nem egyedülállóak, a nonprofit szervezetek e téren való megosztottságára, a helyi döntések befolyásolási, alakítási lehetőségének a szervezetek képviselőinek, vezetőinek ismertségétől, illetve az önkormányzat és a nonprofit szféra közötti személyes kapcsolatokról, kötődésektől való erős függésére már mások is felhívták a figyelmet (Varga, 1996; Csegény–Kákai, 2002; Kákai, 2004a).

Irodalom

- Bank Dénes (2004): Kommunikáció civilfokon. *Civil Szemle*, 1. 11–28.
- Csegény Péter–Kákai László (2002): *Köztes helyzet?! A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában az ezredforduló Magyarországon*. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal Civil kapcsolatok Főosztálya.
- Ferge Zsuzsa (1997): *Az állami szociálpolitika változásának trendjei a rendszerváltás óta; ezek illeszkedése nemzetközi (nemzetközileg változó) paradigmákhoz*. Politikatudományi Füzetek. XX. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Ferge Zsuzsa (1998): Egy mítosz társadalmi ára. Nemzetközi paradigmaváltás és a magyar szociálpolitika. *Társadalmi Szemle*, 9–10. 74–92.
- Harsányi László (1992): A nonprofit szektor szabályozásának vitás kérdései. In: Kuti Éva (szerk.): *A nonprofit szektor Magyarországon*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, 34–45.
- Kákai László (1999): Állampolgári részvétel és helyi társadalom Pécsen. In: Csefkó Ferenc–Horváth Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs: MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete–Pécs-Baranyai Értelmisségi Egyesület, 408–420.
- Kákai László (2004a): *Önkormányzunk értetek, de nélkületek! Pártok és civil szervezetek a helyi társadalmakban*. Budapest: Századvég.
- Kákai László (2004b): Politikai kultúra és lokalitás. *Századvég*. 3. 65–96.
- Kuti Éva–Marschall Miklós (1991): A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita és ami mögötte van. *Esély*. 1. 61–69.
- Nárai Márta (2002): *A civil szervezetek egymás közötti és az önkormányzattal való együttműködései Tét városában*. Kézirat. Győr.
- Nárai Márta (2003): Civil szervezetek egy kisváros életében. *Tér és Társadalom*. 1. 91–115.
- Nárai Márta (2008): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében. A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása*. Doktori disszertáció. Győr–Budapest: ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola.
- A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2008-ban. (2009) – *Statistikai tükör*, 192. szám (2009/192) www.ksh.hu
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2007* (2009): Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Salamon, Lester. M.–Anheier, Helmut. K. (1995): *Szektor születik*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Siegel, Daniel–Yancey, Jenny (1992): *A civil társadalom újjászületése*. Budapest: The Rockefeller Brothers Fund.
- Szabó István (2002): A települési önkormányzatok és a civil szervezetek kapcsolatrendszere. In: Csegény Péter–Kákai László (szerk.): *Köztes helyzet? A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában*. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya, 21–61.
- Szirmai Viktória–A. Gergely András–Baráth Gabriella–Molnár Balázs–Szépvölgyi Ákos (2002): *Verseny és/vagy együttműködés*. Budapest–Székesfehérvár: MTA Szociológiai Kutatóintézet, MTA RKK NYUTI Közép-dunántúli Kutatócsoport.
- Varga Istvánné (1996): A civil szervezetek jelentősége a helyi társadalomban, szerepük az önkormányzati döntések előkészítésében. *Magyar Közigazgatás*, 12. 723–726.

-
-
-
-
-
-
-
-

■ KÖRKÉP

- Az önkéntesség helyzete és szerepe az Európai Unió egyes tagállamaiban
- az önkéntes-motivációs kutatások tükrében¹

Bartal Anna Mária–Saródy Zita

■ Ahogy az alcím is jelzi, a tanulmány egy speciális nézőpontból – az önkéntes-motivációs kutatások tükrében – elemzi és mutatja be az önkéntesség helyzetét és szerepét az Európai Unió egyes tagállamaiban. Ebből kifolyólag csak 13 európai uniós tagállam került be a vizsgálati körbe, azok az országok, ahol az önkéntesség helyzetét a motivációs-kutatások felől (is) vizsgálták. Az elemzés négy részből áll: az első részben áttekintjük az önkéntesség értelmezését az egyes uniós intézmények dokumentumai alapján, majd pedig bemutatjuk a főbb makroszintű, európai önkéntesség-vizsgálatokat. Ezt követően összefoglaljuk az önkéntes-motivációs vizsgálatok főbb jellemzőit, végül pedig az ország-elemzéseket közöljük.

Az önkéntesség értelmezése az Európai Unió szervezeteiben.

Az Európai Unió mindezig nem dolgozott ki egységes, minden tagállam által elfogadott definíciót az önkéntesség értelmezésére, noha az Európai Unió Bizottsága több alkalommal és igen differenciált kontextusban foglalkozott az önkéntességgel (pl.: a közszolgáltatásoktól való elhatárolás igénye, az önkéntesség és a társadalmi tőke kapcsolata).

Áttekintve az elmúlt 13 év dokumentumait, jól követhetőek azok a törekvések és változások, hogy az Európai Unió különböző intézményei az önkéntesség mely jellemzőit emelték ki, és ezeket milyen értelmezési keretben használták. Ezekre a dokumentumokra kevésbé az önkéntesség normatív definiálásának szándéka, sokkal inkább a leíró, tevékenység-jellegű fogalomhasználat a jellemző. Ennek hátterében nyilvánvalóan az a cél áll(t), hogy a sokszínű európai térben minden ilyen irányú tevékenység

meglelje a helyét, és az Unió kijelölje azokat a főbb prioritásokat, amelyek az európai önkéntesség társadalmi-gazdasági szerepének erősítését eredményezhetik.

Az Európai Unió Bizottsága részletesebben először az 1997-ben elfogadott Amszterdami szerződés² 38. paragrafusában fogalmazott meg deklarációt az önkéntes szolgáltatási tevékenységekről. Eszerint a Bizottság méltányolja az önkéntes szolgáltatási tevékenységek hozzájárulását a társadalmi szolidaritáshoz. Az Európai Unió támogatja az önkéntes szerveződések az európai dimenzióban, különös tekintettel a tapasztalatok és az információk cseréjére, valamint a fiatalok és az idősek részvételére az önkéntes tevékenységekben.

Az Európai Unió Bizottsága munkatársai részére készült 2004-es munkaanyag³ a fiatalok önkéntes tevékenységének erősítésével foglalkozott az uniós tagállamok és csatlakozó országok körében készült felmérés alapján. A munkaanyag egyfelől különbséget tett önkéntes tevékenység és önkéntes szolgáltatás között, ami tulajdonképpen az informális és formális önkéntesség közötti megkülönböztetést jelenti, illetve hangsúlyozta annak – a fiatal korcsoport esetében különösen fontos – önképző és önfejlesztő szerepét. Másfelől el- és lehatárolási kérdésekkel is foglalkozott, miszerint igyekezett elkülöníteni az önkéntességet a közszolgáltatásoktól és a polgári szolgálatoktól is.

Mindezek alapján, a munkaanyag szerint *önkéntes tevékenységnek* tekinthető minden önkéntes jellegű elkötelezettség. Az önkéntes tevékenységet úgy jellemzi, mint amely nyitott mindenki számára, nem fizetett, saját akaratból végzett, nem formális tanulási keretek között megvalósuló önképző-önfejlesztő tevékenység, amely hozzáadott szociális/társadalmi értéket képvisel. Az *önkéntes szolgáltatás* – az önkéntes tevékenység részeként – olyan pótlólagos és addicionális ismérvekkel rendelkezik mint: a rögzített időtartam, a világos feladatok, tartalmak, célok, struktúrák és keretek. Az önkéntes szolgáltatást végzőket megfelelő társadalmi- és jogvédelem illeti meg. Mindezzel szemben a *közszolgáltatást* olyan önkéntes szolgáltatásként írja le a munkaanyag, amelyet az állam/kormányzat biztosít, vagy amit az általa felkért szervezetek menedzselnek. Az egyes tagállamokban működő *polgári szolgálat* intézményét, mint a kötelező katonai szolgálat alternatíváját, a nem önkéntes tevékenységek és szolgáltatások közé sorolja.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2006-ban kiadott véleménye⁴ nagymértékben rokonítható az ENSZ által közreadott, normatív önkéntesség definícióval,⁵ mivel az önkéntesség legfontosabb karakterisztikáinak meghatározása hasonló. Ugyanakkor, sokkal inkább az önkéntesség tevékenység-jellege kerül hangsúlyozásra, mivel a dokumentum célja az volt, hogy bemutassa, az önkéntes tevékenység milyen szerepet játszik és mi a hatása az európai társadalom alakulására. Ezek alapján, az EGSZB véleményezési anyaga három pontban határozta meg az önkéntesség jellemzőit:

- Az önkéntes tevékenység olyan cselekedet, amit egy személy saját kezdeményezésére, saját szabad akaratából végez (és semmi esetre sem lehet kötelező). Ez a kritérium biztosítja az önkéntes elkötelezettségét és azonosulását a tevékenységgel.

■ ■ ELMÉLETILEG

- Az önkéntes tevékenység nem fizetett, és nem anyagi haszonszerzés céljából végzik, noha az önkéntesek költségeit megtéríthetik.
- Az önkéntes tevékenység célja, hogy a saját családon kívüli emberek vagy más társadalmi csoportokhoz tartozók számára történjen, és ez a tevékenység a társadalomnak, mint egésznek is hasznos (noha tagadhatatlan, hogy az önkéntes tevékenység az önkéntes személyiségfejlődésére is nagy hatással van).

2007-ben a Régiók Bizottsága megbízta az ír képviselő Marian Harkint, hogy készítse jelentést „Az önkéntesség szerepe a gazdasági és társadalmi kohézióhoz való hozzájárulásban” címmel, amelyet 2008. márciusában szavazott meg az Európai Parlament.⁶ Jellegénél fogva a jelentés a regionális-gazdasági fejlődés szempontjából vizsgálta az önkéntesség társadalmi-gazdasági jelentőségét. Ennek megalapozására fellelhetőek az érvelésben az önkéntességgel kapcsolatos korábbi uniós tanulmányok, valamint a legújabb szakmai kutatások – különös tekintettel a társadalmi tőkére – eredményei. Mindezek alapján az önkéntességet úgy értelmezi, mint ami meghatározó szerepet játszik a társadalmi tőkében (a bizalom, a kooperáció, a megosztás, a társadalmi hálózat, a részvétel, a normatív viselkedés elsajátítása, az elkötelezettség és közösségi tudat kialakításában). A jelentés továbbá hangsúlyozza, hogy a társadalmi tőke a csoporton belüli és a csoportok közötti kapcsolatok látens erőforrása. Ezért az önkéntességnek, mint a társas tevékenységek katalizátorának, különösképpen a rurális vagy gazdaságilag elmaradott térségekben meghatározó jelentősége van. Egy, az Európai Értékrend Vizsgálat eredményei alapján készült kutatásra⁷ hivatkozva kiemeli, hogy a társadalmi tőke az aktív önkéntes munkán keresztül pozitívan hat a regionális gazdasági növekedésre is.

A beterveztett anyag az önkéntességet négy, nagyon expresszív pontban írja le. Ezek tulajdonképpen az EGSZB véleményében megfogalmazottakhoz állnak közel, azzal a kiegészítéssel, hogy behozza negyedik feltételként „az elérhetőségi-kritériumot”. Ezek szerint:

- az önkéntes tevékenységet nem anyagi haszonszerzés céljából végzik (azaz nem fizetett tevékenység),
- az adott személy szabad akaratából jön létre, azaz önkéntes és nem kötelező,
- a tevékenység – a családi és baráti körön kívül – egy harmadik fél számára hoz hasznot, és
- mindenki számára nyitott.

Az önkéntes tevékenység területeit úgy írja le a jelentés, mint amelyek a kölcsönös segítségtől kezdve az önszolgálatig, a jótékonyágon át a mások szolgálatáig, az akciókban, kampányokban való részvételig, valamint az öngazgatásig terjednek. Példaként említi meg az Európai Önkéntes Szolgálatot, mint az önkéntes tevékenység egyik sajátos típusát, amit az Európai Bizottság „A fiatalok akcióiban 2007–2013” program keretében támogat. Ennek a programnak a célja, hogy a fiatalok kifejezzék

ELMÉLETILEG ■■

személyes elkötelezettségüket a nem fizetett és teljes munkaidős önkéntes tevékenységek végzésével, az EU tagállamaiban és azokon kívül.

Végezetül az Európai Bizottság 2009-ben hozott döntést arról, hogy a 2011. évet az Európai Önkéntesség évének nyilvánítja.⁸ A dokumentum az önkéntességet nagyon tág és általános értelemben kezeli, kevésbé az önkéntesség tételes definiálásra, sokkal inkább jelentőségének hangsúlyozására koncentrál. Az önkéntesség jelentőségét egy kontinuumon rajzolja fel, ami a személyes fejlődéstől a civil társadalmon fejlesztésén keresztül végül is a demokrácia erősítésében mutatkozik meg. „Az önkéntesség egy olyan nem formális tapasztalatot foglal magában, amely mind a professzionális képességek, mind a kompetenciák és képességek fejlődését, fejlesztését, valamint az aktív civil részvételt elősegíti. A különböző életkorú emberek által végzett önkéntesség döntő szerepet játszik a demokrácia fejlődésében, amely az Európai Unió alapvető elve, és jelentősen hozzájárul a humán erőforrások fejlődéséhez és a társadalmi kohézió erősítéséhez.” (COM [2009] 254 final, 7. oldal)

Makro-szintű önkéntes-kutatások eredményei az Európai Unió tagállamaiban

A minden tagállam által elfogadott önkéntes-definíció hiányából eredően az egyes tagállamokra vonatkozó önkéntes-számok igen eltérőek. Ezek a különbségek abból erednek, hogy a különböző felmérések más-más kontextusban értelmez(ték)ik az önkéntességet (pl. nem fizetett munka, szolgáltatás vagy jótékonyság más személyek – kivétel családtagok és barátok – vagy a helyi közösség számára; nem fizetett önkéntes munka szervezeteknél; nem fizetett önkéntes munka formális, vagy informális szervezeteknél).

1998-tól Európában több, az önkéntesség mérésével közvetetten is foglalkozó kutatási eredmény látott napvilágot: a Nemzetközi Szociális Vizsgáló Program (*International Social Survey Programme*) 1998-ban, az Európai Értékrend Vizsgálat (*European Social Values Survey*) 1999-ben, az Európai Szociális Vizsgálat (*European Social Survey*) 2002–03-ban és az Eurobarometer 2004-es vizsgálata, amelyek a formális önkéntességet mérték fel.

■ ■ ELMÉLETILEG

1. táblázat. A formális önkéntesség aránya Európa különböző országaiban az európai felmérések tükrében (a népesség %-ában)

	Nemzetközi Szociális Vizsgálati Program (ISSP) 1998	Európai Érték Vizsgálat (EVS) 1999	Európai Szociális Vizsgálat (ESS) 2002/03	Eurobarometer 2004
magas aktivitás	Svédország 49	33	35	50
	Hollandia 51	32	29	49
közepes aktivitás	Nagy-Britannia 37	36	23	33
	Franciaország 58	14	19	36
	Dánia 33	21	28	42
	Belgium –	22	23	38
	Írország 33	15	16	41
	Németország (nyugat) 29	8	26	35
alacsony aktivitás	Olaszország 24	17	5	23
	Spanyolország 22	9	7	15
Definíciós bázis	nem fizetett munka, szolgáltatás vagy jótékony más személyek (kivételesen családtagok és barátok) vagy a helyi közösség számára az elmúlt 12 hónapban, négy terület legalább egyikében	nem fizetett munka nyolc önkéntes-szervezet típus legalább egyikében	nem fizetett önkéntes munka szervezeteknél 12 szervezet típus legalább egyikében	jelenlegi aktív részvétel vagy önkéntes munka a 14 szervezet típus legalább egyikében

Forrás: Special Eurobarometer Report 2005:223 alapján Kendall 2009.

ELMÉLETILEG ■■

Az eltérő felmérési eredményekből következően a legelfogadottabb módszer az, hogy a formális önkéntesség népszerűsége belüli arányát veszik alapul, és ennek alapján megkülönböztetnek magas, közepes és alacsony önkéntes-aktivitású országokat. (Kendall, 2009)

A magas önkéntes-aktivitású országok közé sorolják be például Svédországot, ahol a szervezeteknél önkéntes munkát végzők aránya a népesség 35–50%-a között volt a különböző felmérések szerint az elmúlt öt évben. A szintén magas aktivitású Hollandiában nemcsak a legmagasabb a nonprofit szektorban foglalkoztatottak száma, hanem emellett a népességben magas (29–49%) a szervezeteknél önkéntességet vállalók aránya is, akik főként a jóléti és egészségügyi területen önkénteskednek.⁹

A közepes önkéntes-aktivitású országok igen heterogén csoportot alkotnak az önkéntesség tevékenységi területei szerint. Így például Nagy-Britanniában az önkéntesek jelentős számban dolgoznak a jótékonyági szervezeteknél, Írországból a segélyprogramokban, Franciaországban a helyi-lokális programokban, illetve a szociális szövetkezetekben, Németországban a jóléti és szociális programokban, Dániában a szociális szolgáltatásokon kívül az érdekképviseletekben, Belgiumban pedig az ifjúsági szervezetekben.

Az alacsony önkéntes-aktivitású országok közé olyan országok kerülnek, ahol az önkéntesek népszerűsége belüli aránya valamivel kevesebb, mint egynegyed (Olaszország) illetve egyhatod (Spanyolország) volt a legutóbbi felmérések szerint.

Az önkéntesmotivációk kutatásának jellegzetességei és eredményei az egyes európai uniós tagállamokban

Önkéntes-motivációs vizsgálatokat 13 uniós tagállamban végeztek (Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Litvánia, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország).

Módszertanilag az egyes országokban az önkéntesmotivációk vizsgálata négy csoportba sorolható:

- a motivációkat vagy az önkéntesek öndefiníciója, vagy pedig a kutatók által összeállított motivációs lista alapján vizsgálják (pl. Lengyelország, Dánia, Írország, Litvánia);
- a kutatások másik csoportja a már kidolgozott önkéntes-motivációs faktorok – leggyakrabban a Clary et al (1992) által leírt *Voluntary Motivation Inventory* – alapján vizsgálják (Egyesült Királyság, Olaszország, Spanyolország);
- a vizsgálatok harmadik csoportja a VMI modifikált változatát használja (pl. Görögország VMS-ISE) vagy a VMI egy faktorát mérik (pl. Franciaország, Hollandia, Spanyolország);
- végezetül pedig, a negyedik típust azok a motivációs vizsgálatok képezik, amelyek új motivációs faktorokat, modelleket dolgoznak ki (Finnország, Németország és Portugália).

■ ■ ELMÉLETILEG

A leggyakrabban vizsgált önkéntes csoportok: egyfelől az egészségügyi és szociális szolgáltatásban dolgozó önkéntesek, illetve bizonyos részterületek (véradók pl. Litvániában, AIDS-es betegekkel dolgozó önkéntesek pl. Spanyolországban), másfelől a sport és az úgynevezett speciális rendezvények önkéntesei (Görögország, 2004-es olimpia). Demográfiai jellemzők alapján az egyik legtöbbet vizsgált önkéntes csoport a fiatal (18–25–30 éves) önkéntesek csoportja, akiknek motivációs vizsgálata az önkéntesség terjesztését, a fiatal korcsoportok bevonását szolgálja.

Az önkéntesmotivációk vizsgálatának leginkább menedzsmenti szempontú megközelítése az Egyesült Királyságra, Írországra és Olaszországra jellemző. Ezen vizsgálatok fókuszában általában az önkéntesek hatékonyabb rekrutációjának, megtartásának és foglalkoztatásának kérdései állnak, és ehhez módszertani eszközül használják fel a motivációs kutatásokat, illetve annak eredményeit.

Az önkéntes-motivációs vizsgálatok egyfelől alátámasztják azt a tényt, hogy az önkéntesek motivációi komplex és igen változatos struktúrát alkotnak, és nem lehet ezeket csak egy-két dimenzió mentén megragadni. A konkrét eredmények függenek a vizsgált csoportoktól, azok demográfiai- társadalomstatisztikai jellemzőitől, az önkéntesség tevékenységi formájától, valamint az önkéntesség idejétől. Ugyanakkor a kutatások arra is rámutatnak, hogy az önkéntes-motivációs vizsgálatok eredményeinek nincsenek országspecifikus jellemzői: az önkéntesség értéktelített társadalmi cselekvésként írható le, amely leginkább egy kaleidoszkóphoz hasonlítható, mivel a motivációk struktúráját a „külső” körülmények színezhetik, alakíthatják.

Az önkéntesség helyzete, jellemzői és a motivációs vizsgálatok eredményei az egyes európai uniós tagállamokban

Dánia

Dánia a közepes önkéntes-aktivitású országok közé tartozik a fentebb bemutatott, makro-szintű európai vizsgálatok alapján. Egy 2001-es felvétel szerint a formális és nem formális önkéntesek aránya a népességben 33% volt. Ennek magyarázata az, hogy a dán önkéntes szektor egyik kiemelkedő sajátossága a számos lokálisan működő önszervező szervezet.

A dán önkéntesek bázisát a 30–49 év közötti gyermekes szülők adják, míg az alacsony képzettségűek, a nem foglalkoztatottak és az idősek körében alacsony az önkéntesek aránya. Egy 2008-as kutatás (Living, 2008) szerint a magas iskolázottságúak az egészségügyi és szociális területeken nagyobb arányban jelennek meg önkéntesként. Ugyanezen kutatás szerint a dán önkéntesség struktúrája és az önkéntesek involváltsága átalakulóban van: a jelenlegi önkéntesek sokkal pragmatikusabban néznek az önkéntes tevékenységre, mint a korábbiak, és ideológiailag kevésbé elkötelezettek, mivel számos, önmagát függetlennek deklaráló önkéntes-szervezet jött

létre az elmúlt tíz évben. A dán önkéntesség fő területei a sport, a ház- és lakóközösségek, az egészségügyi és szociális tevékenységek.

A dán önkéntes-motivációs kutatások egyrészt az önkéntesség értelmezésén keresztül közelítik meg a témát. Az eredmények szerint (Habermann, 2001) az önkéntesek a normatív értékekre helyezik a hangsúlyt, amelyek szerves részét képezik a saját motivációikról alkotott képnek. A vizsgálatban résztvevők szerint az önkéntességhez hozzátartozik az aktivitással és az elkötelezettséggel való azonosulás. Az eredmények alapján az önkéntes munkát a kutatók úgy tekintették, mint a társadalmi integráció (vagy éppen, mint a társadalmi kirekesztettség) mutatóját.

A szociális és sporttevékenységet végző szervezetek önkénteseinek motivációit, illetve az azok közötti különbségeket feltáró vizsgálat (Habermann, 2001) azt mutatta, hogy noha a különböző szervezeteknél igen eltérő az önkéntesek nem és életkor szerinti megoszlása (a tipikus önkéntesek a sporttevékenységet végző szervezeteknél fiatalabb életkorú férfiak, míg a szociális szervezeteknél idősebb nők), a két csoport motivációja sok hasonlóságot mutatott. Nemtől és életkortól függetlenül az önkéntes tevékenység végzése mögött több motiváció keveredése volt megfigyelhető, és ezek jól látható hierarchiába rendeződtek: értékek, tanulás, identitás és felebarátiság.

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban a népességen belüli önkéntesek aránya 36% volt a legutóbbi, 2004-es felmérések szerint, ami 17,9 millió önkéntest jelentett. Az önkéntesekre úgy tekintenek, mint ami a jótékony szervezetek által kiegészíti a közszolgáltatásokat. Egy önkéntes az Egyesült Királyságban 2005-ben 108 óra önkéntes munkát végzett, ami három hét főállású munkaidőnek felelt meg. Az önkéntesek 29%-a legalább havonta egyszer, 45%-a pedig legalább évente egyszer önkénteskedik. A nőkre inkább jellemző a legalább havonta egyszer végzett önkéntes munka, mint a férfiakra.

Az önkéntes-kutatásokban az önkéntesek két típusát különböztetik meg: a szervezeteknél tagként vagy nem-tagként, de rendszeresen önkéntes munkát végzőket és az úgynevezett „individuális” önkénteseket, akik főként fiatalok és külföldön hosszabb vagy rövidebb ideig, de alkalmanként végeznek önkéntes munkát. Ez utóbbi típusa az önkéntes munkavégzésnek az európai uniós önkéntes programok egyik központi témája lett, és az európai fiatalok önkéntességi migrációjának fontosságát hangsúlyozza.

Az úgynevezett individuális önkéntesek motivációját Unstead-Joss 2008-as tanulmányában vizsgálta a Clary et al. (1992) által kidolgozott VMI-faktorok felhasználásával. Az eredmények szerint az értékek, ezen belül is a másokon való segítség, a megértés (a különböző kultúrák és a „világ” megértése) és a személyes fejlődés voltak a vezető motivációk az önkéntesek ezen típusában.

■ ■ ELMÉLETILEG

A szervezeteknél dolgozó önkéntesek motivációinak vizsgálata az Egyesült Királyságban nagyon szorosan kapcsolódik az önkéntesmenedzsmenti munka fejlesztéséhez. Ez különösen Skóciára érvényes, ahol erre külön protokollt is kidolgoztak. Jarvis (2007) önkéntes-motivációs vizsgálatában és az eredmények értékelésében arra helyezte a hangsúlyt, hogy ennek milyen következményei vannak az önkéntesek rekrutációjára és megtartására. Kiemeli, hogy nagyon fontos a szervezeti értékek közvetítése, de az önkéntesmenedzsmenti munkában hangsúlyt kell fektetni arra is, hogy az önkéntes önmegvalósítási törekvései is teret kaphassanak az önkéntes munkavégzés során.

Finnország

A finn önkéntes szektor – az önkéntesek népességen belüli arányait tekintve – a közepesen aktív kategóriába sorolható, mivel az önkéntesek népességen belüli aránya 20–30% között mozgott a makro-szintű vizsgálatok szerint. A finn önkéntes szektor igen sokarcú: egyfelől jelentős számú önkéntest foglalkoztatnak az egyházi szervezetek, de igen számottevő – és ez akár finn „specialitásnak” is tekinthető – az önszolgáltató csoportok szerepe a szektorban.

Szervezeti keretekben a finn önkéntesek közül legtöbben a sport, az oktatási szervezeteknél és a szövetkezetekben végeznek önkéntes munkát.

A finn önkéntes szektor Nylund (2000) szerint egyfelől kevert motivációkkal írható le: altruista, individualista, vagy a kettő együtt; másfelől különféle önkéntes aktivitások együttes jelenlétével (individualista, csoport és szervezeti); illetve az önszolgáltató csoportok eltérő típusaival: polgári, egyesületi, közösségi, illetve ezek keveréke, valamint személyes és képviseleti; ideológiailag pedig a kölcsönös segítség, a keresztényi jótékonyosság és a filantrópia együttes jelenléte jellemzi.

A finn önkéntesek motivációinak vizsgálata viszonylag kiemelt kutatási területnek számít. A vizsgálati megközelítésekben főként a pszichológiai szempontok érvényesülnek: Anne Birgitta Yeung (2004) összesen 767, az önkéntesség mögött álló motivációkhoz kapcsolódó faktort különített el, melyeket 47 motivációs csoportba sorolt, amelyekből megalkotta az önkéntesmotivációk oktagon modelljét. A modell négy dimenzióból épül fel, amelyek összesen nyolc pólust adnak ki: adás (*giving*) és kapás (*getting*), közelség (*proximity*) és távolság (*distance*), újdonság (*newness*) és folytonosság (*continuity*), cselekvés (*acting*) és szándék (*thought*).

Az önkéntes-motivációk vizsgálatának másik iránya a különböző demográfiai-társadalomstatisztikai változók mentén elemzi az önkéntesmotivációk szerepét az önkéntességben. Így például Yeung (2001) a finn református egyház önkénteseinek, Lähteenmaa (1999) pedig a Helsinkiben és környékén élő fiatal önkénteseknek a motivációját és morális gondolkodását vizsgálta. A kutatások fő kérdése az önkéntes szektor fejlesztésének lehetőségei az eltérő demográfiai- társadalomstatisztikai jellemzőkkel rendelkező önkéntesek körében, illetve a fejlesztési lehetőségek irányai,

hogy – specifikusan és általában véve is – miként és mely területeken növelhető az önkéntesek száma.

Franciaország

Franciaországban a 18 és 65 év közötti foglalkoztatottak (!) 3,4%-a, valamivel több, mint egymillió ember végzett informális vagy formális önkéntes munkát 2004-ben. A szervezeteknél önkénteskedők száma meghaladta a 720 ezret. A legtöbb önkéntes a szociális szolgáltatások és az oktatás területén, valamint a szabadidős szervezeteknél tevékenykedett.

A francia önkéntes szakirodalom az önkéntesmotivációk kutatását egy speciális elemmel, a kapcsolati motivációk vizsgálatával gazdagította. Ez az önkéntesmotiváció-típus sokban hasonlít az Esmond és Dunlop által (2004) kidolgozott szociális interakció faktorhoz. Míg tehát a közgazdászok elsősorban az önkéntességből eredő előnyökre, valamint az altruizmusra helyezik a hangsúlyt az önkéntes tevékenység okait keresve, Prouteau és Wolff tanulmányukban a szociálpszichológia által korábban hangsúlyozott kapcsolati motiváció (*relational motive*) szerepét vizsgálta. Az önkéntességre úgy tekintenek ebből a nézőpontból, mint a kapcsolatteremtés egyik lehetséges módjára.

A szerzőpáros egy 2002-ben, Franciaországban az önkéntességről és a szervezeti tagságról végzett kutatás (*Vie Associative*) eredményei alapján vizsgálta a kapcsolati motivációk jelentőségét. A megkérdezettek állításai szerint sokan azért kezdtek el önkénteskedni, hogy barátokat szerezzenek, illetve, hogy megismerkedjenek más emberekkel. Az adatok azt mutatták, hogy az önkéntes tevékenység végzése szoros kapcsolatban áll annak a valószínűségével, hogy az illető az adott szervezetben barátokat szerez, ami tovább erősíti az önkéntesség és a kapcsolati motiváció szerepét.

Görögország

Görögországban az önkéntesek népességén belüli arányát – hasonlóan más dél-európai országokhoz – 10–15% közé teszik. Görögországban a 2004-es olimpia hatalmas önkéntes tömegeket mozgató meg, amely kiváló alkalmat teremtett a sport és az úgynevezett rendezvény-önkéntesek vizsgálatára.

A nemzetközi sportversenyek önkénteseinek vizsgálatakor egy speciális motivációs skálát alkalmaznak (*Volunteer Motivations Scale for International Sporting Events – VMS-ISE*). Ezt a skálát tesztelte le a 2004-es Athéni Olimpia önkéntesei közt kutatásában Alexandris, Bang és Ross (2009). Az átdolgozott skála érvényességének és megbízhatóságának vizsgálata mellett másik céljuk az volt, hogy megismerjék az egyes önkéntes csoportok motivációjának különbségeit. Vizsgálatuk során 206 önkéntessel töltötték ki a 29-fokú skálát.

■ ■ ELMÉLETILEG

A válaszok az értékek, a megértés és az önbecsülés mellett egy újabb faktor, a sport szeretetének a motiváló erejére is felhívták a figyelmet. Az eredmények szerint a nem és a családi állapot befolyásolta leginkább a megkérdezettek önkéntes-motivációit. A kutatás eredményei alátámasztották a VMS-ISE skála alkalmazását a nemzetközi sporteseményeken, így a kutatók szerint ez a sporteseményeken résztvevő önkéntesek motivációinak fontos mérőeszköze lehet.

Egy 2006-os vizsgálat során egy keresztény ifjúsági egyesület 272 önkéntesével töltették ki a SEVMS (*Special Event Volunteer Motivation Scale* – Farrell, Johnston és Twynam 1998) átdolgozott, görög változatát. A faktoranalízis során egy olyan modell keletkezett, melyben a fő faktor, az önkéntesmotiváció szempontjából négy tényező bizonyult meghatározónak: a szolidaritás, az eltökéltség, a szokások szerepe és az elhivatottság.

Hollandia

Hollandiában nemcsak a legmagasabb a nonprofit szektorban foglalkoztatottak száma, de emellett a népességben is magas (29–49%) a szervezeteknél önkéntes-séget vállalók aránya, akik főként a jóléti és egészségügyi területen önkénteskednek. A legfrissebb holland önkéntes vizsgálatok négy fő témát vizsgálnak az önkéntes szektorban.

Ezek közül az első téma a holland nonprofit szektor sajátos struktúrájának, a pilar-rendszernek – a vallási és a szekularizált szervezeteknek – az összehasonlító vizsgálatával foglalkozik. Bekkers és Schuyt (2008) az egyházak és más, nem vallásos nonprofit szervezetek számára felajánlott időbeli és anyagi áldozatok különbségét vizsgálta az egyes hollandiai felekezetek tagjai között. Hipotézisük szerint a vallási szervezetek számára történő felajánlások a vallásos közösségekben való részvételen alapulnak, míg a nem vallásos szervezetek támogatása inkább olyan társadalmi értékekben gyökerezik, mint az altruizmus, az egyenlőség elve, vagy a közjóért való felelősségvállalás – melyek a vallási hagyományoknak is szerves részét képezik.

A másik, szélesebb kutatási terület – amelyből a Régiók Bizottságának rapportőre is sokat merített, mint ahogy azt a bevezetőben bemutattuk – azzal foglalkozott, hogy milyen különbségek figyelhetők meg azoknak a kapcsolati hálója közt, akik tagjai valamilyen önkéntes szervezetnek, illetve azoké közt, akik nem vesznek részt ilyen önkéntes tevékenységben.

A hollandok kapcsolati hálózatát vizsgáló, 1000 fős mintán végzett kutatás (*Survey of the Social Networks of the Dutch*) első eredményei szerint az önkéntes szervezetek tagjai inkább képesek arra, hogy hozzáférjenek a társadalomban rendelkezésre álló forrásokhoz. Ezzel ellentétben a szerzők nem találtak összefüggést a kapcsolati háló sűrűsége és a társadalmi bizalom szintje közt, ami véleményük szerint megkérdőjelezi Putnam társadalmi tőke elméletének helyességét.

ELMÉLETILEG ■■

A harmadik vizsgálati terület sok hasonlóságot mutat a Clary et al. (1992) által is vizsgált „társadalmi-faktor” mérésével. Bekkers (2007) a holland nonprofit szervezetekben történő önkéntes munkavégzéssel összefüggésben azt vizsgálta, hogy mekkora az önkéntesség generációs átörökítésének jelentősége. Az eredmények szerint – a családra vonatkozó 2000. évi országos kérdőív (*Family Survey of the Dutch Population 2000*) alapján – a jelenlegi önkéntesség és a szülők múltbéli önkéntessége közt szignifikáns kapcsolat van. Míg a vallásos és a kvázi-vallásos szervezetek önkéntesei esetében az önkéntesség átörökítése nagyrészt a vallásosság és a társadalmi státusz továbbadásának tudható be, a szülők önkéntes munkavégzése a gyermekek nem-vallásos szervezetekben történő önkéntességének valószínűségét is növelte, még a két generáció vallásosságának, iskolai végzettségének, anyagi helyzetének és személyiségi jegyeinek kontrollálása mellett is. Az értékek internalizációját hangsúlyozva Bekkers kizárja, hogy ez a generációs hatás direkt szülői nyomáson alapulna.

Végezetül, a vizsgálatok egy másik csoportja komplex magyarázatot igyekszik adni az önkéntes szervezetekben való részvételre. Míg a szociológiai modellek a különböző források, az emberi és társadalmi tőke szerepét emelik ki, addig a pszichológiai elméletek a személyiség empatikus jegyeire és extrovertáltságára helyezik a hangsúlyt, a politikatudomány pedig a politikai értékek és attitűdök hatására fókuszál. Ebben a tanulmányában Bekkers (2005) azt vizsgálja, hogy a személyiségjegyek, a politikai preferenciák és a társadalmi jellemzők mennyiben képesek előrejelezni a civil aktivitást. Az eredmények szerint a társadalmilag aktív állampolgárok több emberi és társadalmi tőkével rendelkeznek, értékorientációjuk inkább posztmaterális, jobban érdeklődnek a politika iránt és jellemzően baloldali, vagy keresztény pártokat preferálnak, valamint nagyobb empatikus készséget mutatnak más emberek sorsa iránt. A személyiségjegyek részben a templomba járás gyakoriságán, valamint az iskolai végzettségen keresztül hatottak a civil aktivitásra, és ez a kapcsolat a jövedelem nagysága szerint is különbségeket mutatott. Mindezek azt jelzik, hogy a különböző társadalmi, politikai és pszichológiai jellemzők közösen hatnak a civil felelősségvállalásra.

Írország

A 2004-es adatok szerint Írországban a felnőtt népesség 41%-a végezett önkéntes munkát, ami közel 4,2 millió embert jelent. A legaktívabb önkéntességi területek a sportrendezvényekkel, a rekreációval, a szociális szolgáltatásokkal, a környezetvédelemmel, a kultúrával és a hitélettel voltak kapcsolatosak.

A kutatások a szociális szolgáltatások területén dolgozó önkéntesek motivációira fókuszálnak, hiszen a 2007-ben meghirdetett nemzeti program különösen az önkéntesek szolgáltatásban való részvételének erősítését tűzte ki. McNeela (2008) négy kulcstényezőt emel ki, melyeket szociálpszichológiai elméletek segítségével elemez: az önkéntesmotiváció, a szervezethez való személyes kötődés, az önkéntességgel járó előnyök, valamint a munkából eredő kihívások. A kutatás eredményei

■ ■ ELMÉLETILEG

arra figyelmeztetnek, hogy az önkéntes tevékenységből fakadó előnyök és kihívások szerepe az önkéntesség megkezdésében és fenntartásában a korábbinál nagyobb figyelmet érdemelne, illetve, hogy az önkéntes munka elköteleződésként való értelmezése tovább motiválhatja az önkénteseket.

Lengyelország

Lengyelországban a felnőtt népesség 30%-a (6,6 millió ember) végzett nem fizetett munkát 2006-ban.¹⁰ Noha ez a szám kétszer magasabb a 2001-es adatoknál, de 2004 óta nem növekedett az önkéntesek száma. A nők 24%-a, míg a férfiak 20%-a mondta azt, hogy önkéntesként dolgozott legalább egyszer a vizsgált időszakban. A szervezetek felére volt jellemző, hogy alacsony számú önkéntest foglalkoztattak, és csak 6,5% tudott nagyobb számú (70 fő) önkéntest legalább egyszer megmozgatni.

A közép-kelet-európai országok közül Lengyelországban végeztek önkéntes-motivációs vizsgálatot. Ochman és Jordan (1997) a varsói Önkéntesek Központjába jelentkezőket kérdezte meg, hogy miért akarnak önkéntesek lenni. A 170 interjú eredménye a következő volt: 61% segíteni szeretne a szükségben lévő embereknek, 46% új készségeket szeretne tanulni, 41% csinálni szeretne valamit, 31% a saját megelégedéséért, 29% új embereket szeretne megismerni, 11% hálából, 7% egy adott ügyért szeretne harcolni, 4% pedig azért, mert sok szabadideje van.

A legtöbbször említett válasz tehát az altruizmus és az emberbarátság volt, ám ezek gyakran kapcsolódtak össze olyan saját célkitűzésekkel, amelyeket az önkéntességnek köszönhetően tudtak elérni. Az eredmények szerint a fő önkéntesmotivációk a következők: a másokon való segítség, a tapasztalatszerzés, új készségek elsajátítása, „legyen mit csinálni” és az elégedettség érzése.

Litvánia

Litvániában az önkénteseknek nincs rendszeres nyilvántartása, csak ad-hoc vizsgálatok adatira lehet támaszkodni. Egy 2007-es kutatás (*Civil Society Survey, 2007*) szerint¹¹ a népesség mintegy 3%-a, valamivel több, mint 100 ezer ember végez önkéntes munkát. A legtöbb önkéntes a beteggondozásban és a véradásban vesz részt. A 18–25 éves korosztály 24%-a, míg a 60 éven felüliek közül csak 7% végez valamilyen önkéntes tevékenységet. Az eredmények szerint a nagyvárosokban élők jobban involváltak az önkéntességben, mint a kisebb településeken lakók. Iskolai végzettség szerint a magasabb iskolai végzettségűek 29%-a mondta azt, hogy végez valamilyen önkéntes tevékenységet. 2000 óta a litván nonprofit szervezetek száma majdnem megtriplázódott, ugyanis míg 2000-ben 7000, 2007-ben már 20 ezer bejegyzett nonprofit szervezet volt. A gyorsan fejlődő litván nonprofit szektort a kutatások szerint (Vaidelytė, 2006) a tradicionális és a modern vonások keveredése, a filantrópia-

ELMÉLETILEG ■■

értelmezések ellentmondásossága, valamint további olyan sajátosságok jellemzik, amelyek a kommunizmus évtizedeiből és a civil társadalom hagyományának hiányából fakadnak.

Mivel az egyik leggyakoribb önkéntes tevékenység Litvániában a véradás, ezért az önkéntességnek ez a formája áll a vizsgálatok középpontjában is. Egy 2006-os kutatás szerint (Blazeviciene, A., Buciuniene, I., Kazlauskaite, R., Skudiene, V., Stonienė, L. 2006) a rendszerváltás előtt Litvániában a véradás kizárólag anyagi ellenszolgáltatás fejében zajlott. Az EU-csatlakozás után az ország eltökölte az uniós normákhoz való igazodást, vagyis az önkéntes véradásra való átállást, az új rendszer bevezetése azonban számottevően befolyásolhatja a véradók motiváltságát. A 400 fő megkérdezésével zajló kutatás célja ezért az volt, hogy feltárják a véradók motivációit, valamint megismerjék véleményüket az új rendszerről.

A véradás mögött álló motivációk két fő csoportja a következő volt: a másoknak való segítségnyújtás, illetve az anyagi kompenzáció. A többség csak vészhelyzet, vagy közvetlen hozzátartozók esetén járulna hozzá az ingyenes véradáshoz, ami arra enged következtetni, hogy amennyiben a jelenlegi – kompenzációs – rendszert megszüntetnék, a jelenleg aktív véradók jó része felhagyna a tevékenységgel, ami komoly következményekkel járhat.

A változóban lévő szektor és az alacsony önkéntesség problémáival foglalkozó vizsgálat (Daugėlaitė, J. 2007) szerint Litvániában az önkéntesség még mindig nem örvend túl nagy népszerűségnek. Ez arra vezethető vissza, hogy a nonprofit szervezeteknél folytatott önkéntes munka egyelőre nem foglalta el méltó helyét az elismert tanulási formák sorában: a vizsgálat célja ezért az önkéntességnek, mint az oktatás egy lehetséges területének a bemutatása volt.

A kutatás abból a feltevésből indult ki, hogy a legfontosabb önkéntesmotiváció azoknak az értékeknek a megléte, amelyek a nonprofit szervezetek szellemiségéhez kapcsolódnak; tehát nem a szakmai szempontok, vagy a tapasztalatszerzés vágya a fő motivációs erő. Másrészt pedig, a résztvevők maguk sem igazán ismerik fel, hogy az önkéntes munka a tanulás egy speciális formáját jelenti számukra.

A vizsgálat eredményei azonban azt mutatják, hogy 1. a tanulásvágy erősebb motivációs erővel rendelkezett az önkéntesek körében, mint az értékrendszer, továbbá, hogy 2. a résztvevők felismerik az önkéntességben rejlő tanulási és tapasztalatszerzési lehetőségeket.

Németország

Németországban a lakosság minden harmadik tagja (a felnőtt népesség 34%-a) végez önkéntes munkát. (von Rosenblatt, 2000) Átlagosan egy személy két szervezetnél volt önkéntes, de a férfiak magasabb arányban, mint a nők. A leggyakoribb önkéntességi területek: sport (37%), szabadidő (25%), kultúra (16%), oktatás (11%) és a szociális terület (10%). A német önkéntesség egyik sajátos területét jelentik a politikai

■ ■ ÉLMÉLETILEG

szervezeteknél végzett önkéntes munkák (itt az önkéntesek 5%-a dolgozott). Az önkéntesek 50%-a volt egyesületeknél önkéntes. Az a trend, ami a kilencvenes évek elején jellemző volt Németországra – miszerint a nyugati tartományokban magasabb az önkéntesek aránya, mint a keleti tartományokban – a kilencvenes évek végére sem változott (a kilencvenes évek elején a nyugati tartományokban a népesség 40%-a, a keleti tartományokban 31%-a volt önkéntes, ezek az arányok 1999-ben 30–24%-ra módosultak).

A német önkéntesek körében 1999-ben végzett reprezentatív felmérés szerint a legfontosabb motivációk az altruizmus, a tapasztalatszerzés, az önkéntesség öröme és a kapcsolatok kialakítása voltak.

Egy 2006-ban megjelent tanulmány (Gensicke, Picot, Geiss, 2006), amely a német önkéntes szektor változásait tekintette át 1999 és 2004 között, azt mutatta ki, hogy az önkéntes értékei és képzettsége nagyobb szerepet játszanak az önkéntesség vállalásában, mint például a materiális jellemzők (pl. kereset). Az önkéntesség három típusát állították fel a szerzők a többfaktoros elemzések alapján: a közjó-, a közösség/társaság- és az érdeklődés/érdekeltség-orientált önkéntességet. Míg 1999-ben a német önkéntesek 36%-a közösség/társaságorientált, 32–32%-a pedig közjó-, illetve érdeklődés/érdekeltség-orientált önkéntes volt, addig 2004-ben 36%-uk inkább érdeklődés/érdekeltség-orientált, míg 34%-uk közjó-, és csak 31%-uk volt közösség/társaságorientált.

A német önkéntesség-kutatásban az egyik legelterjedtebb önkéntesmotiváció-mérő skálát Bierhoff és Schülken (1999) dolgozta ki, amely sok hasonlóságot mutat Clary et al. (1992) motivációs faktoraival. A Bierhoff által mért faktorok: szabadidő eltöltés, karrier, megértés, önértékelés, önmegismerés és foglalkozási tapasztalat. A segítő szakmák önkéntesei körében mért eredmények szerint a szabadidő eltöltése, a karrier és a megértés voltak a legfontosabb motivációk.

A német motiváció-kutatások további jellemzője, hogy a többfaktoros elemzések alapján is megkülönböztetik az önkéntesség altruisztikus és egoisztikus orientációját. Ennek mérése során – általánosságban – nem találtak különbséget az önkéntesek között, de amennyiben az önkéntesség idejét vizsgálták, akkor azt tapasztalták, hogy a 6 hónapnál rövidebb ideje önkénteskedők esetében az egoisztikus motivációk, míg a 6 hónapnál hosszabb ideje önkénteskedők esetében az altruista motivációk voltak az erősebbek. A legfrissebb kutatások szerint (Motsch, 2002) az önkéntesség motivációi is átalakulóban vannak Németországban, ahogy megváltoztak az önkéntesség tevékenységi területei is. A vizsgált és mért motivációk sorában előtérbe kerültek: az élvezet és az öröm, az önállóság, a részvétel, az élethosszig tartó tanulás, a személyes értékek, a találkozás és kommunikáció másokkal, a meggyőződés, a hit és az integráció.

Olaszország

Olaszországban a felnőtt népesség 8–12%-a végezett 2004-ben önkéntes munkát, ennek alapján az alacsony önkéntes aktivitású országok közé sorolják. A 4 millió olasz önkéntes közül több mint 3 millió dolgozik nonprofit szervezeteknél, 100 ezer egyházi szervezeteknél, 30 ezer pedig önkéntes katonai szolgálatot teljesít. A nonprofit szervezeteknél önkénteskedők több mint a fele (63%) kulturális, és sport-szabadidős szervezeteknél, 8% az egészségügyben, 7% pedig szakszervezeteknél és érdekvédegyszervezeteknél végez önkéntes munkát.

Az olasz önkéntes-motivációs kutatások egyfelől a külső és belső motivációk szerepét, másfelől a Clary et al. (1992) által felállított motivációs faktorokat vizsgálták az olasz önkéntesek körében. Cappellari és Turati (2004) mind a külső, mind pedig a belső motivációkat kutatták, amelyek egyaránt befolyásolhatják az önkéntesek munkaerőpiaci kínálatát. Az adatfelvétel során a szociális ellátás területén dolgozó önkéntesek, a politikai szervezetek és az egyesületek aktivistáinak motivációját és preferenciáit mérték. Az eredmények szerint mind a belső, mind pedig a külső motivációk befolyással vannak az önkéntes tevékenység iránti elköteleződésre, míg azonban a belső motivációk növelik az önkéntesség esélyét, a külső motivációk jellemzően az önkéntes munkavállalás ellenében hatnak.

Guglielmetti, Marta és Pozzi (2006) 461 olyan, 24 és 31 év közötti önkéntest kérdezett meg, akik fiatalokkal foglalkoztak. Az önkéntesmotivációk négy típusát különítették el, ezek a következők: társadalmi, karrier-központú, önvédelmet szolgáló és érték-orientált motivációk. Az eredmények azt mutatták, hogy az önkéntesek nagyon változatos motivációs mintázatokkal rendelkeznek, melyekben keverednek az énorientált és az altruisztikus motivációk. A motivációk közül kiemelkedett az elégedettség érzetének és a szervezetbe való beilleszkedésnek a fontossága. A kutatás visszaigazolta a sokszínű motivációs mintázat jelentőségét: azok az önkéntesek ugyanis, akiket több minden ösztönöz, rugalmasabban kezelik az önkéntességgel járó „költségeket” (pl. idő), és nagyobb valószínűséggel tartják fent hosszabb távon is a tevékenységüket.

Fiorillo (2007, 2009) vizsgálata az önkéntesmenedzsment számára nyújt hasznos eredményeket. Vizsgálatában a rendszeres önkéntes munkavégzést meghatározó faktorokat kutatta, azaz, hogy az anyagi ösztönzők (vagyis a külső motivációs erő) bevezetése hogyan hat az önkéntesek belső motivációira. A vizsgálat eredményei szerint a költségtérítés megjelenése fokozatosan átveszi a belső motivációk szerepét. Későbbi vizsgálati eredményei szerint az anyagi ösztönzők, azaz a külső motivációk növelik az önkéntességre fordított munkaórák számát, míg a belső motivációk önmagukban, ha nem elég erősek, csökkentik a hajlandóságot. Azoknál tehát, akik ilyen gyenge belső motiváltsággal rendelkeznek, a költségtérítés megemelheti az önkéntességre fordított időt.

■ ■ ELMÉLETILEG

Portugália

Portugáliát ugyancsak az alacsony önkéntes-aktivitású országok közé sorolták be, mivel a felnőtt népesség 8–12%-a végezett 2004-ben önkéntes munkát. A portugál önkéntes szektor az elmúlt évtizedben indult igazán fejlődésnek, ezért az önkéntes-motivációk vizsgálatának fontosságát is szervezetfejlesztési megközelítésben tárgyalják. Ferreira, Proença, és Proença (2008) szerint a motivációk megfelelő feltárása kulcsfontosságú, hiszen minél jobban ismeri egy szervezet a saját önkénteseit, annál inkább képes lesz szükségleteik kielégítésére és a várakozásoknak való megfelelésre. A nonprofit menedzsment szempontjából tehát kiemelt jelentőségű, hogy milyen tényezők ösztönzik az embereket arra, hogy szabadidejükből az önkéntes munkára áldozzanak. A szerzők a szolgáltatói tevékenységet végző szervezetek önkénteseinek motivációját vizsgálják korábbi kutatások adatbázisainak a felhasználásával. Ehhez egy új tipológiát vezetnek be, melyben a különböző önkéntesmotivációkat négy csoportba sorolják – ezek a következők: 1. altruizmus, 2. integráció, 3. társadalmi elismerés, 4. tanulás. Az eredmények alapján arra hívják fel a figyelmet, hogy további vizsgálatok szükségesek, a szakirodalom ugyanis figyelmen kívül hagyja az önkéntesek *megszerzéséhez* és *megtartásához* szükséges motivációk közti különbséget.

Spanyolország

Spanyolországban a népesség 12–15%-a, mintegy 2,9 millió ember végezett 2004-ben önkéntes munkát, akiknek a fele legalább többször egy hónapban önkénteskedett. Az önkéntesek 54%-a nő, és legtöbbjük (45%) 20–35 év közötti, míg a 36–50 év közöttiek aránya 12%. Ezek a 20–35 év közötti, főként női önkéntesek leginkább a szociális szolgáltatási területeken fejtik ki önkéntes tevékenységüket. 2007-ben indították Spanyolországban a „microvolunteering” programot, amihez 83 szervezet 500 önkéntese csatlakozott, aminek lényege az volt, hogy nemcsak órákat, hanem „perceket” is lehet önkéntességgel tölteni.

Barrera (1997) az önkéntesek öndefiníciója alapján vizsgálta az önkéntesmotivációkat. Arra a kérdésre, hogy miért lett önkéntes, a válaszadók 33%-a rászorultakkal való együttérzést, 23%-a a szolidaritásról vallott általános elveket, 8%-a pedig a társadalom megváltoztatását jelölte meg. A megkérdezettek 18%-ának az önkéntesség a szabadidő kihasználásának hasznos módja, 4% szerint pedig az önkéntesség lehetőséget teremt új emberek megismerésére és barátságok kialakítására, azaz az ismeretségi kör bővítésére. A megkérdezett önkéntesek 16%-a személyes jellegű választ adott (pl.: szeret önkéntesnek lenni, jól tesz az önbecsülésének), 14%-ot pedig a problémában való személyes érintettség motivált. Az önkéntes munkát soha nem végeztek főként pragmatikus okokkal magyarázták távolmaradásukat. 64%-uk hivatkozott arra, hogy a sok munka vagy tanulás miatt nincs ideje, míg 6% családi elfoglaltságokat jelölt meg. Alapvetően viszont nincs kifogásuk az önkéntes

munka ellen, ami arra utal, hogy az önkéntességtől való távolmaradásuk elsősorban a motivációk hiányának tudható be.

Dávila és Díaz-Morales (2009) az életkor önkéntesmotivációkra gyakorolt hatását vizsgálta. A kutatás során 214 önkéntest kérdeztek meg különböző szervezetekből. Az eredmények visszaigazolták a *szocioemocionális szelektivitás* elméletből levezetett hipotézist: az életkor növekedésével ugyanis egyre csökkent a karrier, a tanulás és a más emberekkel való megismerkedés motivációjának a szerepe, nőtt viszont a társadalom- és érték-orientált tényezők jelentősége.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány a Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatásával készült „A Magyar Önkéntesek Motivációinak Vizsgálata” c. kutatási zárójelentés egy fejezetének átdolgozott változata.
- 2 Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts. Official Journal C 340, 10 November 1997.
<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html#0139010055>
- 3 Analysis of the replies of the Member States of the European Union and the acceding countries to the Commission questionnaire on voluntary activities of young people. Commission Staff Working Paper Brussels 14 Mai 2004. SEC(2004) 628
[http://ec.europa.eu/youth/archive/whitepaper/post-launch/sec\(2004\)628_en.pdf](http://ec.europa.eu/youth/archive/whitepaper/post-launch/sec(2004)628_en.pdf)
- 4 Voluntary activity: its role in European Society and its impact. Opinion of the European Economic and Social Committee. Brussels 13 Decembre 2006, SOC/243 – CESE 1575/2006
- 5 2001-ben, az ENSZ az Önkéntesek Nemzetközi Éve alkalmából kibocsátott jelentése – azzal a céllal, hogy elősegítse, elismertesse, ösztönözze és elterjessze az önkéntességet – három specifikus pontban határozta meg az önkéntesség jellemzőit.
 - Először is, az önkéntes tevékenységet nem elsősorban anyagi ellenszolgáltatásért végzik, noha a kiadások megtérítése, vagy jelképes fizetség megengedhető.
 - Másodsorban, a tevékenységnek önkéntesnek kell lennie, azaz a személy belső indíttatásából, szabad akaratából végzi azt (...).
 - Harmadszor pedig, a tevékenység más személy vagy a társadalom hasznára irányul, bár köztudott, hogy az önkéntesség jelentős haszonnal jár az önkéntes személyére nézve is. United Nations Volunteers Report prepared for UN General Assembly Special Session on Social Development. Geneva: February 2001.
- 6 Report on the role of volunteering in contributing to economic and social cohesion. Committee on Regional Development, rapporteur: Marian Harkin. Brussels 10 March 2008. (2007/2149(INI))
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0070+0+DOC+XML+V0//EN>
- 7 van Shaik, Ton (2002): Social Capital in the European Values Study Surveys. Country prepared for the OECD-ONS International Conference on Social Capital Measurement, London.
- 8 Proposal for Council Decision on the European Year of Volunteering (2011) Brussels: 3 March 2009. COM(2009) 254 final, 2009/0072 (CNS)
[http://www.cev.be/data/File/EYV2011_EC_proposal_for_Council_Decision_COM\(2009\)_254final.pdf](http://www.cev.be/data/File/EYV2011_EC_proposal_for_Council_Decision_COM(2009)_254final.pdf)
- 9 Lásd bővebben: http://beta.vita.it/enpages/non_profit_atlas/
- 10 <http://beta.vita.it/guide/view/34/86535>
- 11 <http://ec.europa.eu/citizenship/eyv2011/doc/National%20report%20LT.pdf>

■ ■ ELMÉLETILEG

Irodalom

- Alexandris, K., Bang, H., Ross, S.D. (2009): Validation of the Revised Volunteer Motivations Scale for International Sporting Events (VMS-ISE) at the Athens 2004 Olympic Games. *Event Management. Cognizant Communication Corporation*, Volume 12, Numbers 3–4, 2009. 119–131.
- Barrera, J. F. (1997): Gondolatok az önkéntességről a második évezred végén. *Parola*, 1997. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/a6c7ef3693fdee29c1256a080060dc3a/4f5da88cdb3076b3c12568860006d325?OpenDocument
- Bekkers, R.–Flap, H.–van der Gaar, M., Völker, B. (2008): Social Networks of Participants in Voluntary Associations. In: Lin, N.–Erickson, B. (eds.): *Social Capital: Advances in Research*. Oxford University Press.
- Bekkers, R.–Schuyt, T. (2008): And Who is Your Neighbour? Explaining the Effect of Religion on Charitable Giving and Volunteering. *Review of Religious Research*, 50(1):74–96.
- Bekkers, R. (2007): Intergenerational Transmission of Volunteering. *Acta Sociologica*, Vol. 50, No. 2, 2007, 99–114.
- Bekkers, R. (2005): Participation in Voluntary Associations: Relations with Resources, Personality and Political Values. *Political Psychology*, 26(3), 439–454.
- Bierhoff, H.W.–Scülken, T. (1999): *Motive ehrenamtlicher Helfer. Vergleich von Ehrenamtlern, Sozialpädagogern, Zivildienstleistenden und beruflichen Helfern*. Bericht No. 97. Universität Bochum.
- Blazeviciene, A.–Buciuniene, I.–Kazlauskaitė, R.–Skudienė, V.–Stonienė, L. (2006): *Blood Donors' Motivation and Attitude to Non-Remunerated Blood Donation in Lithuania*. <http://www.biomed-central.com/1471-2458/6/166>
- Cappellari, L.–Turati, G. (2004): Volunteer Labour Supply: the Role of Workers' Motivations. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Blackwell Publishing, vol. 75(4), 619–643.
- Chacón, F.–Vecina, M. L. J. (1999): Motivation and Burnout in Volunteerism. *Psychology in Spain*, 2000, Vol. 4. No 1, 75–81.
- Clary, G.E.–Snyder, M.–Ridge, R. (1992). Volunteers' Motivations: a Functional Strategy for Recruitment, Placement and Retention of Volunteers. *Nonprofit Management and Leadership*, 2, 333–350.
- Dávila, M. C.–Díaz-Morales, J. F. (2009): Age and Motives for Volunteering: Further Evidence. *Europe's Journal of Psychology*, 2/2009, 82–95.
- Daugėlaitė, J. (2007): *Non-Formal Education as a Part of Voluntary Activity in Non-Governmental Organizations*. Vytautas Magnus University–Network of Lithuanian Academic Libraries.
- Declercq, A.–Hermans, K.–Hustinx, L.–Lammertyn, F.–Vanhove, T. (2005): Bifurcated Commitment, Priorities, and Social Contagion: the Dynamics and Correlates of Volunteering within a University Student Population. *British Journal of Sociology of Education*, vol: 26, No. 4, 523–538.
- Esmond, J.–Dunlop P. (2004): *Developing the Volunteer Motivation Inventory to Assess the Underlying Motivational Drives of Volunteers in Western Australia*. Perth: Lotterywest and CLAN WA Inc.
- Ferreira, M., Proença, T., Proença, J. F. (2008): As motivações no trabalho voluntário. *Rev. Portuguesa e Brasileira de Gestão*, jul. 2008, vol.7, no. 3, 43–53.
- Fiorillo, D. (2009): Do Monetary Rewards Crowd out Intrinsic Motivations of Volunteers? Some Empirical Evidence for Italian Volunteers. *Discussion Papers*, 3/2009, D.E.S. (Department of Economic Studies), University of Naples „Parthenope“
- Fiorillo, D. (2007): Do Monetary Rewards Undermine Intrinsic Motivations of Volunteers? Some Empirical Evidence for Italian Volunteers. *MPRA Paper*, 7783, University Library of Munich, Germany.
- Gensicke, T.–Picot, S.–Geiss, S. (2006): *Freiwilliges Engagement in Deutschland 1999–2004*. Ergebnisse der repräsentativen Trenderhebung zu Ehrenamt, Freiwilligenarbeit und bürgerschaftlichem Engagement. VS Verlag, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- Guglielmetti, C.–Marta, E.–Pozzi, M. (2006): Volunteerism During Young Adulthood: An Italian Investigation into Motivational Patterns. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Springer Netherlands, Volume 17, Number 3. 221–232.
- Habermann, U. (2001): *A Postmodern Saint? – on Motives for Voluntarism*. Lund University, 2001.
- Jarvis, S. (2007): Recruitment and Retention of Volunteers. *Research, Policy and Strategy Research*, July. Volunteer Development Scotland.
- Lagerspetz, M.–Rikmann, E.–Ruutsoo, R. (2002): The Structure and Resources of NGOs in Estonia. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Springer Netherlands, Volume 13, Number 1, 73–87.

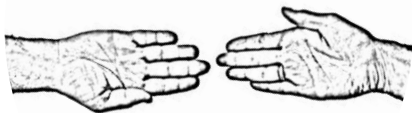
- Lähteenmaa, J. (1999): The Hedonistic Altruism of Young Voluntary Workers. *Young*, Vol. 7, No. 4, 1999, 18–37.
- MacNeela, P. (2008): The Give and Take of Volunteering: Motives, Benefits, and Personal Connections among Irish Volunteers. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Springer Netherlands, Volume 19.
- Moschner, B. (2002). *Altruismus und Egoismus. Was motiviert zum Ehrenamt?* Bielefeld: Bielefeld 2000plus Forschungsprojekte zur Region. Discussionpapier 20.
- Motsch, P. (2002): Die Stadt und ihre engagierten Bürger. Kommunale Erfahrungen mit Freiwilligenarbeit. In: Rosenkranz, D.–Weber, A. (Hrsg): *Freiwilligenarbeit. Einführung in das management von Ehrenamtlichen in der Sozialen Arbeit*. Weinheim–München.
- Ochman, M.–Jordan, P. (1997): *Az önkéntesség, mint értékes szervezeti erőforrás*. Johns Hopkins University Institute for Policy Studies http://www.nonprofit.hu/files/1/7/5/175_AZ_%D6NK%C9NTESS%C9G.doc
- Prouteau, L.–Wolff, F. C. (2008): On the Relational Motive for Volunteer Work. *Journal of Economic Psychology*, Elsevier, vol. 29(3), 314–335. <http://www.sc-eco.univ-nantes.fr/~fcwolff/wolff/articles/JEP08.pdf>
- Rosenblatt von, B. [2000] (Hrsg.): *Freiwilliges Engagement in Deutschland. Freiwilligensurvey 1999*. Verlag W. Kohlhammer. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen and Jugend.
- Tsigilis, N.–Koustelios, A.–Grammatikopoulos, V.–Theodorakis, Y. (2006): Volunteering in Olympic Games: Construct Validity and Predictive Utility of reasoned action and planned behavior theory. *International Journal of Sport Management*, 7, 121–137.
- Unstead-Joss, R. (2006): An Analysis of volunteer motivation: Implications for international development. *Voluntary Action*, Vol. 9, Number 1. Institute for Volunteering Research.
- Vaidelytė, E. (2006): Philanthropy Phenomenon in Modern Lithuania: Between Christian Morality and Post-Communist Reality. *Social Sciences*, No. 2. (52), 2006.
- Yeung, A. B. (2001): Manifold motives for volunteerism. A study on the motives of the people inspired to volunteer by a Salvation Army advertisement. *Journal für Psychologie*, 3. 37–47.
- Yeung, A. B. (2004): The Octagon Model of Volunteer Motivation: Results of a Phenomenological Analysis. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Springer Netherlands, Volume 15, Number 1 / March, 2004.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

A KÉPESSÉ TÉTEL (EMPOWERMENT) LEHETŐSÉGEI A CIVIL TÁRSADALOMBAN

Lakatos Kinga

■ Bevezetés

■ Jelen tanulmányomban megkíséreltem körüljárni, a nyugati kultúrákban mind az üzleti életben, mind pedig a politikai és a civil szférában sokat használt képessé tétel fogalmát.

Hipotézisem, hogy Magyarországon, a demokratikus struktúrák gyengesége miatt hiányzik ez az újfajta nézőpontot igénylő cselekvésmód és döntéshozatali forma.

Az alábbiakban bemutatom, hogy melyek azok a társadalmi folyamatok és tényezők, melyek miatt elengedhetetlen lenne, hogy hangsúlyt kapjon a képessé tétel kérdése, melyek azok a társadalmi problémák, ahol a „képessé tevő” eszközök és módszerek alkalmazása hosszú távú megoldást hozhatna.

Célom, hogy ezen kérdéseket a civil társadalom szemszögéből tárgyaljam, különös tekintettel a közösségi munkában és közösségfejlesztésben rejlő lehetőségekre.

Képessé tétel a civil társadalomban

A képessé tétel fogalma

A brit Szociális Munka Szótára több meghatározást is tartalmaz. Az egyik összeköti a *képessé tétel* fogalmát az önségítéssel:

„A képessé tétel vonatkozhat a »felhasználók« (»kliensek«) részvételére a szolgáltatások alakításában, vagy általánosságban az önségítő megmozdulásokra, melynek

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

során a csoportok lépéseket tesznek saját érdekeik megvédésére, akár függetlenül az állami szolgáltatóktól, akár azokkal együttműködve.” (Adams 2003:8)

Másképpen fogalmazva:

„A képessé tétel úgy is definiálható, mint azok az eszközök (módszerek) melyek segítségével az egyének, a csoportok és/vagy a közösségek átveszik az irányítást saját életük felett, eléri saját céljait, ezáltal válnak képessé önmaguk és mások életkörülményeinek javítása érdekében munkálkodni.” (Adams, 2003:8)

Egy másik meghatározás még hangsúlyosabban ötvözi a gyakorlatot és az elméletet:

„A képessé tétel elmélete azzal foglalkozik, miképpen szerezhetik meg az emberek az irányítást saját életük felett, csoportként (közösségként) képviselve saját érdekeiket; a módszer pedig azzal, hogy a szakemberek hogyan keresik a lehetőségeket arra, hogy fokozzák/növeljék azoknak az embereknek a „hatalmát” (befolyását), akik ebben hiányt szenvednek.” (Adams, 2003:8)

Az angol szakirodalom elkülöníti az *enablement* és az *empowerment* fogalmát, különválasztva ezzel egy folyamat két fázisát. (Beresford–Croft, 1993)

Az *enablement* szó szerinti fordítása lehetne a magyar szaknyelvben használt képessé tétel, míg az *empowerment* kifejezéssel több helyen – kissé erőltetettnek tűnően – „hatalommal való felruházásként” találkozunk. Tanulmányom későbbi fejezetében még hosszabban ki fogok térni a folyamatok elemzésére, de most röviden tisztáznám a két fogalom közti különbséget.

Az *enablement* a képessé tétel azon fázisára vonatkozik, amikor individuális szinten történnek változások, mikor az egyén felismeri saját belső erőforrásait, önbizalma megerősödik, képessé válik saját szükségleteinek/vágyainak artikulálására, saját elképzeléseinek megvalósítására.

Ugyanide tartozik még az is, amikor egy csoport jut el az önmeghatározás szintjéig és vállal fel közös érdekeket, célokat, mikor a csoport tagjai egyenként is eljutottak oda, hogy bíznak saját hangjukban, illetve ezen túl annak a csoportnak az erejében is, melynek tagjai.

Az *empowerment* ennél jóval több nyilvános, ha úgy tetszik „civil” elemet tartalmaz.

Az *empowerment* a képessé tétel azon fázisa, amikor az önmeghatározáson túljutva, a valahová tartozás örömteli élményétől megerősödve, a közösségnek nyíltan fel kell vállalnia érdekeit/céljait, tárgyalóképessé kell válnia más hatalmi csoportok képviselőivel szemben, fel kell ismernie saját hatalmi pozícióját, és mernie kell élni ennek a hatalomnak az eszközeivel a közösség érdekében. A képessé tétel ezen fázisában már nem az egyéni, illetve csoportos motivációk feltérképezésén, megerősítésén van a hangsúly, hanem a már kialakult elképzelések ütköztetésén, a hatalmi viszonyok átrendezésén (ha más nem, legalább szemlélet szintjén, hiszen onnan lehet tovább lépni).

Az *empowerment* egyik lényeges, bár kevésbé hangsúlyozott és gyakorolt eleme az, amikor az eddigiekhez képest másik oldalt: a hatalmi helyzetben lévő csoportokat tesszük képessé ennek az újfajta viszonyrendszernek az elfogadására, próbáljuk

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

bevonni ebbe a másféle hangnemet kívánó diskurzusba, ami főleg a mai Magyarországon lenne fontos feladat.

Egy, a várospolitikai kérdéssel foglalkozó UNESCO konferencián, a következőképpen fogalmazták meg a képessé tétel célját:

„A képessé tétel célja, hogy újradefiniálja a városi politikai vezérelveket és eljárásmodokat azáltal, hogy megkérdőjelezi az erőforrások elosztásának asszimetriáját és a legitimáció lehetőségeit a civil társadalom és az állami szervek között.” (*International Conference on “The Empowerment of Civil Society in Urban Policies”*. 2009)

Itt tehát már a legnagyobb hangsúly a politikai struktúrák átrendezésén van, a döntéshozói jogok kiterjesztésén, az anyagi javakhoz való hozzáférés kompenzálásán, melyhez elengedhetetlen az állami szereplők részvétele.

Tanulmányomban a *képessé tétel* fogalmát fogom használni a folyamat egészére, szóhasználatban nem teszek különbséget a különböző fázisok megnevezésére.

Amikor a képessé tételről írok, szándékosan használom a *folyamat* kifejezést, mivel a képessé tétel nem statikus fogalom, sokkal inkább cselekvések láncolata, melyeknek megvannak a maguk lépései, de tartalmilag nagyban függenek azoktól, akik részt vesznek a közös munkában.

Magyar viszonylatban egyre több helyen, ám elszórtan jelenik meg a fogalom, elsősorban a közösségfejlesztés, az egészségügy, az idősellátás területén, de átfogó tanulmányok nem születtek a témában, kevés az erről folyó diskurzus, a külföldi szakirodalom (még) nem került lefordításra.

Bár írásom a gyakorlat szempontjából közelíti meg a témát, az alábbiakban röviden összefoglalom a képessé tétel elméleti hátterét.

A képessé tétel fogalmának elméleti háttere

A képessé tétel, mint lehetséges eszköz és egyben gondolkodásmód, tartalmaz egyfajta „forradalmi” elemet, és mint ilyen, nem áll távol a különböző felszabadító mozgalmak dinamikájától, melyek minden esetben a változásokat, és a hatalmi viszonyok átstrukturálását sürgetik. Nem véletlen tehát, hogy a fogalom az 1970-es évek tájkán kerül a köztudatba, válik a társadalmi egyenlőtlenségek ellen küzdő különböző csoportok és szakmák diskurzusainak kiemelt témájává.

Ahhoz azonban, hogy megértsük a képessé tétel fogalmának hátterét, először a hatalom és a szabadság fogalmának értelmezéseit kell megismernünk. Ha ugyanis úgy gondoljuk, hogy lehetséges hatalmat és választási szabadságot biztosítani azoknak, akik ezekben eddig hiányt szenvedtek, úgy kell gondolkodnunk a hatalomról és a szabadságról, hogy az változó és változtatható, amely emberi interakciókban születik, az emberek közötti kapcsolatokkal együtt változik, tehát nem egy különálló, az emberi cselekvéstől elkülöníthető struktúra. Ezzel a fajta hatalomfelfogással Webernél találkozunk először (Page-Czuba, 1999), majd Foucault tovább cizellálja a hatalmi viszonyok természetének leírását: „A hatalom mindenütt jelenvalósága nem

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

abból ered, hogy mindenre kiterjeszti legyőzhetetlen egységét, hanem abból, hogy nincs olyan pillanat, nincs olyan pont – azaz, pontosabban szólva, nincs olyan viszony két pont között –, ahol ne volna jelen, ahol meg ne mutatkozna.... a hatalmi viszonyok nem külsődlegesek az egyéb viszonytípusokhoz (gazdasági folyamatokhoz, ismeretségi viszonyokhoz, szexuális kapcsolatokhoz) képest, hanem szerves részei ezeknek.” (Foucault 1999:92–93)

Ezen kívül a hatalomnak még számos megközelítése létezik, ám Kreisberg tág hatalom meghatározása mindegyiknek helyet ad, ő ugyanis a hatalmat úgy definiálja, mint „képesség valaminek a megvalósítására”. (Page-Czuba, 1999)

Ezen elméletek teszik értelmezhetővé a képessé tétel törekvéseit, hiszen bennük rejlik a hatalmi viszonyok átrendezhetőségének lehetősége.

Szorosan ide kapcsolódik a képessé tétel másik fontos aspektusa, a szabadság és a jogok kérdése. Különbséget kell tennünk negatív és pozitív szabadság között, tehát a külső korlátozástól való mentesség és a „valamire” való szabadság között. Ez utóbbi ugyanis az, ami az elviekben létező negatív szabadság mellé eszközöket is rendel, lehetőséget biztosít a választásra, a képességek növelésére. (Sen, 1992) A korlátozástól való mentességen túl tehát jogokat is biztosít a szabadság megélésére, „hatalmat ad” azok gyakorlására. A képessé tétel minden esetben a pozitív szabadság erősítését célozza, ehhez próbál eszközöket biztosítani.

Ezen elméletek és eszközök megközelítéseikben gyakran eltérőek, attól függően, hogy az egyenlőtlenségek mely területét érintik. Ezek szakirodalmi háttere külön tanulmány tárgya lehetne, így csak felsorolás szerűen térek ki az ügyben meghatározó szerzőkre: az oktatás (Freire, 1970, 1998), a feminizmus (Miller, 1976; Starhawk, 1987), a szegénység (Narayan-Parker, D., 2002, 2006; World Bank, 2005a, 2005b), a politikai döntéshozatal (Friedman, 1992; Fung-Wright, 2003), valamint a városi politika területéről (Brenner–Theodore, 2003; Chambers, 2003; Wilson, 1987) E rövid elméleti áttekintés után a következő fejezetben a hazai viszonyokat tekintem át, annak tükrében, hogy az emberek mennyire érzik, hogy van hatalmuk befolyásolni a saját körülményeiket, mennyire bíznak abban, hogy az állami intézmények lehetőségeket és jogokat biztosítanak számukra, hogy élhessenek szabadságukkal.

A képessé tétel szükségessége

Kifejezetten a képessé tétel témakörében ismereteim szerint még nem született kutatás, de hasonló, vagy a témához kapcsolódó kutatások segítségemre voltak a kérdés körüljárásában, és abban, hogy világossá váljék, miért van kiemelkedő szükség a közösségi munkára, a közösségfejlesztésre, s az általuk alkalmazott „képessé tevő” eszközökre.

A TÁRKI 1997-es és 2001-es longitudinális reprezentatív anómia vizsgálata (Tárki, 2001), a bizalom-közbizalom, orientációhiány és a hatalomnélküliség mutatóin keresztül ad képet a magyar társadalomról. Ezek azok a mutatók, amelyek leginkább kapcsolódnak kutatási témámhoz, mivel a demokratikus társadalom alapja a biza-

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

lom, valamint a jog és a kötelesség részt venni a társadalmi szabályrendszer kialakításában. Ezen mutatókon keresztül válik láthatóvá, hogy az emberek mennyire számítanak egymás segítségére, mennyire képesek eligazodni a rendszerváltás utáni megváltozott viszonyok között, illetve, hogy mennyire érzik úgy, hogy van hatalmuk beleszólni az őket érintő döntésekbe. Ezek a kérdések a közösségi munka, közösségfejlesztés alapvető kérdései, s a képessé tétel központi elemei.

A megkérdezettek egynegyede tartotta magára nézve részben vagy teljesen igaznak, hogy „gyakran érzem magányosnak magam”, s a magányosság érzése az életkorral párhuzamosan nő.

Elgondolkodtató adatokat kapunk az egymással való törődés, a társadalom tagjai közötti kapcsolat szempontjából. Azt az állítást, hogy „senki sem törődik azzal, hogy mi történik a másik emberrel” a megkérdezettek négyötöde tartotta részben, vagy teljesen igaznak.

A társadalmi szolidaritás mértéke tehát nagyon alacsonynak tűnik, bár a kérdést általánosítva tették föl (nem tértek ki külön a családi, baráti kapcsolatokra, nem különítették el a tágabb és szűkebb támogatói kört). A válaszok a megkérdezettek közérzetét, a közönységet tükrözik.

Szintén magas a magyar társadalomban azok aránya – a fenti kutatásban a megkérdezettek fele –, akik részben vagy teljesen igaznak tartják a következő állítást: „mindennapi dolgaimat nem tudom befolyásolni” – Itt is meghatározó szerepe van az életkornak (az idősebbek inkább érzik „hatalomnélkülinek” magukat) és az iskolázottságnak (az állítást igaznak tartók száma csökken az iskolai végzettség szintjének növekedésével).

A kérdés szintén elég tág, de mégis lényegre törő, hiszen megmutatja, hogy milyen sok embernek jelent problémát, hogy a saját életét biztonságban tudja, hogy meglegyen az az alapvető érzése, hogy van elég tudása, ereje és lehetősége a saját életét kielégítően irányítani.

Kiemelten fontos, hogy az iskolázottság nagy szerepet játszik ebben, úgy tűnik ugyanis, hogy az alacsonyabb iskolázottság jóval erőteljesebben magával hozza a kiszolgáltatottság, a hatalomnélküliség veszélyét.

A Péterfi Ferenc által összeállított 2006-os, 2007-es, 2008-as és 2009-es *Közbi-zalom jelentések* (Péterfi, 2006; 2009) további segítséget nyújthatnak abban, hogy megfoghatóvá váljanak a magyar társadalom deficitjei, azok a területek, ahol fejlesztésre / fejlődésre van szükség, és ahol felmerülnek a képessé tétel kérdései, a szakemberek, a hatalmi csoportok és a lakosság részéről egyaránt.

A kutatás részben kiegészíti, részben alátámasztja a már eddig bemutatott felmérés eredményeit.

A kérdőívvel a lakosoknak a közintézmények iránti bizalmát vizsgálják, különösen a politikusok, az önkormányzat és a rendőrség tekintetében. A 2006-tól a kérdőív a civil társadalom iránti bizalomra is kitér.

A kutatás szűrőpróbaszerű lekérdezéssel készült, 4500–5000 fős mintán, minden megyében, önkéntes kérdező biztosok (leginkább főiskolai hallgatók) segítségével,

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

az Állampolgári Részvétel Hete rendezvénysorozat ideje alatt. Nem beszélhetünk tehát reprezentatív vizsgálatról, de a kapott eredmények magukért beszélnek.

A legfőbb bizalommegvonás a politikusokkal szemben van, az emberek több mint négyötöde egyáltalán nem, vagy nem nagyon helyez bizalmat a politikusokba. Ez az egyébként is igen magas bizalmatlanság az évek során még nőtt is.

A helyi politikai vezetés, az önkormányzatokhoz való viszony pozitívabb, sajnálatos, hogy ezek megítélésében is romlás figyelhető meg, és itt is folyamatosan a negatív tartományba esik a válaszok több mint a fele.

A rendőrség megítélése minimális elmozdulást mutat pozitív irányba, de még így is a negatív tartományban található a bizalmi mérleg, tehát az emberek több mint a fele nem nagyon, vagy egyáltalán nem bízik a rendőrségben.

Ugyanez mondható el az igazságszolgáltatásról is, itt az eredmények még alacsonyabbak, és a 2006-os adatokhoz képest itt is tovább csökkent a bizalom ezekkel az intézményekkel kapcsolatosan.

„A civil társadalom képződménye és intézményrendszere továbbra is *felmérésünk legjobban szereplő résztvevője*, a legerősebb bizalmi visszajelzéseket 2009-ben is erre a kérdésre adták a válaszolók. Ennél az egyetlen kérdésnél lendül át a bizalmi arány a pozitív válaszokra, ez az a kérdés, amelynél többen jelölik meg az „elégge” és a „nagyon megbízom” válaszokat, s jelentősen kisebb a negatív megítélést jelentő „nem nagyon, egyáltalán nem” válaszok együttes aránya. A civil társadalom és nonprofit szervezetek iránti bizalom mértékének minden adata jobb lett 2009-ben, mint az előző évben.” (Péterfi, 2009)

Azzal a kérdéssel, hogy: „Mit gondol, tud valamilyen befolyással lenni a lakóhelyét érintő kérdésekre? „ a helyi döntésekhez való viszonyt mérték.

„A helyi kezdeményezési, cselekvési esélyek megítélése az állampolgárok részéről egyértelműen romló tendenciát mutat a közbizalom értékrendszerében. A négyféle fokozatú válaszkollekció mindegyik értéke alapján a tehetetlenséget, a cselekvés iránti (ön)bizalom hiányát, az érintettek saját állampolgári kompetenciájának romló hitét tapasztaljuk. A 2009-es adatok az elmúlt 4 év legrosszabb aktivitási potenciálját mutatják.” (Péterfi, 2009)

A fentiekből látszik, hogy a rendszerváltás utáni magyar társadalom erős orientációhiánnyal küszködik, és nagyon alacsony a közbizalom foka, a demokratikus intézmények hitele, úgy is fogalmazhatunk, hogy „tartós bizalmi válság áll fenn.” (Péterfi, 2006)

„Nem várhatjuk azonban, hogy a leírt válságjelenségeket hamar leküzdje a társadalom. Az életszínvonal emelkedésére és a szegénység csökkenésére még mindig hamarabb számíthatunk, mint a testi és lelki egészségi állapot javulására, az elidegenedés és anómia válságából való kiemelkedésre. Pedig mindezekre szükség van a piacgazdaság hatékony működéséhez és a demokratikus politikai viszonyok stabilizálásához. Égető kérdés, hogy az ország nem kanyarodik-e vissza valamilyen „parancsgazdasági”, és félig vagy teljesen autoritárius politikai rendszerhez, még mielőtt a társadalmi válságot leküzdje. Formailag, jogilag demokrácia van Magyarországon: a lakosság békés

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

úton, választáson leválthatja a hatalmon levő kormányt, ahogy ez már többször megtörtént. Különböző politikai szociológiai vizsgálatok azonban arra engednek következtetni, hogy nem lehetünk teljesen biztosak a demokratikus politikai rendszer stabilitását illetően. Igen nagy az elégedetlenség nemcsak a piacgazdasággal, hanem a demokrácia működésével kapcsolatosan is.” (Andorka, 1996)

Tanulmányom alapgondolatára visszautalva látható, hogy a demokratikus struktúrák igen gyengék Magyarországon, az állami/önkormányzati intézmények hitele igen alacsony, a bizalmatlanság velük szemben nagymértékű és állandó, az állampolgárok nagy része még mindig nem tud eligazodni a rendszerváltás utáni megváltozott viszonyok között, ami súlyos társadalmi feszültségeket eredményez.

A kérdés az, hogy mennyiben tartozik a közösségi munka, a civil társadalom hatáskörébe ez a jelenség, s ha odatartozik, akkor e két terület hogyan, mi módon tudna hozzájárulni ennek a helyzetnek a megváltoztatásához?

A következő fejezetben a képesse tétel folyamatát, mint a civil társadalom számára lehetséges egyik utat kívánom bemutatni.

A képesse tétel folyamata

A képesse tétel nem értelmezhető szolgáltatásként, egy szakember által használt eszközként, sokkal inkább közös tanulási és cselekvési folyamatot jelent, melyben a szakember részvevőként, illetve partnerként határozza meg önmagát.

A képesse tétel folyamata, mint már a fentiekben is említettem, három különböző, sokszor egymásba folyó, egymást erősítő, szolgáló részből áll (Beresford-Craft, 1993):

- Kifejezni (kifejteni) a „saját” nézőpontunkat (individuális szint).
- Megformálni a „mi” igazságunkat (a csoport szintje).
- Tárgyalni/megegyezni „másokkal” (a közösségi megmozdulás szintje).

Az *első lépés* tehát, a képesse tétel alapja, hogy teret és időt találjunk (teremtünk) arra, hogy a saját történetünket és tapasztalatainkat megosszuk másokkal. Ebben a folyamatban átéljük, hogy a helyzetünkkel nem vagyunk egyedül, mások hasonlóan élnek meg hasonló élethelyzeteket, hasonlóan gondolkodnak, hasonló problémákkal küszködnek, és mindannyiunknak jogunk és lehetőségünk van arra, hogy beszéljünk ezekről, nem kell titkolni, rejtegetni ezeket az eddig szavakká nem formált igényeket, kérdéseket, vágyakat, ötleteket.

Ez még nem a konkrét cselekvés meghatározásának időszaka. Megismerése és elismerése saját magunknak, és ezáltal a másoknak is.

Ezután *második lépés*ként következik a „mi” megformálása, az a folyamat, amikor már az „én” véleményem elég erős ahhoz, hogy a csoport (közösség) tagjaival „ütköztetve” együtt találjuk ki azt, hogy konkrétan kik is vagyunk „mi” és mit akarunk együtt elérni.

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A saját perspektívám egy közösségi nézőponttal bővül, világossá válnak azok a pontok, amelyekben egyetértünk és azok is, amelyekben nem.

Egyfajta „ötletelés” ez, majd ezen túl a konkrét lépések és célok meghatározása (Milyen eszközök/források állnak rendelkezésünkre? Milyen módon tudjuk elérni, amit szeretnénk?)

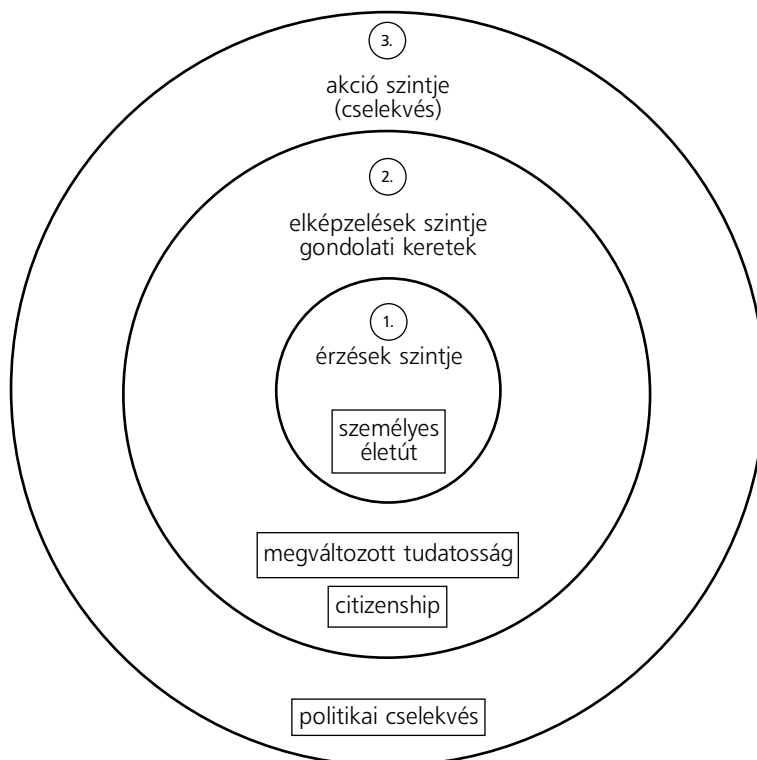
A stratégia megválasztásának időszaka ez, és az információgyűjtésé.

A *harmadik*, a nyilvánosság elé való kilépés szakasza.

Itt már erőteljes lobbytevékenység és érdekképviselet zajlik. Támogatókat és „hasonszórúeket” keresünk, médiatevékenységet folytatunk, akciókat hajtunk végre és tárgyalunk. Megpróbáljuk elérni, amit célul tűztünk ki, ha kell, felülvizsgáljuk az eszközeinket, újakat keresünk. Ez már speciális előkészületeket és felkészülést igényel.

Szót érteni a hatalom képviselőivel, szerepelni a médiában, összefogni más szervezetekkel, illetve megtartani a közösség egységes fellépését: mind külön „szakértelmet” igénylő feladat, így ebben a szakaszban (de már az előzőben is) megjelenik a képzés, a tanulás iránti igény, akár informális, akár formális keretek között. Ez a képesség tétel egyik sarkalatos pontja (a tudás megosztása a hatalom megosztásának egyik leghatékonyabb formája).

Az alábbi ábra jól szemlélteti az empowerment három síkjának egymásra épülését, a folyamat komplexitását:

(Harkai, 2006:101)

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

Létezik egy negyedik szint is a folyamatban, az intézmények szintje. (Gilchrist–Durrant, 2005) Ez részben összefügg a már említett három szakasz mindegyikével, ezeken belül is leginkább a harmadik, a közös(ségi) cselekvés szakaszával, ám azzal a kérdéssel is, melyet az *empowerment* fogalmának leírásánál felvettem: az intézményi struktúrák változásával, a politikai szint illetve szereplők képessé tételével.

Ez a fajta megközelítés a *user empowerment* (igénybe vevők képessé tétele) fogalmához köthető, ahol az egyéni szintű mellett a strukturális dimenziókon belüli változásokon van a hangsúly (politikai döntések, jóléti szolgáltatások, szociális jogok, társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságok).

A képessé tétel folyamatának lényeges eleme, hogy lássuk, milyen területeken fejti, vagy fejtheti ki hatását azoknak az életében, akik részt vesznek a folyamatban (Gilchrist–Durrant, 2005)

- Pszichológiai (pl.: növekvő bizalom/önbizalom, jártaságok és tudás szerzése).
- Társadalmi (pl.: egy sokszínűbb és toleránsabb kultúra ösztönzése, amely szembehelyezkedik az előítéletekkel és a diszkriminációval).
- Gazdasági (pl.: az erőforrások újraelosztása, vagy a munka, a pénz megvonásából, vagy munkások sztrájkjai).
- Politikai (pl.: az irányelvek megváltozása, fokozott képviselő vagy konzultáció, a döntéshozáshoz és információkhoz való hozzáférés).

Ezek alapján látható, hogy a képessé tétel nem értelmezhető gazdasági és politikai sík nélkül, és nem teljes akkor, ha megáll egy bizonyos szinten, akár az egyén, akár a csoport szintjén, vagy ha nem indukál változásokat a fent említett területek mindegyikén.

Írásom alapgondolata szempontjából a képessé tétel negyedik eleme ezért is sürgető feladat ma Magyarországon. A kutatások alapján látható, hogy a demokratikus intézményeknek kevés a hitele az állampolgárok szemében és nem töltik be kiélelően a funkciójukat. A civil társadalom lehet úttörő az empowerment szemléletmódjának alkalmazásában, de hosszú távon partnert kell találnia az állami intézményekben ahhoz, hogy a demokrácia erős alapokra épüljön.

Szeretném kihangsúlyozni, hogy a képessé tétel, amellet, hogy módszerként, eszközként is értelmezhető, leginkább szemléletmódot jelent. Ugyanakkor a témában járatos szakemberek felhívják a figyelmet arra, hogy ne használjuk túl sokszor a fogalmat, óvatosan bánjunk vele, még ha központi kérdésnek is tekintjük azt.

Képessé tétel a gyakorlatban

A „hogyan” kérdésre mindig saját munkamódunkban és szervezetünk működésben kell keresni a választ.

A gyakorlatban a leginkább úgy demonstrálhatjuk a résztvevő emberek számára a részvétel, bevonódás és képessé tétel lehetőségét, ha közvetlen és nyílt módon

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

láttatjuk saját szervezetünk működését, irányelveit, értékszéméletét, de emellett a problémákat és hiányokat is felvállaljuk, a lehetséges kiutakkal egyetemben. Emellett olyan struktúrák kidolgozása segíthet, amelyek kölcsönös bizalmon alapulnak.

Meg kell tanulni, hogy hogyan lehetünk őszinték úgy, hogy bár megtartjuk azokat az információkat, melyek a másik védelmét szolgálják, de hozzáférést nyújtunk azokhoz, melyek a bizalom erősödését segítik.

Lehetőség van ezek mellett olyan szervezetek működtetésére (elsősorban a civil szférában van erre mód), amelyek alapelve, hogy mindenkinek azonos módon van lehetősége beleszólni a döntésekbe, egyetérteni, vagy éppen nem egyetérteni, számon kérni, de ugyanígy mindenkinek kell kivennie a részét a feladatokból és a szervezet fejlődésének építéséből is.

Alapvetően ezek azok a munkamódszerek, melyeknek segítségével demokratikusabban működő kapcsolatok és szervezetek jöhetnek létre. Ez tehát a kiindulási alap, a képessé tétel feltétele. Ezek mellett számos speciális módszert alkalmazhatunk, de az alapok lefektetése nélkül elképzelhetetlen a közös párbeszéd és cselekvés elindítása, megvalósítása.

Hasonló módszerekkel élnek a piaci szektorban is, ha az „empowerment-et” beépítik a menedzsment munkájába, ám ennek alapvetően más a célja, mint a civil társadalomban.

„A képessé tétel célja alapvetően nem különbözik egyetlen más folyamat, projekt, program, funkció vagy rendszer céljától. Minden, ami egy szervezeten belül létezik a teljesítmény növelését hivatott szolgálni, közvetlenül vagy közvetetten. A képessé tétel egy teljesítményt növelő folyamat; nem a választás szabadságát növelő folyamat; vagy a demokratikus berendezkedést segítő folyamat. Tény, hogy a képessé tétel minden esetben nagyobb választási és cselekvési szabadságot eredményez. De ezek csupán köztes célok a végső cél elérésének útján. A végső cél pedig minden esetben a teljesítmény növelése.” (Kilow, 1995:39)

Ennek ellenére érdemes megismerni az üzleti életben használt módszereket és saját munkánkban, saját céljainkra használni:

1. A vezetők és a menedzserek maximális elkötelezettségének demonstrálása.
2. A munkaerő maximális bevonása.
3. A szervezet/szolgáltatás felhasználóinak és beszállítóinak teljes bevonása.
4. Mindenre kiterjedő és nyílt kommunikáció.

„Ez a négy feltétel biztosítja a folyamat hitelességét és integritását. Ez a négy feltétel képviseli a szervezet összes tagja felé, hogy a képessé tétel gyakorlata következetesen képviseli és megvalósítja a képessé tétel elméletét. A képessé tétel veszít a lehetőségeiből, ha úgy tűnik, hogy valamit „csinálnak” az emberek számára, ahelyett, hogy az emberekkel együtt „csinálnának” valamit.” (Kilow, 1995:40)

Látható, hogy céljaink és fogalomrendszerünk más, mint a piaci szféra szereplőié, de a gyakorlati megvalósulás ott is ugyanazon alapelveken nyugszik: nem szolgáltatásra van szükség, hanem bevonásra, felhatalmazásra, a hatalom és a tudás megosztására.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

A képessé tétellel kapcsolatos dilemmák

Fontos látnunk, hogy a lehetőségei mellett milyen veszélyei lehetnek az empowerment hangsúlyozásának.

Látnunk kell, hogy „gazdasági stagnálás/hanyatlás időszakában, az egyéni felelősségvállalás hangsúlyozásának hátterében (a hatalmi szereplők részéről – a szerk.) a politikai felelősség-átruházás, a társadalmi felelősség hátrítása is felfedezhető. A »választás lehetősége, szabadsága« szlogen ugyanis éppen a legelesettebbek körében nem valósul meg a gyakorlatban”. (Harkai, 2006:92)

Másképpen fogalmazva „a képessé tétel szociális légfrissítőként is használható, mely hatástalanítja a fogalmi megosztottság és a társadalmi konfliktus zavaró szagát”. (Adams, 2003)

A közösségfejlesztés céljai így könnyen válhatnak a hatalmi csoportok eszközeivé és áldozataivá, azáltal, hogy a képessé tételt úgy értelmezik, mint az egyén lehetőségét és szabadságát, amelyekkel mindenkinek egyforma lehetősége van élni, de hogy ehhez milyen eszközöket biztosítanak, arról nem esik szó, mint ahogy erre már a negatív és pozitív szabadság közötti különbség leírásánál is utaltam. Ám a képessé tétel éppen arra irányul, hogy új forrásokat fedezzünk fel önmagunkban és a helyi közösségben, hogy megtanuljunk gazdálkodni azzal, amink van, amink mindig is volt, csak eddig nem voltunk tudatában.

Mindez azonban nem lehetséges egy olyan társadalomban, ahol a szociális munkás, közösségi munkás saját maga sem éli át azt a szabadságot, hogy képes változások, reformok előidézésére, a kirekesztettek érdekeinek képviselésére anélkül, hogy egzisztenciális félelmet élne át.

Ezért hangsúlyozza Beresford (1996) a segítők felkészítését, képzését, „képessé tételét”, hogy megfelelő felkészültséggel, tudással és jogokkal rendelkezzenek ahhoz, hogy „közvetítő szerepet tölthessenek be a helyi hatalom és a közösségi szükségletek, valamint a jóléti politika és a kirekesztettek érdekei között”. (Harkai, 2006)

A fenti helyzet főleg olyan esetekre vonatkozik, ahol a civil társadalom segítségével dolgozó kezdeményező szakember valamilyen állami, vagy önkormányzati alkalmazásban van, azaz valamilyen hatalmi szereplő megbízásából végzi a munkáját.

Egy ilyen légkörben az a legfontosabb kérdés, hogy vajon képes-e másképp nézni a társadalmi szolgáltatásokat igénybevevő emberekre, képes-e a hatalom képviselőivel szót érteni, képes-e a saját helyzetét és tudását újraértelmezni, képes-e a saját hatalmát/tudását megosztani?

A képessé tételhez szükséges szakmai kompetenciák, a szakemberek lehetséges szerepei a folyamat során

Az eddigiek alapján elmondható, hogy az *empowerment* összetett folyamata, a munkát meghatározó jóléti rendszer működése, az állami intézményrendszer és a

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

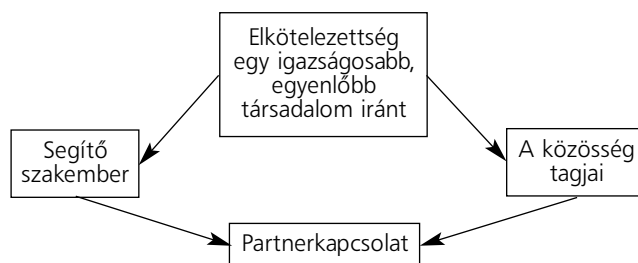
szolgáltatást igénybevevő emberek elvárásának kettőssége nehéz feladatot ró a civil szektorban dolgozó szakemberre, ám egyszerismind új és kreatív munkamódok kipróbálására is lehetőséget ad.

A különböző szerepek különböző szakértelmet kívánnak meg, és emellett nem szabad elfelejteni, hogy aki emberekkel/közösségekkel dolgozik, az saját személyiségével dolgozik, így szükség van bizonyos személyiségjegyek fejlesztésére is a sikeres munka érdekében.

A szerep-meghatározásokat a közösségi munka irodalmából gyűjtöttem össze, ám úgy gondolom, hogy ezek a szerepek nem csupán a közösségi munkás szerepei, és nem csupán a közösségi cselekvéshez szükségesek, hanem a képessé tétel folyamatának szemszögéből értelmezhetőek minden olyan folyamatban, ahol az egyéni felelősségvállalástól kívánunk eljutni a közösség megmozdulásáig. (Vagy éppen fordítva: egy közösségi kezdeményezés által próbálunk változtatni egyes emberek életén, vagy problémás helyzeteken).

A képessé tétel folyamatában betölthető szerepek és az ehhez szükséges személyiségjegyek

Mielőtt ismertetném a szerep-meghatározásokat, egy ábrával szemléltetem azt a viszonyrendszert, amely minden közös munka kiindulási alapja, a szakember hozzáállásának meghatározó pontja:

(Harkai, 2006:101)

Szervező, vagy aktivista Ez a szerep a kezdeti időszakra jellemző, a közös munka első lépéseinek megszervezésére.

Ide tartozik az emberek felkeresése, bevonása, ösztönzése helyzetük megváltoztatására.

Helyet és időt kell teremteni a csoportgyűlések számára, értesíteni az érintetteket, segíti a kapcsolattartást a tagok között.

Ha szükséges, részt kell venni az adminisztrációs feladatok ellátásában (jegyzőkönyvek és emlékeztetők, hírlevél készítése, segítség a beszámolók megírásában).

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■■

Az aktivista elnevezés olyan helyzetekben állja meg a helyét, ahol a közösség tagjai erős elnyomásnak vannak kitéve, hátrányos helyzetükből fakadóan erőteljesebb bátorításra van szükség.

Amellett, hogy kezdeményező készségre van szükség, nem szabad eltúlozni ennek a szerepnek a jelentőségét, tudni kell visszahúzódní és „átadni a terepet” a közösség tagjainak.

Szószóló, vagy érdekképviselő – Ezzel a szerepkörrel óvatosan kell bánnia a szakembernek, hiszen a cél az lenne, hogy a résztvevők képessé váljanak önmagukat képviselni, kiállni saját magukért.

Ám vannak bizonyos helyzetek, mikor szükségessé válhat, hogy ezt a feladatot a szakember lássa el. Ilyen lehet, ha a közösség tagjainak nem volt elég idejük felkészülni a tárgyalásra, a hatalom képviselővel való találkozásra, ha túl nagy a nyomás rajtuk, és még nem rendelkeznek elég önbizalommal ahhoz, hogy kinyilvánítsák a saját nézeteiket.

A szakember számára nehézséget okozhat a már többször említett „alkalmazás” (azaz, ha a megbízó nem közvetlenül a helyi közösség, hanem valamely hatalmi helyzetben lévő intézmény, vagy szereplő), a „kettős lojalitás” kérdése, ezért is szükséges, hogy pozíciója világos legyen mind a két oldal számára.

Ilyenkor segítség lehet, ha tisztában van vele és tartja is magát ahhoz, hogy első sorban azok mellett kötelezte el magát, akiknek a nevében beszél. Ilyen szempontból ez nem semleges szerep, hiszen itt egyértelműen annak a csoportnak az érdekében beszél, amelyet szakmai küldetése alapján támogat, képvisel.

„A politikai küzdőtérnek megvannak a maga szabályai. Az első szabály, hogy az ott megjelenő minden értéknek és érdekeknek létjogosultsága van, hiszen embercsoportok törekvéseit jeleníti meg. A második szabály, hogy az értékek és érdekek harcában dől el a politikai irányvonal, a lehetséges döntés. Bár nyilvánvalóan elég csekélynek tűnik jelenleg érdekérvényesítési esélyünk, de egy esetleges kivonulással azokat hagyjuk cserben, akikért szakmai felelősséggel tartozunk. Ez megbocsáthatatlan, hiszen mi a hátrányos helyzetűekért, a »politikai némákért« viselünk felelőséget”. (Kozma, 1996:112)

Kihívó – A képessé tétel folyamata nem mentes a konfliktusoktól, az érdek- és értékütközésektől.

Ez a változás lehetőségének alapja, a fejlődés elkerülhetetlen velejárója.

Ahhoz, hogy egy egyenlőbb és elfogadóbb, demokratikusabb légkör jöhessen létre, a szakembernek szembe kell szállnia a csoportban, közösségben megnyilvánuló elnyomással és diszkriminációval, az egymás iránti támadásokkal, lenéző magatartással, és lehetővé kell tennie, hogy ezt mások is megtehessék a saját érdekükben.

Ehhez erősen hinni kell abban, hogy az emberek képesek a fejlődésre és „jobbá” válnak, ha bátorítják őket, még ha az adott esetben ez reménytelennek is tűnik.

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Szükséges elsajátítani egy olyan attitűdöt, szóhasználatot és gesztusrendszert, melynek hatására a másik személy önvizsgálatra kényszerül, és felfedezi valódi szándékait és motivációit.

Fejlesztő, vagy más néven szakértő – Ez a szerep úgy fogható meg, hogy a szakember leginkább abban van az emberek segítségére, hogy a már meglévő tudásukat és készségeiket segíti kibontakoztatni.

Itt tehát nem valami kívülről jövő koncepció fejlesztéséről van szó, hanem a résztvevők igényeit és ötleteit támogatja a fejlesztő.

Ez történhet informális beszélgetések útján, vagy formális képzéssel, tanácsadással, vagy egymástól való tanulással, amikor az emberek megosztják egymással saját ismereteiket.

Fontos a szakember információs bázisa és kapcsolati rendszere, hogy ha az adott kérdésben ő nem is tud segíteni, tudja, hogy hova, kihez lehet fordulni.

Ebben a szerepben a szakembernek nagyfokú nyitottságra és bátorságra van szüksége, hogy a résztvevők által felvetett, talán „őrült” ötleteket és javaslatoknak is helyet adjon, és bízjon a közösségben, hogy képes legyen bánni ezekkel a felvetésekkel.

Ezen kívül képesnek kell lenni elengedni a közvetlen elismerés iránti igényét, és tudnia kell örülni a mások sikerének, hiszen egy-egy sikeres akció után az emberek maguknak tudják be eredményt, ami teljesen helyénvaló, hiszen ezáltal erősödik meg az egyén, a csoport és a közösség önbizalma is.

Támogató (facilitátor) – Ez a szerep az, amelyben a leginkább megmutatkozik, hogy a képesség tétel folyamatához sokféle munkamódszer ismerete szükséges, melyeket nem lehet csupán közösségi munkaként vagy egyéni esetkezelésként definiálni.

A szakember ebben a szerepében mint személyes tanácsadó, támogató és kapcsolattartó is felléphet, illetve kapcsolódási pontként is működhet a közösség és az intézmények között.

Ebben az esetben a felhasználók a kezdeményezők, a szakember funkciója érzelmi és gyakorlati támogatást nyújtani a résztvevők céljainak elérése érdekében.

Itt nagyon fontos a meghallgatás és az empátia, valamint a képesség arra, hogy miközben beleéljük magunkat a másik helyzetébe, megőrizzük függetlenségünket és saját meggyőződésünket.

A képesség tételhez szükséges tudások, szakértelem

Az előző részben a szerepeket és személyes készségeket foglaltam össze, érintve azt is hogy milyen jellegű tudás szükséges ezekhez, ám fontosnak tartom ezek részletesebb bemutatását is. (Harris, 2005)

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

Szakértelem a kutatás és az információgyűjtés területén – Ahhoz, hogy pontos képet kapjunk egy adott problémáról vagy közösségről, több forrásból is információkat és adatokat kell gyűjtenünk.

Ennek módja igen változatos lehet, a statisztikák elemzésétől a személyes informátorokon át a különböző intézmények fejlesztési terveinek tanulmányozásáig.

De ide tartozik a közösségi felmérés módszere is, melyet a helyi lakosok bevonásával készíthetünk, ezzel már elkezdve, megalapozva a jövőbeni közös munkát.

Az információgyűjtés legfontosabb haszna a kérdések felvetése, és okaik elemzése, illetve a kérdések elhelyezése (specifikusan helyiek, vagy szélesebb körű, országos, esetleg nemzetközi probléma részei).

Ez a szakértelem fontos a képessé tétel folyamatának kezdeti szakaszában, ez a közös munka megalapozása, a helyzetfelmérés és elemzés, a szükségletek, problémák és sajátosságok tekintetében.

Szakértelem az információk megosztásában és a kapcsolattartásban – Ahhoz, hogy hatékonyan tervezhessük meg a munkánkat, a már rendelkezésünkre álló, összegyűjtött információkat meg kell osztanunk az érintettekkel, adott esetben nem csak a lakossággal, hanem az intézményekkel és azok képviselőivel is.

Tudni kell a kapcsolatot tartani és közvetíteni intézmények, szervezetek, és a lakosság között, tudni kell közös munkára ösztönözni őket.

Ezt a munkát másképpen hálózatszervezésnek is hívják.

A képessé tételnek is fontos eleme az, amikor a közös munka érdekében megosztjuk a tudásunkat, információinkat és kapcsolatainkat.

Kommunikációs szakértelem – Ez a szakértelem a segítő tevékenység alfája és omegája, ám itt most a lobby-tevékenységekkel (támogatókat találni, ismertetni a projekt előnyeit), illetve a folyamatba bevont emberek, csoportok és intézmények közti kapcsolat zökkenőmentességének biztosításával kapcsolatban merül fel.

Az emberek nem „egy nyelven” beszélnek, és különösen igaz ez egy hátrányos helyzetben lévő, kisebbségi csoport esetében, amely nehéz helyzetben találja magát, ha a helyi hatalom képviselőivel szeretne kapcsolatba kerülni.

Szakértelem a csoportmunka területén – Ez a szakértelem nagyon fontos a már bevont, résztvevő emberek megtartása, illetve a csoport befogadóképességének fenntartása érdekében.

A szakembernek értenie kell a csoport dinamikáját, észre kell vennie a lényegtelennek tűnő mozzanatokot és „ki kell hangosítani” azokat, vagyis segítenie kell a résztvevőket, hogy ők is megértsék és észrevegyék ezeket.

Ez a tudás szintén fontos a más csoportokkal való kapcsolatok kialakításában és fenntartásában.

A szerepek kapcsán már felvázoltam, hogy a szakember milyen sokféle szerepet tölthet be a folyamat során, ezt itt nem részletezem külön, de annyit fontosnak tartok

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

megemlíteni, hogy a szakember tartósan sosem töltheti be a „csoportvezető” szerepét.

A stratégiák és taktikák fejlesztése – Ahhoz, hogy egy-egy kezdeményezés, kampány, fejlesztési terv sikeres legyen, a szakember látnia kell a kifutási lehetőségeket, mikro-, mezzo- és makroszinten is látnia kell a folyamat hatását.

Képesnek kell lennie reagálni a világ változásaira, tudnia kell az új lehetőségekről, hogy tanácsokkal tudja segíteni a munkát, a tervezést, hogy fel tudja hívni a figyelmet annak előnyeire és hátrányaira.

Tárgyalási szakértelem – A tárgyalásban való jártasság azt jelenti, hogy ki tudjuk alakítani a tárgyalás fizikai feltételeit, a napirendet, követhetővé és feljegyezhetővé tudjuk tenni az elhangzottakat, be tudjuk vonni a tárgyalás minden résztvevőjét a megbeszélésbe. Ennek a tudása nem jelenti azt, hogy nekünk kell megszervezni, vagy vezetni a tárgyalásokat, sokkal inkább azért van rá szükség, hogy át tudjuk adni ezt a tudást.

Források gyűjtése – Itt az információkon túl (támogatási lehetőségek, pályázatok, pályázati feltételek, stb...), a szakembernek tudnia kell azt is, hogy hogyan lehet megpályázni ezeket a forrásokat, segítenie kell a támogatások rendeltetésszerű felhasználásában. Ha szükséges, segítenie kell összeköttetést létesíteni más csoportokkal, szervezetekkel, ha a forrás együtt könnyebben megpályázható.

Egyfajta „menedzser szemléletre” van szükség tehát.

Képzés és oktatás – Mint már a képessé tétel folyamatának ismertetése során is kitértem rá, a képzésnek nagy szerepe van a közös munkában. A tudás „belsővé” tétele, azaz megosztása az emberekkel kulcsfontosságú, hiszen ezáltal tágnak a lehetőségek, nő a résztvevők önbizalma, ami személyes szinten sokat jelent és a közösséget is megerősíti, s nem utolsó sorban azt is mutatja, hogy mindenki válhat „szakértővé”.

Lehet a szakember például egy műhelymunka vezetője, amelyben a hangsúly az egymástól tanuláson van, azaz a résztvevők azáltal jutnak újabb tudáshoz, hogy megosztják a sajátjukat, és meghallgatnak másokat.

„... a világról szóló tudás az emberek mindennapi interakcióiban jön létre, így leginkább azokkal a társadalmi folyamatokkal kell foglalkoznunk, amelynek során ez létrejön és változik. E tárgyalásos megértés különböző formákat ölthet, és ezek révén így különböző cselekvésekhez vezethet. A világ konstrukciói bizonyos cselekvésmintákat fenntartanak, másokat kizárnak. Így ahelyett, hogy feltételeznénk a tudás és cselekvés szétválaszthatóságát, látnunk kell annak bensőséges egymásra hatását”. (Parton-O’Byrne, 2006:61)

Az egymástól való tanulás mellett természetesen szó van formális képzésről is, ahol külső szakember vonódik be egy-egy speciális téma körülfűrésére.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

Önmotiválás – Fontos tudás – ha nem is nevezném szaktudásnak –, hogy az ilyen területen dolgozó szakember képes legyen maga köré is támogató hálót létrehozni, szakmai és személyes szinten egyaránt.

Szakmai szinten itt azt értem, hogy a munka során felmerülő gyakorlati kérdések, konfliktusok, válsághelyzetek esetén igénybe tudja venni a segítő szakmai kapcsolatokat, legyen lehetősége konzultálni hasonló területen dolgozó szakemberekkel, de ide tartoznak a folyamatos szakmai továbbképzések is.

Személyes szinten pedig azokat a belső erőforrásokat értem, amelyek érzelmi, spirituális szinten segítik a szakembert megőrizni kezdeményezőképességét, tisztánlátását és rugalmasságát, az emberekbe vetett bizalmát.

Ez a fajta „öngondoskodás” annyiban köthető a képessé tételhez, hogy a mindennapi munkát segítő jellege mellett indirekt módon példaként is szolgál az emberek számára.

Képviselés – Itt a legfőbb hozzáértés abban rejlik, hogy a szakember el tudja dönteni, mikor van ténylegesen szükség arra, hogy ő lássa el a képviselő szerepét, és mikor kell inkább a háttérben maradnia, és inkább azt erősítenie, hogy erre a közösség tagjai is képesek.

Az emberek menedzselése – Erre a tudásra főleg konfliktushelyzetekben van szükség, a már fent leírt folyamatmenedzselési szakértelem mellett.

Itt elsősorban közvetítő szerepet tölt be a szakember, annak érdekében, hogy a konfliktus ne vezessen a csoport felbomlásához, ellenkezőleg, építő módon hasson rá.

A képessé tétel akár egyéni, akár közösségi szinten zajlik, olyan látásmódot igényel, amelyben a szolgáltatást igénybe vevő egyént tartjuk a legkompetensebbnek a saját élete feletti döntések meghozatalában, magunkat pedig úgy tekintjük, mint aki ebben támogatja, bátorítja.

Összefoglaló

Tanulmányomban a képessé tétel kulcsfontosságú fogalmát és folyamatát igyekeztem körbejárni.

Láthatóvá vált, hogy Magyarországon a demokratikus berendezkedés megerősítésében a civil társadalomnak és szervezeteknek nagy felelőssége van, amelynek alapvető eszköze, hogy saját működésével demonstrálja a részvétel, a bevonás és a döntési jogok kiterjesztésnek lehetőségét.

Ám másrésztől elengedhetetlen, hogy partnerre találjon az állami intézményekben, melyhez e struktúrákon belül is paradigmaváltásra van szükség.

A folyamat ismertetése során alapvetően egy olyan szemléletmód körvonalazódott, mely új alapokra helyezi a civil társadalom és az állam viszonyát, megkérdőjelezi az ellátás típusú szolgáltatások kizárólagos létjogosultságát. Ehhez olyan szakemberekre

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

van szükség, akik képesek partnerként kezelni az érintetteket és képesek tudásukat és „hatalmukat” megosztani.

A szemléletváltás szükségességét bizonyítják azok a társadalomtudományi kutatások, melyek kimutatják, hogy Magyarországon tartós bizalmi válság áll fenn, a demokratikus struktúrák formálisan fennállnak ugyan, de ez sem az állampolgárok tudtában és mentalitásában, sem a közintézmények attitűdjében nem kézzelfogható, mindennapi valóság.

A képessé tétel nem recept a társadalmi elnyomás és igazságtalanság, a hatalom-nélküliség problémáira, de mint látásmód, eszköz és módszer lehetőséget biztosít önmagunkkal és másokkal egy demokratikusabb és bizalomteljesebb kapcsolat kialakítására, és mint ilyen, új utakat nyithat meg, új megoldások keresésére sarkallhat, miközben újra felfedezhetjük saját tudásunkat és közösségünk erejét, erőforrásait.

Irodalom

- Robert Adams (2003): *Social Work and Empowerment*. London: Palgrave Macmillan.
- Andorka Rudolf: *Magyarország a legújabb társadalomtudományi kutatások tükrében*. http://www.sulinet.hu/cgi-bin/db2www/ma/et_tart/lst?kat=Abby&url=/eletestudomany/archiv/1996/9651/27.html
- Az anómia elterjedtsége és a normaszegés elfogadottsága három visegrádi országban: Magyarország, Csehország, Lengyelország: 2001*. Tárki www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a552.pdf
- Peter Baldock (1992): Esetkezelés és közösségi munka. In: Varga A. Tamás (szerk.): *Közösségi munka*. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete.
- W. W. Biddle–L. I. Biddle (1988): *A közösségfejlesztési folyamat*. Budapest: Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézete.
- Brenner, N.–Theodore, N. [eds.] (2003): *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*. Oxford: Blackwell.
- Peter Beresford–Suzy Croft (1993): *Citizen Involvement*. London: Macmillan.
- Chambers, R. (2003): *Challenging the Professions: Frontiers for Rural Development*. Rugby: Practical Action Publishing.
- Friedman, J. (1992): *Empowerment. The Politics of Alternative Development*. Cambridge: Blackwell.
- Paulo Friere (1970): *Pedagogy of the oppressed*. New York: Seabury Press.
- Paulo Friere (1998): *Pedagogy of freedom*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
- Michael Foucault (1996): *A szexualitás története. I.* Budapest: Atlantisz.
- Fung, A.–Wright, E. O. (2003): *Deepening Democracy. Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*. London: Verso.
- Alison Gilchrist (2005): A közösségi munkás szerepei. In: Vercseg Ilona (szerk.): *Gyakorlati útmutató közösségi munkásoknak*. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Alison Gilchrist–Peter Durrant (2005): Képessé tétel. In: Vercseg Ilona (szerk.): *Gyakorlati útmutató közösségi munkásoknak*. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Harkai Nóra (2006): *Közösség és közösségi munka*. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete.
- International Conference on "The Empowerment of Civil Society in Urban Policies"*. Lyon, 2009. http://74.125.77.132/search?q=cache:NzFe0dloWVMJ:portal.unesco.org/shs/en/ev.php-URL_ID%3D12642%26URL_DO%3DDO_PRINTPAGE%26URL_SECTION%3D201.html+International+Conference+on+%22The+Empowerment+of+Civil+Society+in+Urban+Policies%22&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu
- Bernard Jouve: *The empowerment of Civil Society in Urban Policies: From whom? For what projects?* <http://chaire-urbademo.com/download/down/Programme.pdf>
- Denis C. Kilow (1995): *The practice of empowerment*. Hampshire: Gower Publishing Limited, 39–40.
- Kozma Judit (1996): Szürke minden teória. *Esély*, 1996. 2. sz.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

- Miller, J. B. (1976): *Toward a new psychology of women*. Boston: Beacon Press.
- Narayan-Parker, D. (2002): *Empowerment and poverty reduction: a sourcebook*. Washington, D.C.: World Bank.
- Narayan-Parker, D. (2006): *Measuring empowerment: cross-disciplinary perspectives*. Washington, D.C.: World Bank.
- Michael Noble–Richard Bryant (1994): A közösségi szociális munkás lehetséges szerepei. In: Gosztanyi Géza (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*. 3. kötet. Budapest: Semmelweis Kiadó, 1994.
- Natte Page–Cheryl E. Czuba (1999): *Empowerment: What is it?* <http://www.joe.org/joe/1999october/comm1.php>
- Nigel Parton–Patrick O’Byrne (2006): Mi a konstruktív szociális munka? *Esély*, 2006. 1. sz. <http://www.szoc-halo.hu/hireink/article/106064/3218/>
- Péterfi Ferenc (2006): *Közbizalom 2006*. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete. http://www.adata.hu/_062567bd000f875a.nsf/0/12300b4ec380a5abc125725c007461bb?OpenDocument&Highlight=0,k%C3%B6zbizalom
- Péterfi Ferenc (2010): *Közbizalom 2009*. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Amartya Sen: *Az egyéni szabadság mint társadalmi elkötelezettség*. <http://tek.bke.hu/korok/sen/docs/egyen.pdf>
- Starhawk (1987): *Truth or dare*. San Francisco: Harper and Row.
- Wilson, W. J. (1987): *The truly disadvantaged : the inner city, the underclass, and public policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- World Bank (2005a): *World Development Report – Equity and Development*. Oxford: Oxford University Press.
- World Bank (2005b): *World Development Report 2006 – Equity and Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Charles Zastrow (1994): A szociális munka közösségi gyakorlata. In: Gosztanyi Géza (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*. 3. kötet. Budapest: Semmelweis Kiadó.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

CIVILEK A KLÍMATÁRGYALÁSOK ÁRNYÉKÁBAN

Egy koppenhágai út margójára

Glied Viktor

2009. december 8-17. között Koppenhágában az ENSZ éjsze alatt került megrendezésre a soron következő éghajlatvédelmi konferencia (COP-15). Az elemzők sokat vártak a klímacsúcstól, hamarosan ugyanis lejár a Kiotóban, 1997-ben elfogadott kibocsátás-csökkentésről szóló jegyzőkönyv és a 2012 utáni időszakra vonatkozóan egyelőre nincs másik. Még az sem dőlt el, hogy egy új egyezményre, vagy a Kiotói Jegyzőkönyv kiegészítésére van szükség. Amennyiben az 1992-ben, Rio de Janeiróban megalkotott Éghajlatváltozási Keretegyezményt aláíró országok még két éven belül ratifikálni tervezik az új időszak kvótáit, a megállapodás elfogadása nem várthat magára. Vajon mindent megtesznek a nemzetközi közösség nagyhatalmai, hogy sor kerüljön egy új egyezmény megalkotására?

Hosszú az út busszal Budapesttől Koppenhágáig. Civil delegációnkat a Magyar Természetvédők Szövetsége (MTVSZ), a Friends of the Earth (Föld Barátai) magyar tagszervezete koordinálja nagy profizmussal. Berlinben egy foglaltházban éjszakázunk, ami egyébként egy felújításra váró iskola a belváros peremén. A falakat antifasiszta és antirasszista plakátok tömkelege borítja, itt nem kérdéses az ideológiai és politikai álláspont. A tatarozás német precizitással halad, már nem sokáig uralják az épületet a punkok. Majd elköltöznek és egy másik házban rendezik be a közösségük központját. Persze jó turistához illően megnézzük a brandenburgi kaput. Utunk a közelben található brit nagykövetség mellett vezet el. Az épület falán hatalmas plakát hirdeti: „Yes, we must”. Nagy-Britannia üvegházgáz-kibocsátása az elfogadott csökkentések ellenére folyamatosan növekszik.

A dán főváros leginkább egy ostrom alatt álló erődítményhez hasonlít, rendőrök és rendőrségi járművek mindenütt. A város határában már ellenőrzést kapunk, a papírjainkra kíváncsiak a helyi karhatalmi erők. Az újságokból tudjuk, az ország minden részéből vezényeltek rendőralakulatokat Koppenhágába, hiszen sok látogatóra számítanak, csupán a klímátárgyalások alatt bejelentett demonstrációk

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

és tüntetések száma eléri a kétszázat. A rendőrök udvariasak, tökéletes angolsággal mondják el, hogy mi és miért történik. Kívülről nyugodtnak tűnnek, de érződik rajtuk a feszültség. Nem történhet baj, Dánia felkészült a tárgyalásokra...

A főváros élhetőnek tűnik. A farkasordító hideg ellenére rengeteg a kerékpáros, a bringautak keresztül-kasul behálózzák Koppenhágát. Az autósok rendkívül előzékenyek, mintha megtúrt szereplői lennének a közlekedésnek. Középkorú hölgy suhan el szemközt kosztümben, csupán egy színes sál van a nyaka köré tekerve. Nekünk furcsa, de vidám látvány, a dánoknak – úgy tűnik – teljesen természetes. Mint ahogyan az is, hogy a szállásunkhoz közeli templom tornyára egy hatalmas transzparens van kifeszítve, rajta a csúcstalálkozó civil szlogenjével: „Time for climate justice”. Többet jelent ez, mint egyszerűen a klímaváltozás elleni harcot...

„Globális” civil társadalom

A globális szinten szerveződő ökológiai, természet- és környezetvédelmi, emberi jogi, kisebbségvédelmi, vagy pacifista társadalmi mozgalmak, NGO-k¹ (napjaink mainstream kifejezésével élve globális civil társadalom) száma minden eddiginél nagyobb, működésük és hatáskörük minden eddiginél szélesebb. (Anheier–Glasius–Kaldor, 2004:19) A szektor történetében nem újdonság a hálózatosodás, a történelmi előzmények nélkül létrejött civil szervezetek, klubok, egyletek már a 19. században felismerték, hogy közösen, hálózatokba szerveződve, egymással információkat megosztva, egymás pénzügyi és humán erő kapacitásaira támaszkodva nagyobb súlyra tehetnek szert, komolyabb nyomásgyakorló, érdekérvényesítő szerepet képesek betölteni, ezáltal a kormányzatokkal szembeni kontrollfunkciójuk hatékonyabb lehet. Fejlődésük töretlen, a 20. század második felében a kommunikációs technológia, informatika fejlődésével, az információs csatornák kiépítésével és az információk szabad áramlásával egyidejűleg növelni és szélesíteni tudták bázisukat, kikerülhetetlen tényezővé váltak a nemzetközi közösség döntéshozatali rendszerében.

A globális civil szervezetek többségének közös vonása a globalizációkritika, vagy globalizációszeptikus hozzáállás. A globalizáció negatív jelenségeivel, ambivalens, torzult értékrendet tükröző trendjeivel kapcsolatban megfogalmazott, alapvető társadalmi, gazdasági rendszereket érintő kritika szempontrendszerétől függően beszélhetünk antiglob, vagy alterglob szervezetekről. Míg előbbi szerveződések elutasítják a felülről kialakított politikai-gazdasági globalizációt és a szabad piacgazdálkodás kereteit meghatározó, a piaci mechanizmusok érvényesülésének hatalmas teret biztosító neoliberálismust, addig az alterglob csoportok elfogadják ugyan a globalizáció tényét, de más, a társadalom és egyén számára elfogadható jövőképet biztosító mechanizmusokat és struktúrákat keresnek, illetve ajánlanak. A globális civil társadalom résztvevői nagyon sokrétű célok mentén szerveződnek, mégis van egy közös vonásuk: elutasítják a transz- és multinacionális vállalatok által képviselt gazdasági érdekek nyomán megteremtett és függésben tartott politikát, valamint a konzumtársadalmat,

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

melyben az egyén egyetlen feladata a fogyasztás. Joseph Stiglitz, a Világbank volt alelnöke *A globalizáció visszasságai* című könyvében fejti ki gazdasági globalizáció káros folyamataival kapcsolatos álláspontját, amelynek lényege, hogy az olyan pénzügyi intézmények, mint a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Világbank, vagy a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) hibás közgazdasági elméletek mentén alakítják ki sok milliárd ember mindennapi életét befolyásoló döntéseiket. A civilek sérelmezik, hogy a világgazdaság rendjét egy szűk politikai, pénzügyi, kereskedelmi elit alakítja ki, a meghozott határozatok pedig szinte kizárólag a pénzügyi nagyhatalmak érdekeit szolgálják. A privatizáció – dereguláció – liberalizáció hármasszó mentén kialakított gazdaságpolitika a nemzetközi közösség országainak többsége számára hosszútávon hátrányokkal jár, hiszen nincs, vagy kevés a ráhatásuk többé a piaci folyamatokra.

Az internet hozzáférhetőségének egyszerűsödésével, a technológia fejlődésével a kölcsönös kommunikáció a világ bármely részéről megvalósítható, mégis kijelenthetjük, hogy állandó civil együttműködés és tényleges (fizikai) jelenlét – a pénzügyi háttér meglétével – leginkább a fejlett világ – és főként Nyugat-Európa és Észak-Amerika sajátja.² A fejlődő térségek civil csoportjai azonban rendkívül aktívak, hiszen a klímaváltozás hatásai, a szegénység, nélkülözés és kiszolgáltatottság Afrika, Amerika, vagy Ázsia etnikai, vallási, vagy társadalmi szempontból egyébként is terhelt részein hatványozottan érezhetők. Vannak, akik úgy tekintenek a globális civil társadalomra, mint globalizációellenes csoportok laza hálózatára, melyek egyes konferenciák, találkozók alkalmával provokálják a rendőröket, tiltakoznak a döntések ellen és szétverik a városokat. Természetesen van erre is számos precedens, hiszen először az 1999-es seattle-i, majd a prágai, genovai, heiligendammi, vagy koppenhágai találkozók alkalmával hatalmas összecsapások alakultak ki a tüntetők – főként az anarchista, szélsőbaloldali ideológiájú Black Block (Fekete Sereg) – és a karhatalom között. A tüntetések, demonstrációk azonban alapvetően békés események, leginkább a figyelemfelkeltés, a kritikus tömeg megjelenítése a céljuk. Az akciók, közös felvonulásuk, zenélések és performance-ok leginkább egy utcabálhoz hasonlíthatók. Értelemszerűen könnyebb a média figyelmének középpontjába kerülni egy-egy csúcstalálkozó alkalmával, hiszen a sajtó szinte vadászik a szenzációra, minél színesebb, minél különösebb egy-egy „műsor”, annál nagyobb esélye van arra, hogy adásba, képernyőre kerüljön, a társadalom jelentős része pedig ezeken keresztül ismerhesse meg a szervezetek törekvéseit.

A globális civil társadalom motorjai a környezet- és természetvédő csoportok. Gondoljunk csak a legismertebb globális szervezetekre, a Greenpeace, a Föld Barátai, vagy a WWF a világ szinte minden részén jelen van, tagságuk több százazresre tehető, egy-egy akció kapcsán rövid időn belül aktivisták és önkéntesek százait tudják mozgósítani, a nagyobb események alkalmával akár több tízezres tömegeket képesek koordinálni. A néhány tucat nagy szervezet anyagi lehetőségei messze felülmúlják a többiekét, saját lobbierodájuk van Brüsszelben, Washingtonban és előszeretettel hangoztatják tevékenységük transznacionális jellegét. Céljaikat, etikai-erkölcsi normáikat vizsgálva egyértelművé válik, hogy – bár sokak szerint bizonyos esetekben hajlandók a politikai háttéralkukra annak érdekében, hogy egy másik, számukra

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

„fontosabbnak” tartott ügyben figyelembe vegyék javaslataikat – alternatívát kínálnak a fennálló nyugati gazdasági, társadalmi rendszer fejlődési irányában. Mindezekelőtt újragondolják a nyolcvanas évek fenntartható fejlődés fogalmát, mely a klasszikus formában napjainkban aligha értelmezhető. A fenntarthatóság hármass (környezeti, gazdasági, társadalmi) fogalmi körét 1984 és 1987 között kidolgozó Brundtland-bizottság által összeállított *Közös Jövők* című jelentés legfőbb megállapítása: a jelenlegi fejlesztési irányzatok növekvő számú embert hagynak szegénységben és kiszolgáltatottságban, miközben rombolják a környezetet. A fejlődő és az iparilag fejlett országok anyagi erőforrásai közötti szakadék egyre növekszik, kulcsfontosságú nemzetközi szervezetekben a szabályokat az ipari országok diktálják, melyek már eddig is többet használtak bolygónk ökológiai tőkéjéből, mint amennyire felelősségteljes és előrelátó gazdálkodás mellett lehetőségük lett volna. A környezetvédelmi akciók csupán fizikai aktussá formálják és manifesztálják az ENSZ szervei által leírtakat. 1987-ben a brit környezeti aktivistákat tömörítő GreenNet kapcsolatba lépett az Egyesült Államok-beli Institute for Global Communications-szel, amely az amerikai földrész békemozgalmi, emberi jogi, környezetvédelmi és nőmozgalmi hálózatait egyesítette. Kölcsönösen megosztották egymással konferencia adatbázisukat és szolgáltatásaikat. 1989 végén csatlakozott hozzájuk a svéd NordNet, a kanadai Web, a brazil AlterNex, a nicaragua-i Nicarao és az ausztrál Pegasus. 1990 elején megalapították az Association for Progressive Communications-t, amely azt a feladatot tűzte ki célul, hogy felkészítse a Rio de Janeiróban sorra kerülő Földcsúcson résztvevő civil szervezeteket a tárgyalások során kialakítható nyomásgyakorlásra, főképpen az internet adta lehetőségek kihasználására.³ A Föld-csúcs előkészületei és a több mint tizennyolcezer civil delegátat felvonultató konferencia során már eredményesnek mondható a munkájuk: az NGO-k egy része (elsősorban a szakosodott szervezetek és a több kisebb szervezetet magában foglaló ernyőszervezetek) konzultatív státusszal rendelkezett, és részt vett a nemzetközi tanácskozáson. Olyan alkalmi lobbierőt igyekeztek létrehozni, melynek célja az volt, hogy az ökológiai ügyekre jobban odafigyeljenek a politikusok.

A társadalmi mozgalmak és tiltakozások kutatása nem újkeletű, hiszen a hatvanas évek diákmozgalmainak, új baloldali, zöld, anarchista, terrorista, feminista, alternatív életformát kialakító csoportjainak történetét jól feldolgozták a nyugati társadalomtudósok. Új jelenségek sokaságával szembesülünk azonban a 21. századi civil mozgalmak kutatása során, melyek némiképpen összekuszálják a róluk alkotott néhány évtizedes képet. Egyszerre vannak jelen ugyanis a mozgalomban a szakértői és tudós csoportok, melyek képesek komoly alternatív közpolitikai elemzések megalkotására (policy network), a sok esetben egymást fedő hálózatokba szerveződött aktivisták és önkéntesek, a véleményüket erőszakos módszerekkel kifejezni akaró szerveződések, az öko- és cyber terrorista sejtek és érdekeiket a politikai mezőben érvényesíteni képes szervezetek, pártok. (Szabó, 2001:159–170) Még inkább nehezíti a kutatásokat az a tény, hogy a tiltakozások terepe sokszor a virtuális tér, melyben a szereplők azonosítása szinte lehetetlen, az ellenőrizhetőség pedig rengeteg idővel

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

és pénzzel jár. Az internet elterjedésével azonban megváltozott a hírek jellege is, hiszen a globális tulajdonlasi koncentráció következtében irányítottá váló média alternatívájaként ismert honlapokról (pl. Indymedia) első kézből szerezhetünk információkat bizonyos eseményekről.⁴ Ez előrevetíti, hogy eltérő társadalmi tudások jönnek létre, melyben a tényleges és a média által közzétett (manipulált) információk nem fedik egymást, ráadásul nem fedik a valóságot.⁵

Kettősséget fedezhetünk fel a globális civil társadalom jövőbeni fejlődési útjainak elemzésekor. Egyrészt a fogyasztásra épülő, posztmodern társadalom megnöveli a civil társadalom humánforrásainak mennyiségét és a globális ökológiai, kisebbségvédelmi, emberi jogi kihívások, az elnyomás, a szegénység és nyomor elleni harc a tagok szerint erkölcsi, morális alapját teremti meg, amelyet a modern kommunikációs csatornák révén eredményesen használhatnak fel a globális arénában is, azaz a nagypolitika szintjén is tőkét kovácsolhatnak belőle. Ez összefüggésben áll azzal a – kilencvenes évek második felétől a politikában is megfigyelhető – paradigmaváltással, melyben az ökológiai megfontolások – a vállalatok társadalmi, szociális felelősségvállalásának terjedésével párhuzamosan – a gazdasági szférában meghozott döntések részévé váltak. Ez azt eredményezi, hogy a nemzetközi versenyképességért folyó globális küzdelemben a környezeti minőség és a nemzetközi környezeti normáknak való megfelelés az OECD-országcsoporton belül pozitív értéké válik, az Európai Unió pedig – mint a globális politika és a világgazdaság egyik fő aktora – kifelé az ökológiai standardok növelésének, betartásának, érvényesítésének élharcosa. (Szabó, 2004: 175) Másodsorban a globális mozgalmak ereje azon alapul, hogy világszerte átlagemberek egy kis többlet energiával és idővel szabad döntésükkel a közös ügy mellé állnak. A bizonyos értékek melletti elkötelezettséget használják fel, és olyan tapasztalati tudásból, ismeretanyagból profitálnak, amelyet sem az állam, sem a munkaadók, sem egyházak nem tudnak ellenőrizni, és kevésbé használható fel a magánfogyasztás céljaira.⁶ Ez civil szemszögből megkérdőjelezhetetlenül pozitív jelenség, ugyanakkor a voluntarista megközelítéseket preferáló, a főként nemzetállami érdekek képviseletét szem előtt tartó politika számára már korántsem elfogadott tudás. Főként ez az oka annak, hogy a nagy civil szervezetek – mint a WWF és a Greenpeace stb. – kutatóintézeteket tartanak fenn, és bevételeik jelentős részét független szakértők bevonására, a tagság szakmai felkészítésére költik. Földünk erőforrásai végesek, az emberiség napjainkra túllépte azt a szintet (a környezet ún. eltartóképességét), mely a természeti erőforrások maximális kitermelhetőségét jelenti. A WWF évente kiadott, Élő Bolygó Jelentései szerint az emberiség az 1980-as évektől jóval többlet használ fel bolygónk természeti erőforrásaiból, mint amennyi egy adott időszakban újratermelhető lett volna. (Pánovics, 2010:70) A végtelen növekedés mítoszára épülő gazdasági elméletek, modellek hirdetői még a legutóbbi pénzügyi-gazdasági válságból kivezető utat is a további gazdasági növekedésben és a liberalizáció szélesebbé tételében látták. Nem lehet megoldás azonban – amint Kerekes Sándor közgazdász nagyívű tanulmányában is megjegyzi⁷ –, hogy visszatérjünk ahhoz a gazdaságpolitikához, mely nincs tekintettel a társadalom

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

többségének az igényeire. A globalizáció elleni intenzív tiltakozások vezettek el a 2002-ben, New Yorkban megrendezett Világgazdasági Fórumon elfogadott közös nyilatkozathoz, melyet a legnagyobb multinacionális cégek közül írt alá harmincnégy. (Kóródi, 2009:126)

Kellett egy kis idő, míg a hidegháború utáni, kérdőjelekkel terhelt politikai helyzet némileg tisztult, a kapitalizmus győzelmét hirdető eufória után egyfajta várakozással teljes szélcsend telepedett rá a nemzetközi közéletre. Nem sokáig tartott azonban a nyugalom. A kétpólusú világrend keretei között zajló fegyverkezési hajszája és a kis dominók rendezgetése⁸ miatt háttérbe szorított globális ügyek, mint a környezetvédelem, az energiabiztonság, vagy a globális Észak–Dél szembenállás a nemzetközi közösség legfontosabb, megoldásra váró ügyeivé váltak. 1991 decemberében – alig néhány hónappal a Rióban megrendezésre kerülő Föld-csúcs előtt – Párizsban tartották az NGO-k világkonferenciáját. Ez volt a globális civil társadalom első, közös megnyilvánulása. Párizsban már megmutatkozott a mozgalom sokszínűsége, és fegyverkezett akcióegysége, azonban a média ekkor még nem szentelt komolyabb figyelmet a hálózatnak. A formálódó NGO-hálózatok első látványos megjelenése az 1999-es seattle-i WTO csúcshoz köthető, azonban az erőszakos cselekményeket bemutató képek nem vetettek jó fényt a mozgalomra. A jóval kisebb médiafigyelmet kapó Társadalmi Világforumok egyik alapgondolata az volt, hogy a civilek változtassák meg a róluk kialakult negatív képet. Jelszavuk, a *Lehet Más a Világ* azóta számos verzióban megjelent és az alterglob szektor identitásképző szlogenjévé vált. A davosi gazdasági fórum mintájára megrendezett találkozók egyfajta ellenpólusként szolgálnak a globális kihívásokra – szerintük – kevés figyelmet fordító kapitalista világrenddel szemben. Az első találkozóra a brazil Porto Alegre-ben került sor 2001-ben, azóta pedig minden évben több tízezer résztvevővel kerül megrendezésre a fórum. Számos jel mutat arra, hogy a Seattle-ben még egységesen fellépő mozgalom ketté fog szakadni egy mérsékelt, a politikai kereteket elfogadó és azon belül reformokat szorgalmazó, illetve egy radikálisabb, a gazdasági és politikai rendszert antikapitalista irányba terelő szárnyra. A 2002-es Johannesburgi Föld-csúcson több mint harmincezer civil delegált vett részt és közülük mintegy kilencezer kapcsolódott be a Rióban elfogadott Agenda-21 felülvizsgálatába és eredményeinek értékelésébe, tisztességes kereskedelmet (fair trade), valóságos partnerséget követelve. Az NGO-k szörnyű kudarcként élték meg a csúcstalálkozó eredménytelenségét, némiképp megteremtve az erkölcsi alapot a radikális fellépést követelők számára.

Civilek a klímátárgyalásokon

A globálisan szerveződő civil társadalom fejlődésének története párhuzamosan halad a klímátárgyalások történetével. A klímaváltozás elleni harc olyan, ténylegesen globális térbe helyezhető folyamat, mely egyszerre hordoz cselekvési lehetőségeket, akcióprogramokat és szimbolikus jelentéstartalmakat. Főként utóbbi jelentőségét

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

emelném ki, hiszen a kutatók a mai napig nem tudtak egyezsége jutni abban a kérdésben, hogy a klímaváltozás visszavezethető-e antropogén (emberi tevékenység okozta) tényezőkre. Amennyiben igen, kérdés, hogy az emberiség mennyiben felelős az okozott károkért. Tény azonban, hogy a károsanyag-kibocsátás és szennyezés elleni küzdelem globális feladat, és nincs olyan ország, vagy térség ma a világon, mely ne érzékelne valamilyen formában a klímaváltozás hatásait. A civilek rámutattak, hogy szükség van egy olyan globális, szupranacionális rezsimre, mely képes összefogni a klímavédelmi lépéseket, egységes klímapolitikát és előremutató stratégiákat határoz meg a jövő számára. Az Egyesült Államok 2001-ben bejelentette, hogy felmondja a Kiotói Jegyzőkönyvet és blokkolja a klímátárgyalások további menetét, míg számára is elfogadható egyezés születik a fejlődők csoportjával. Ezzel a lépéssel egyértelművé vált, hogy az ENSZ nem lesz képes betölteni a globális klímavédelmi rezsim vezetésének szerepkörét, egyelőre pedig még csírájában sem látszanak olyan kezdeményezések, melyek biztatóak lennének a jövőre nézve. Az 1988-ban, az ENSZ égisze alatt létrehozott, világszerte több száz kutatót bevonó Éghajlatváltozással Foglalkozó Kormányközi Testület (IPCC) 1990-es jelentése szerint a felmelegedésért felelős üvegházgázok – főként szén-dioxid – kibocsátásának szintjét globálisan 60%-kal kellene csökkenteni ahhoz, hogy a Föld éghajlatát a jelenlegi szinten stabilizálni lehessen. A gazdaság minden szegmensére hatással lévő csökkentés elérésének módszerében és mértékében meghatározásában a kezdetektől fogva eltérések mutatkoztak a legnagyobb kibocsátók (USA, EU, Kína és a fejlődők csoportja – G77) között. Amíg Washington kiemelkedő szerepet vállalt a nyolcvanas évek ózonegyezményeinek megkötésében, addig szinte semmiféle, gazdasági fejlődését lassító és többletköltségekkel járó kompromisszumot nem volt hajlandó vállalni a klímátárgyalások során. Az unió azonban már 1990-ben a klímavédelem zászlóshajójává vált azáltal, hogy Dublinban deklarálta globális felelősségvállalását. Az EU erőfeszítéseinek tudható be, hogy az Egyesült Államok 1992-ben 159 másik országgal együtt csatlakozott a Riói Föld-csúcson elfogadott Éghajlatváltozási Keretegyezményhez, mely az első lépést jelentette a klímaváltozás elleni harcban. A keretegyezmény sem konkrét csökkentési kvótákat, sem pontos határidőket nem tartalmazott, ezért az aláírók úgy határoztak, hogy a részleteket az ún. Részleges Felek Konferenciáin (COP) vitatják meg.

Az EU vezetői az amerikai felfogástól gyökeresen eltérő módon közelítettek a problémához. Úgy ítélték meg, hogy a klímaváltozás olyan kihívás, mely az emberiség fennmaradása szempontjából a 21. század kulcskérdése és mindenfajta késlekedés végzetes lehet a jövő nemzedékek számára. Európa országai az orosz gazdaság összeomlásával és talpra állásával párhuzamosan, a kilencvenes évek derekán szembesültek újból az energiafüggőség okozta kiszolgáltatottság érzésével. A nyolcvanas évek második felében történt megtorpanást követően felgyorsult a környezetbarát technológiai innováció, a megújuló- és nukleárisenergia-kutatás, Németország, Dánia vagy Svédország kiemelkedő eredményeket ért el ezen a téren. Ha ehhez hozzáteszünk, hogy az EU tagállamok lakosságának környezettudatossága globális szinten

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

magas, az európai környezetvédelmi, alterglob NGO-k és zöld pártok erős lobbierőt képviselnek nemzeti szinten, az Európai Bizottságban és az Európai Parlamentben, akkor némiképp érthető az európai közösség állásfoglalása. A klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, a negatív hatások csökkentése globális összefogást igényel, hiszen a szennyezések, a szélsőséges időjárási anomáliák, a sivatagosodás, a tengervízszint-emelkedés, aszály vagy vízhiány nem állnak meg a nemzetállamok határainál. A globális környezetpolitikai rezsimek létrejötte révén a nemzetállami politika autonómiájának egy részét átruházza nemzetközi szervezetekre. Ugyanakkor azáltal, hogy ezek a nemzetek feletti politikaterületek, tematikus vagy regionális kötöttségű környezetpolitikai rezsimek létrejönnek, azokon belül a nemzetállamok tevékenységi területe kitágul, hiszen részvételi lehetőségük nyílik a korábban nem létező globális politika-területeken. (Szabó, 2004:4) Kérdés, hogy az államok tudnak-e élni ezekkel a lehetőségekkel, vagy a hagyományos külpolitikai érdekeiket exportálják a környezetpolitika határokon átívelő döntéshozatali rendszerébe. Az univerzális normák globális megvalósulását segítik a globális civil társadalom és nyilvánosság kibontakozó új struktúrái is. A nagy tévétársaságok közvetítésével a környezeti ártalmak mindenütt jelenlévőkké válnak, és nem lehet azokat többé elrejtteni az őket kifogásoló, ellenük tiltakozó, szintén globálisan működő ökológiai csoportok elől. A világ ma egyre nyitottabbá és transzparenssebbé válik, a kritika és a segítségnyújtás mindenhová elérhető a világhálón keresztül. A globális problémákkal naponta szembesülünk a képernyőn, és persze sajnos saját társadalmunk valóságában is.

A COP-3 konferencia 1997 decemberében, a japán Kiotóban került megrendezésre. Az elért eredmények az EU legpesszimistább elvárásait is alulmúlták. A klímacsúcs résztvevői hosszas viták után 5,2%-os globális üvegházgáz-kibocsátás csökkentésben állapodtak meg. A jegyzőkönyv alapján az EU 8%-kal, az USA 7%-kal csökkenti, míg Oroszország és Ukrajna stabilizálja az emisszióját. Az egyezmény kizárólag a fejlett országokra vonatkozott, Kína és India nem vállalt kötelező csökkentést, így ez volt az első olyan pont, amely Washington későbbi kihátrálását előrevezetette, és amely miatt a globális civil szervezetek az Egyesült Államokat tartják a klímátárgyalások sikerének fő gátjaként. Már a kiotói tárgyalások során felmerült, hogy az előírt emissziócsökkentés nem realizálható kizárólag gyárbezárásokkal, a tömegközlekedés átszervezésével, vagy technológiatranszferrel. A fejlett országok abban voltak érdekeltek, hogy olyan mechanizmusokat alkossanak, melyek segítségével tényleges csökkentés nélkül képesek teljesíteni egy adott ország kvótáját. A kiotói rendszerbe ékelt emissziókereskedelem (ETS), Tiszta Fejlesztési Mechanizmus (CDM), a közös megvalósítás (JI), vagy a nyelők (erdők)⁹ beszámítása révén a globális kibocsátás csökkentés alig 2–2,5% lehet 2012-re. Az ún. rugalmassági mechanizmusok kialakítása körüli háttérakuk ellen legelőször a Greenpeace emelt szót, szakértői arra figyelmeztettek, hogy a klímaváltozás lassítása érdekében 60%-os kvótacsökkentésre és a megújuló energiaforrások fejlesztésére lenne szükség. (Bíró, 2003:52) A globális NGO-k még ugyanezen évben érték el első komoly sikerüket, mikor nyilvánosságra hozták és ezzel meghiúsították egy OECD keretein belül készülő nemzetközi egyez-

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

mény, a Multilaterális Befektetési Megállapodás elfogadását, mely komoly jogokat biztosított volna a vállalatoknak a demokratikus keretek között választott kormányokkal szemben.

A rugalmassági mechanizmusok kialakítása és a kvótákkal való „játék” megfelelő mennyiségű muníciót adott a civileknek a tiltakozásra. A Greenpeace 2000. június 13-án tette közzé azon jelentését, mely feltárja a mechanizmusok körüli anomáliákat, Claude Martin, a WWF igazgatója pedig eképpen jellemezte a jegyzőkönyv felhozatalára tett lépéseket: *„Ha az emissziókereskedelmet tanulmányozva felöltlik Önben a sejtés, hogy az egészben van valami tébolyult logika, igaza van!”* (Bíró, 2003:78) A WWF és a Föld Barátai még ugyanebben az évben közös nyilatkozatot fogadtak el, melyben tiltakoztak a nyelők és az atomenergia beszámítása ellen. A 2000-es hágai klímátárgyalás volt az első olyan találkozó, melyre több ezer civil aktivista és szakértő érkezett. A Greenpeace itt mutatta be a *Hét lépés* elnevezésű deklarációját, mely radikális lépéseket követelt a fejlett országoktól: az olajkutatások azonnali leállítását; a megújuló energiák, főként a szél- és napenergia kutatásának dinamizálását; a tömegközlekedés reformját, kerékpárutak építését; a környezetvédelmi standardok szigorítását az építési engedélyek kiadása során. A holland és francia delegációk komolyan foglalkoztak a civil kérésekkel, igyekeztek közelíteni az EU, az Egyesült Államok és a G77-ek álláspontjait, mindenezek ellenére – Washington kivételével – a klímátárgyalások 2001-re zsákutcába jutottak. A Greenpeace éles nyilatkozatban kérte számon a nemzetközi közösség vezető hatalmainak felelősségvállalását. Az EU 2002-ben ratifikálta a Kiotói Jegyzőkönyvet, 2003-ban kanadai és japán, majd 2004-ben az orosz törvényhozás is szentesítette az egyezményt, így 2005. február 16-án a jegyzőkönyv életbe lépett. A ratifikációs folyamattal párhuzamosan körvonalazódni kezdett egy olyan együttműködési hálózat, mely minden addiginál komolyabb nyomásgyakorló csoporttá tette a civileket. Az Éghajlatvédelmi Hálózat (Climate Action Network – CAN) napjainkra ötszáz civil tagszervezetet tömörít. Az egész földet behálózó csoport célja, hogy közös programokkal, információcserével, tájékoztatói kampányokkal érje el az antropogén üvegházgáz-kibocsátás korlátozását, az ökológiai fenntarthatóság gazdasági, politikai hátterének megteremtését. A CAN hét regionális irodát tart fenn világszerte (Afrika, Ausztrália, Közép- és Kelet-Európa, Nyugat-Európa, Latin-Amerika, Észak-Amerika, Dél-Ázsia és Távol-Kelet). A szervezet összegyűjti a regionális tudásokat, tapasztalatokat, szintetizálja és egységes formában továbbítja őket a politikai döntéshozók felé. Szakértői a klímátárgyalásokat megelőzően és a tanácskozások során folyamatosan konzultálnak a delegációkkal, főként az EU képviselőivel, bejárásuk van az ún. folyosói beszélgetésekre is. Kétségtelen tény, hogy a Kiotói Jegyzőkönyvben foglalt kvótacsökkentési elvárások a rugalmassági mechanizmusok elfogadásával nem elégségesek a klímaváltozás folyamatának lassításához, a kialakított egyeztetési mechanizmusok, az évente több alkalommal megrendezésre kerülő, többoldalú konferenciák, egyeztetések azonban olyan közös, globális gondolkodást indítottak el, mely bizakodásra adhatnak okot. A civil szervezeteknek nagy szerepük van abban, hogy milyen irányban folynak tovább a

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

klímavédelmi tárgyalások. A kérdés, hogy az emberiségnek lesz-e elég ideje a változtatásokhoz szükséges lépések eredményeinek kivárására. Ha tovább folytatódik az a halogató politika, ami eddig jellemezte a nagyhatalmakat, azzal gyakorlatilag a következő generációra bizzák az éghajlatváltozás következményeinek kezelését.

December 12-én minden idők legnagyobb klímavédelmi felvonulására kerül sor Koppenhágában. Az alternatív klímafórumnak helyet adó DGI/Klímaforum elnevezésű épület előtt világoskék széldzsekiket osztanak. Mindenki kap egyet, ugyanis a több tízezer aktivista hatalmas vízcseppet fog formálni. Már szólnak a dobok, a várakozással teli hangulat egyre fokozódik, 10-kor kezdődik az Áradás (Flood Action) felvonulás. Szervezetten átvonulunk egy közeli térre, ahol már óriási tömeg gyűlt össze. A zászlóerdőben nem látunk szinte semmit, a színpadon valaki angolul szólítja fel a világ vezetőit a klímaváltozás elleni harcra. Néhány méterre tőlünk egy gumicsónak úszik a kezeken, jegesmedvéknek öltözött fiatal lányok tapsolnak lelkesen. A Föld Barátain kívül rengeteg egyéb szervezet van jelen, a színek kavalkádjától szinte szédülünk. Rövid program után elindulunk a tömeg után, úticélunk a dán parlament előtti tér. „No offsetting, climate justice now!” (Félre a mechanizmusokkal, klímaigazságot most!) – skandálja a tömeg. A klímavédelmi megállapodás fellazítására szolgáló mechanizmusok – főként az emissziókereskedelem – számítanak a fő ellenségnek. Kilépek a sorból, igyekszem fényképezni, a demonstráló folyam végét nem lehet látni. Mögöttünk a Die Grünen, a német zöld párt zászlói tűnnek fel, de már mindenki a fel-alá szaladgáló, piros öltönybe öltözött, cilindres emisszióbrókerekre figyel, akik adják-veszik a kvázi kvótákat. Egy keskenyebb utcába érünk, a tömeg leguggol és várja az első hullámot, minden elcsendesedik, hátborzongató az egész. Aztán megindul... A kezek a levegőbe emelkednek, a zászlók újra lobognak, az áradás robaja elnyomja a város zaját. Kiérünk a térre, ahol transzparenszeket osztanak „There is no planet B” és „Planet not profit” felirattal. Ameddig a szem ellát, mindenhol emberek, a híradások szerint százezen vannak a téren. A színpadon a Föld Barátai afrikai elnöke hergeli a közönséget: „Are you ready to fight for climate justice?” (Készen állsz, hogy harcolj a klímaigazságosságért?) Hogy harcolj a szegénység, igazságtalanság és kiszolgáltatottság ellen? És jön a második, harmadik és sokadik hullám, a demonstráció közös ünneplésbe csap át. A klímafórum helyszínére a tüntetés útvonalán sétálunk vissza. Legalább 4–5 különböző felvonulásba ütközünk, némelyik erős rendőri kísérettel zajlik. Az utcákon mindenütt gyorséttermi csomagolópapírok vannak elszórva... Délután összecsapásokról szóló hírek érkeznek a hírheft Cristiania negyedből, majd este a város több részéről. A Fekete Sereg aktivizálódott. A híradásokban persze a zavargások bemutatásán van a hangsúly.

A hivatalos klímátárgyalások a Bella Centerben zajlanak. A gigantikus méretű épület a külvárosban található, kiválasztásában minden bizonnyal biztonsági szempontok döntöttek. A megbeszélések helyszínéül szolgáló épületszárny

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

megközelíthetetlen, ott zajlanak az állam- és kormányfők tanácskozásai. A civil kiállítói térre a repülőtereken használatos biztonsági rendszeren keresztül lehet belépni. Feltűnően sok az afrikai és ázsiai küldött, akik közül sokan hagyományos, törzsi ruhákban érkeznek, így is demonstrálva, hogy van más, a globális trendektől eltérő út. Itt minden a klímaváltozásról és a környezetvédelemről szól, több tonna kiadvány fogy a tárgyalások egy hete alatt. A performance-ok egymást érik, egy „orvosi csapat” óránként a Földet akarja újraéleszteni, mindig sikerrel. December 14-re világossá válik, hogy nem közelednek egymáshoz az álláspontok, Koppenhágában nem születik új klímavédelmi megállapodás.

A demonstrációk radikalizálódnak, december 16-án megvonják a Föld Barátai küldöttjeinek akkreditációját, december 18-án a Bella Centert blokád alá vevő üléssztrájkolókat rendőrttek veri szét. A tüntetők, hogy igazolják erőszakmentességüket, a következő jelmondatot kiabálják: „You’re sexy, you’re cute, take off your riot suit!” (Szexisek vagytok, klasszak vagytok, vegyétek le a bevetési cuccot!), ez azonban nem hatja meg a karhatalmi erőket.

A belvárost a civilek szervezetei uralják. A tereken sátrak, különböző ideiglenes műtárgyak magasodnak, mindenhol a Hope ‘n’ Hagen – Hopenhagen felirat olvasható. A reklámplakátok is igazodnak az eseményhez, mindegyiken feltűnik valami környezetvédelemre utaló motívum. Legtöbbjük össze van firkálva, az egyik figyelmeztető felirat írja: „Ne higgy nekik, nézz a zöld máz mögé!”. A WWF sátra előtt egy jégkockába fagyott medve csontvázát lehet látni. A „szobrot” a Panasonic szponzorálja... A főtéren válogatást lehet látni a leghíresebb National Geographic fotókból, sok bolt kirakatában klímavédelmi feliratok, felhívások olvashatók. A legötletesebb talán ez: „Az éghajlatváltozás nem tőlünk függ, mindig valaki mástól...”. A DGI/Klímaforum ad helyet az alternatív klímátárgyalásoknak, civil megbeszéléseknek. Az épületben egy hét alatt ötvenezer látogató fordul meg és olyan híres előadókat hallgathatunk meg, mint a Nobel-díjas afrikai környezetvédő Wangari Maathai, a McDonald’s épületét néhány éve leromboló francia gazdálkodó, antiglobalista aktivista José Bové, vagy az indiai filozófus, író Vandana Shiva. A koppenhágai klímacsúcs kiemelkedő eredmények nélkül zárult, az Áradás még nem mosta el a régi, megváltoztathatatlan tűnő gazdasági szemléletmódokat, azonban újra igazolta a civil szektor erejét.

Jegyzetek

- 1 Non-governmental Organisation (NGO) magyarul: Nem-kormányzati szervezet.
- 2 A globális civil szervezetek 60%-ának a titkársága Európában található.
- 3 Miró Kiss Ida: Globális? Civil? Társadalom? – avagy: minek is nevezzelek? <http://www.ittk.hu/web/docs/klub/vitaind5.pdf>
- 4 A mobilnet segítségével az interneten napjainkra előbb jelennek meg az információk, mint a televízióban, vagy rádióban.

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

- 5 „Ami nem jelenik meg a televízióban, az az emberek számára nem is létezik” – állítják médiaszakértők és tény, hogy a 21. századi világtársadalom tagjainak 75–80%-a a mainstream médiából értesül a hírekről.
- 6 Szabó Máté: Globális civil tiltakozások, globális civil társadalom és tiltakozási kultúra http://jesz.ajk.elte.hu/szabo17.html#_ftn1
- 7 Kerekes Sándor: A boldogság esete a piaccgazdasággal. In. Kóródi Mária (szerk.) *Az erőszak kultúrája*. Budapest: Pallas, 2009.
- 8 A Washington és Moszkva közötti hidegháborús vetélkedés valójában az afrikai, közel- és távol-keleti, közép- és dél-amerikai térségekben zajlott.
- 9 A rugalmassági mechanizmusok azt a célt szolgálják, hogy a kibocsátásuk csökkentésére kötelezett országok kiskapuk révén érjék el a szükséges kvótát. Az emissziókereskedelem révén a kvótatöbblettel rendelkező országok eladhatják a feleslegüket olyan országok, vagy vállalatok számára, melyek nem képesek, vagy nem akarják betartani a számukra előírt kvótát. A közös megvalósítás (Joint Implementation) elsődleges célja, hogy két, vagy több ország összefogjon és közösen valósítsa meg a kvótacsökkentést. Ilyen buborékot alkot az Európai Unió is. A Tiszta Fejlesztési Mechanizmus (Clean Development Mechanism) keretében egy csökkentésre kötelezett ország egy fejlődő ország területén környezetbarát beruházást hajt végre, ennek fejében növelheti kvótáját. A nyelők, azaz természetes és telepített erdők beszámítása körül alakult ki komoly vita. A kiterjedt erdségekkel rendelkező országok, mint Kanada, az Egyesült Államok vagy Oroszország ragaszkodott hozzá, hogy a zöld területeket beszámítsák a kvóta meghatározása során. A fejlődő országokban telepített erdők szintén plusz kvótát jelentenek.

Irodalom

- Anheier, Helmut–Glasius, Marlies–Kaldor, Mary [szerk.] (2004): *Globális civil társadalom 1–2*. Budapest: Typotex.
- Bíró Dávid (2003): *A globális felmelegedés politikatörténete*. Budapest: Napvilág.
- Csontos Gábor: Tézis (globalizáció) + antitézis (anitglobalizáció) = szintézis (?). *Kapu*. XV. évfolyam 2002/3.
- Hamvas Bálint (2007): *Globális civil társadalom, avagy az alterglob mozgalom Magyarországon*. PTE-BTK Politikai Tanulmányok Tanszék, kézirat.
- Kóródi Mária [szerk.] (2009): *Az erőszak kultúrája*. Budapest: Pallas.
- Miró Kiss Ida: *Globális? Civil? Társadalom? – avagy: minek nevezzelek?* <http://www.ittk.hu/web/docs/klub/vitaind5.pdf>
- Pánovics Attila (2010): Éghajlatvédelmi tárgyalások fagyos légkörben – a koppenhágai klímakonferencia kudarcának háttere. *Közjogi Szemle* 2010/1. 70–73.
- Szabó Máté (2001): A globalizációellenes mozgalmak – a 21. század új mozgalomtípusai? *Politikatudományi Szemle*, 2001/3. szám. 157–182.
- Szabó Máté: *Globális civil tiltakozások, globális civil társadalom és tiltakozási kultúra*. http://jesz.ajk.elte.hu/szabo17.html#_ftn1
- Szabó Máté (2004a): Globalizáció, európaizálódás, civil társadalom Magyarországon – Az EU-csatlakozás várható hatásai. *Politikatudományi Szemle*, 2004/1–2. szám. 159–180.
- Szabó Máté (2004b): Európai környezetpolitika, európai civil társadalom. *Európai Füzetek*, 63.

A SZLOVÉN NONPROFIT SEKTOR SAJÁTOS HELY(ZET)E A POSZTSZOCIALISTA ORSZÁGOK KÖZÖTT

Tatjana Rakar–Zinka Kolarič

■ Bevezető

■ Az úgy nevezett „szocialista” rendszer összeomlásával „konjunktúra” állt be a nonprofit szervezetek¹ fejlődése terén, a posztszocialista országok nonprofit szférái azonban ennek ellenére meglehetősen ellentmondásos képet mutatnak.

Az 1996 és 2006 közötti reprezentatív adatgyűjtéseken alapuló tanulmány elsődlegesen Szlovénia nonprofit szektorának fejlődésével és jellegzetességeivel, valamint e szektornak a szlovén jóléti rendszerben² betöltött szerepével foglalkozik. A megismételt kutatás azért különösen fontos, mert lehetővé teszi a szlovén nonprofit szférában az évtized során végbe menő változások vizsgálatát. Módszertani szempontból a felmérések a Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project – CNP³ (Salamon et al. 1998, 1999, 2003, 2004) című tanulmányokon alapulnak, amelyek lehetővé teszik az adatok nemzetközi összehasonlítását.

A tanulmány a nonprofit szektornak a szlovén jóléti rendszerben betöltött helyzetét más posztszocialista országok és egyéb európai országok nonprofit szféráiban tapasztalható jelenségekhez, fejlődési tendenciákhoz viszonyítva kívánja megérteni és megértetni.

A nonprofit szektor „közjóléti” szerepét két fő lépésben vizsgáljuk. Az elsőben a nonprofit szektor fejlődésének hasonlóságait térképezzük fel a posztszocialista államokban. Ezen országokban a nonprofit szervezetek egyik fontos közös jellemzője, hogy elsődlegesen nem a köz, hanem saját tagságuk „kiszolgálásával” foglalkoznak, ilyen értelemben ön- és nem közhasznú szervezetek.⁴ Ez a korábbi jóléti rendszer örökségének is tekinthető, és fontos további következményekkel bír a „posztszocialista”

■ ■ VILÁG-NÉZET

nonprofit szférák szempontjából is. E következmények elsősorban a szektor alacsony szintű professzionalizációjában, a hasonló tevékenységi körökben és bevételi szerkezetben érhetőek tetten. A múltbéli tulajdonságok túlélése egyes posztszocialista országokkal történő összevetésben is feltűnő Szlovénia esetében. Ezért a második lépés a változó posztszocialista jóléti rendszereken belül vizsgálja a nonprofit szervezetek eltérő szerepét. A volt szocialista országok nonprofit szektorának fejlődésében megmutatkozó általános hasonlóságok ellenére viszonylag rövid idő alatt szembetűnő eltérések is jelentkeztek – különösen a közhasznú szervezetek esetében. E különbségek a szektorok az átalakuló posztszocialista jóléti rendszerekben betöltött szerepének és integrációjának vizsgálata révén magyarázhatóak meg a legjobban, pontosabban abban ragadhatóak meg, hogy a nonprofit szektor szerepe az állami szektorhoz képest inkább helyettesítő vagy kiegészítő szerepet tölt-e be. Ez alatt azt értjük, hogy a nonprofit szervezetek kiváltják-e az állami szektor szolgáltatásait, vagy csak kiegészítik azon szolgáltatásokat, amelyeket az állami szektor nem megfelelő mennyiségben vagy minőségben biztosít. A posztszocialista országok szektorjellemzőinek összehasonlítása mellett e kérdést részletesen is tárgyaljuk a tanulmány utolsó részében, amelyben a szlovén jóléti rendszer jellegzetességei és ezen belül a nonprofit szektor szerepét vesszük górcső alá. A nonprofit szférára vonatkozó empirikus adatokat és a szektor a szlovén jóléti rendszeren belüli potenciálját a „szocialista” rendszer változását követő évtizedben kialakuló jóléti rendszer jellegzetességei, valamint a jelenleg előirányzott szlovén jóléti rendszeri reformok tükrében elemezzük.

Nonprofit szektor a posztszocialista országokban – közös jellegzetességek

A volt szocialista országok nonprofit szervezetei számos hasonlóságot mutatnak, amelyek egyszersmind megkülönböztetik őket más társadalmak harmadik szektoraitól. E belső hasonlóságok és felszíni különbségek közel fél évszázadon keresztül fennálló államszocialista típusú jóléti rendszerek⁵ kontextusában magyarázhatóak.

E rendszer logikája határozta meg a nonprofit szervezetek szerepét – nem fontos szolgáltatóként funkcionáltak (a szolgáltatásokat az állam biztosította), hanem az informális társadalmi hálózat (főleg a család) lehetőségeit egészítették ki, amennyiben gondoskodtak tagjaikról. A nonprofit szervezetek elsősorban egyesületi formában működtek; általában nem jellemezte őket (magas színvonalú) szakmai háttér, főleg önkéntesekből álltak; különféle területeken működtek, de a legnagyobb számban a sport/szabadidő és kultúra területén voltak megtalálhatóak (Kolarič et al., 2002). A kutatás rámutat arra, hogy a nonprofit szektor a posztszocialista országok többségében a mai napig a volt államszocialista típusú jóléti rendszer jellemvonásait mutatja. (Salamon et al., 1999, 2003, 2004; Kolarič et al., 2002; Kolarič et al., 2006)

1. táblázat. Nonprofit szektor a posztoszocialista országokban – közös jellegzetességek

Ország	A szektorban foglalkoztatottak aránya	Bevételi szerkezet			Domináns tevékenységi terület
		saját bevétel	állami támogatás	magán támogatás	
Cseh Köztársaság	1,7%	47%	39%	14%	kultúra/szabadidő
Magyarország	1,3%	55%	27%	18%	kultúra/szabadidő
Lengyelország	1,2%	60%	24%	15%	kultúra/szabadidő
Szlovákia	0,9%	55%	22%	23%	kultúra/szabadidő
Szlovénia	0,7%	44%	27%	29%	kultúra/szabadidő

Forrás: Salamon et al. 2003; Kolarič et al. 2002

Mint az az 1. táblázatból kitűnik, a posztoszocialista fejlődésről a kisebb különbségek ellenére elmondható, hogy az említett jellegzetességek az 1990-es évek végéig minden országban továbbéltek.

A közös jellemvonások abból fakadnak, hogy a volt szocialista országokban az egyesület a mai napig a legelterjedtebb nonprofit szervezeti forma, következésképpen, a szervezetek döntő többsége ön- és nem közhasznú szervezet. Ez utóbbiak (szolgáltatók, alapítványok, társadalmi vállalkozások stb.) lényegesen kevésbé elterjedtek, bár az elmúlt évek során számuk gyarapodása intenzívebbé vált. Ez a nonprofit szektor tevékenységkör szerinti megoszlásából is nyilvánvaló. A szervezetek továbbra is ott a legaktívabbak, mint régen, vagyis a sport, szabadidő és a kultúra területein. A posztoszocialista országok nonprofit szektora elsősorban közösségépítő-érdekképviseleti (*expressive functions*) és nem szolgáltató funkciókat (*service functions*) lát el. (Salamon et al., 2003)

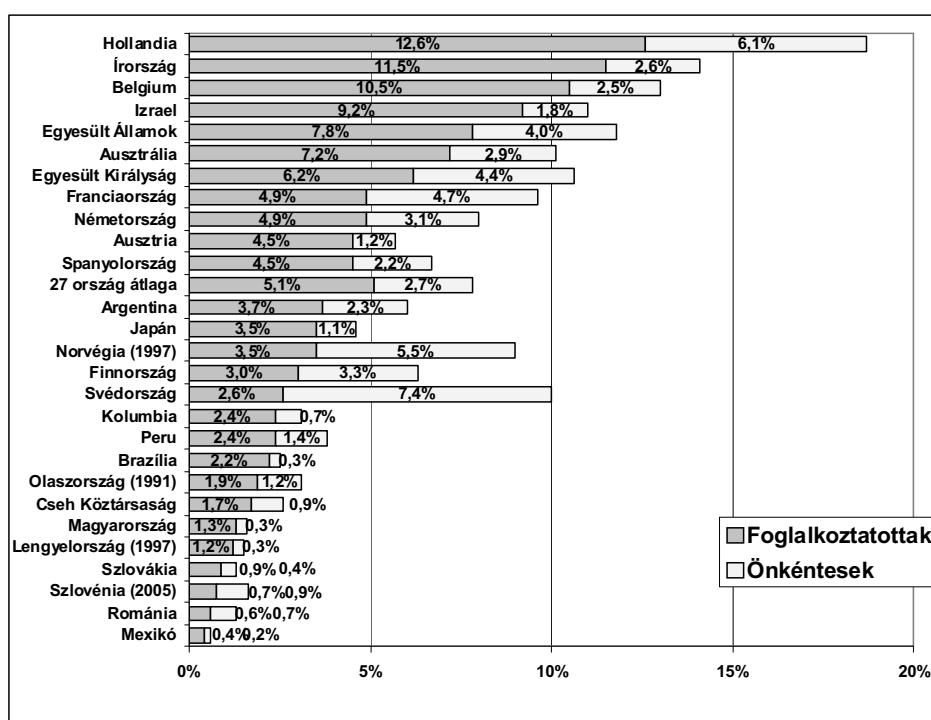
Mivel a nonprofit szervezetek többsége továbbra is önhasznú szervezet, a nonprofit szektor bevételi szerkezeti szempontból sem változott sokat. A tagdíjak miatt, amelyet a CNP kutatói a saját bevételek közé soroltak⁶, látszólag ezek – más szakkal az alap- és gazdálkodási tevékenységek bevételei – képviselik a meghatározó részt a nonprofit szervezetek finanszírozásában. A tagdíj azonban sokkal inkább a tagok önkéntes hozzájárulása szervezetük fenntartásához, semmint egy bizonyos szolgáltatás fejében (előre) fizetett díj. A magánadományok a volt szocialista országokban jellegzetesen magas, Szlovéniában pedig kiemelkedően magas, részesedését a bevételekből az magyarázza, hogy e pénzek zöme cégektől érkező támogatás; vagyis ezek az anyagi források teremtik meg a „professzionizálódás” lehetőségét, valamint az önkéntesek bevonását az elsősorban a sport és szabadidő területén tevékenykedő szervezetekbe, amelyek száma a mai napig a legnagyobb.

A posztoszocialista országok nonprofit szektorának fejletlenségét különösen jól mutatják a Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project vonatkozó adatai. (Salamon et al., 1999, 2003, 2004; Kolarič et al., 2002, 2006) Mint az az 1. ábrából látható, a posztoszocialista országok nonprofit szektorai az elmúlt évtized során ta-

VILÁG-NÉZET

pasztható gyors fejlődés ellenére is marginális szerepet töltenek be a javak és szolgáltatások biztosítása terén, amint az a szektor professzionalizációja, illetve a szektor foglalkoztatási szintje alapján lemérhető. Más országok nonprofit szervezeteivel összehasonlítva, a poszt szocialista társadalmak nonprofit szervezetei még mindig a legkevésbé professzionalizáltak, ami abból fakad, hogy továbbra is elsődlegesen egyesületi formában tevékenykedő, önhasznú szervezetek.

1. ábra. A nonprofit szervezetek országokénti részesedése a teljes foglalkoztatottságából önkéntesekkel és önkéntesek nélkül

Forrás: Salamon et al., 2003; Slovenija (Kolarič et al., 2006)

Szlovénia esete

A nonprofit szektor „szocialista” öröksége különösen szembetűnő Szlovénia esetében.

2. táblázat. Nonprofit szervezetek az államszocialista típusú jóléti rendszer keretei között Szlovéniában

Év	A szektorban foglalkoztatottak aránya	Bevételi szerkezet			Domináns tevékenységi terület
		piaci források	állami források	magán-adományok	
1996	0,73 %	44 %	27 %	29 %	sport/kultúra
2004	0,74 %	30 %	36 %	21 %	sport/kultúra

Forrás: Kolarič et al, 2002; Kolarič et al, 2006

Mint az a 2. táblázatból kiderül, a fenti jellegzetességek Szlovéniában a posztszocialista fejlődés bizonyos változásai ellenére a mai napig fennmaradtak. Szintén figyelemre méltó, hogy miközben a szervezetek száma megkétszereződött, ezek az értékek gyakorlatilag változatlanok maradtak az elmúlt nyolc év során.

Alaposabban szemügyre véve a szlovén nonprofit szektor szerkezetét, a legjelentősebb tevékenységi körökre vonatkozó legfrissebb adatok alapján kimutatható, hogy a nonprofit szervezetek a legnagyobb számban a sport és szabadidő (27,6%), illetve a kultúra (17,7%) területén tevékenykednek. Szintén számos nonprofit szervezet működik szakmai érdekképviselőként (9,8%), a terület- és közösségfejlesztés érdekében (9,1%), tűzoltóegyletek formájában (8,7%), ám lényegesen kevesebben az oktatás (4,5%), környezet és érdekképviselő (4,2 %), szociális ellátás (3,6%), s utolsósorban az egészségügy (2,1%) területén (2. ábra). Így a hagyományos jóléti szolgáltatások továbbra is sokkal kisebb arányban részesednek a nonprofit foglalkoztatásból. A 2006-ból származó, a nonprofit szektor szerkezetét érintő legutóbbi adatok nem térnek el jelentősen az 1996-os értékektől (Kolarič et al., 2002), vagyis az elmúlt évtized során e téren nem következett be jelentős változás.

Az önhasznú szervezetek dominanciájának köszönhetően a tagdíjak képviselik a szlovén nonprofit szervezetek legfontosabb bevételi forrását. Ki kell emelni még az állami (főleg önkormányzati) forrásokat, amelyek elsősorban a szociális gondozás területén működő nonprofit szervezetek (például a fogyatékkal élőket segítő szervezetek) számára teszik lehetővé a foglalkoztatást, valamint a vállalati támogatásokat és szponzori pénzeket, amelyek leginkább a sport területén jelentkeznek, és járulnak hozzá ahhoz, hogy éppen ebben az alszektorban a legmagasabb a foglalkoztatási arány a teljes szlovén nonprofit szférán belül. A CNP (Salamon et al., 1998, 1999, 2003, 2004) nemzetközi kutatásainak kategóriáit alkalmazva 1996-ban az összes szlovén nonprofit szervezet állami forrásai (állami és önkormányzati támogatás) 27%-ot, a magánadományokból (magánalapítványok, magánszemélyek és vállalkozások) származó anyagi eszközök 29%-ot, a tagdíjak 20%-ot, míg a saját bevétel

■ ■ VILÁG-NÉZET

(szolgáltatási díjak, vállalkozási és pénzügyi bevételek) 24%-ot tett ki. (Kolarič et al., 2002) A legutóbbi, 2006-ban elvégzett ilyen irányú kutatás a közforrások növekedését és a magánadományok és piaci források csökkenését mutatja ki a nonprofit szervezetek bevételszerkezetében (2. táblázat). 2004-ben a szlovén nonprofit szervezetek legfontosabb pénzügyi forrását az önkormányzatok (28,7%), illetve a tagdíjak (18,9%) jelentették. Ezek az adatok Szlovéniát azon országok közé sorolják, amelyekben az állami források biztosítják a nonprofit szervezetek bevételeinek meghatározó hányadát (ami a *konzervatív-korporatív* típusú jóléti rendszer jellemvonása), bár részesedésük jóval elmarad a CNP által vizsgált országokban mért átlagos értéktől (Salamon et al., 1998, 1999, 2003, 2004). Ha azonban a tagdíjakhoz a magánszemélyektől származó adományokat (9,2%) is hozzáadjuk, azt kapjuk, hogy a nonprofit szervezetek bevételeinek csaknem egyharmadát (tagként vagy támogatóként) magánszemélyek hozzájárulása adja.

Összefoglalva: Szlovénia nonprofit szektorát a CNP által a többi posztszocialista ország esetében is megállapított kettősség jellemzi. (Salamon et al., 1999) Az elmúlt kilenc év (1997–2006) során a szlovén nonprofit szektor intenzív növekedésen ment keresztül, ugyanakkor minőségi szempontból nem fejlődött. A nonprofit szervezetek száma összességében emelkedett, ám minden egyéb szempontból, amely alapján általában a szektor fejlődését mérjük, gyakorlatilag változatlan maradt. Mindemellett az is elmondható, hogy a nonprofit szféra helyzete bizonyos értelemben romlott, hiszen a szervezetek száma az adott időszakban megkétszereződött, miközben a két másik mutató – a foglalkoztatás és a szektor teljes bevételének a nemzeti GDP-hez mért aránya – nem változott.

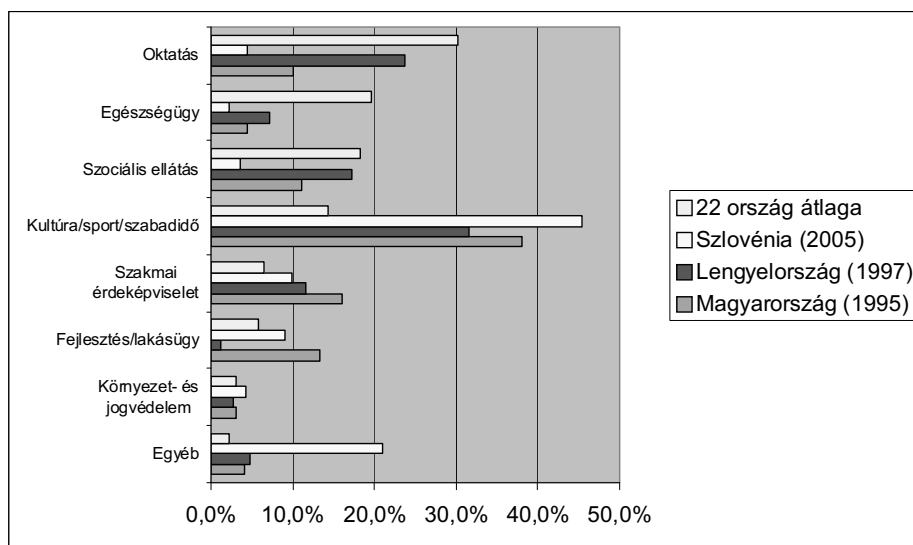
A nonprofit szektor a változó „posztszocialista jóléti rendszerekben” – fejlődésbeli eltérések

Szlovéniáról elmondható, hogy más posztszocialista országokkal és egyéb, a CNP-ben említett országokkal történő összehasonlítás alapján (Salamon et al., 1998, 1999, 2003, 2004) a nonprofit szférája bizonyos értelemben a sereghajtók közé tartozik – legalábbis a szektor fejlettségének egyik legfontosabb paramétere: a szektor foglalkoztatottsági szintjével mért professzionalizáció alapján. További pillantást vetve a nonprofit szektorban alkalmazott önkéntes munka arányára azt találjuk, hogy a posztszocialista országok közül egyedül Szlovéniában és Romániában haladja meg az önkéntesek száma az állandó alkalmazottakét, míg minden más egykori szocialista államban fordított az arány (1. ábra). Szlovénia abban tér el más posztszocialista országoktól, hogy nonprofit szervezetei a mai napig elsődlegesen „önkéntes szervezetek”, amelyek nagyobb mértékben függenek az önkéntes mint az alkalmazotti munkától, míg más posztszocialista országok ebben az értelemben erősebben professzionalizáltak, és nagyobb mértékben támaszkodnak a fizetett alkalmazottak mint az önkéntesek munkájára.⁷ A nonprofit szektor foglalkoztatottságának

alacsony szintje ugyanakkor az összes posztoszocialista ország közös jellemzője, mivel e szervezetek döntő többsége érdekvédelmi funkciókat betöltő önhasznú szervezet, ám mint arra korábban rámutattunk, az országok között eltérések vannak kibontakozóban. Ezek közül Szlovénia annyiban különleges, hogy az említett „posztoszocialista” jellegzetességek különösen szembetűnőek. Mint azt a következő ábra is mutatja (2. ábra) más posztoszocialista országokhoz viszonyítva a szlovén nonprofit szektor szolgáltató szerepe különösen alulfejlett.

2. ábra. A nonprofit szektorban foglalkoztatottak megoszlása tevékenységi területek szerint

Megjegyzés: A CNP adatgyűjtési időszakára nem rendelkezünk szlovén adatokkal a nonprofit tevékenység különféle területein mért foglalkoztatásról az ország teljes foglalkoztatottságának arányában. A táblázatban szereplő szlovén adatok 2006-ból származnak, és az elsődleges tevékenységük alapján bejegyzett szervezetek számarányát mutatják ICNPO besorolás szerint.

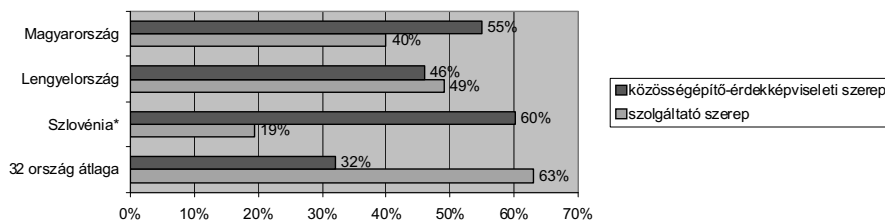
Forrás: Salamon et al., 1999, 2003; Szlovénia (Kolarič et al., 2006)

Mint az a fenti diagramból is kitűnik, a szolgáltatóiparban tevékenykedő szlovén nonprofit szervezetek aránya igen alacsony. Lengyelországgal és Magyarországgal összevetve szembetűnő a szociális szolgáltatások, oktatás és egészségügy területén tevékenykedő nonprofit szervezetek alacsony fejlettségi foka Szlovéniában. Amennyiben a tevékenységi területeket a nonprofit szervezetek nemzetközi osztályozása (ICNPO) szerint osztjuk két általános kategóriára (szolgáltató funkciók és közösségépítő-érdekvédelmi funkciók), az alábbi képet kapjuk:

VILÁG-NÉZET

3. ábra. A nonprofit szektor szerkezetének szolgáltató és közösségépítő-érdekképviseleti szerepek szerinti összehasonlítása

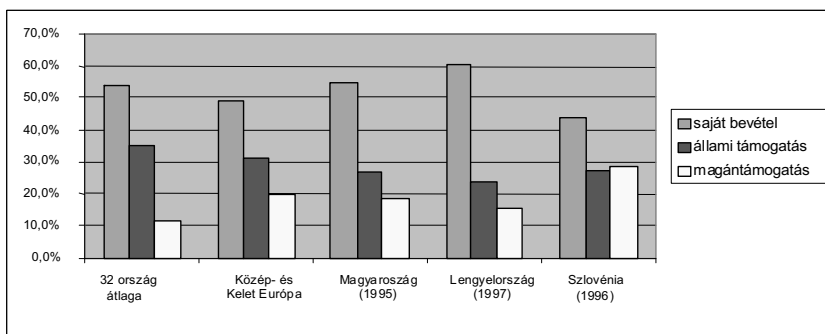
* A maradék 21% nem sorolható be.

Forrás: Salamon et al., 2003; Szlovénia (Kolarič et al., 2006)

A CNP összes országra vonatkozó adatai azt mutatják, hogy a nonprofit szektor elsődlegesen szolgáltató funkciókat lát el; míg a posztoszocialista és a Skandináv országok abban hasonlítanak egymásra, hogy nonprofit szektoruk elsődlegesen közösségépítő-érdekképviseleti funkciókat tölt be. Lengyelország e tekintetben a kivételek közé tartozik, hiszen a posztoszocialista országok közül egyedüliként mondható el róla, hogy nonprofit szektorában a szolgáltatások dominálnak. (Salamon et al., 2003) Így Szlovéniát Magyarországgal és különösen Lengyelországgal összevetve szembevetendő a nonprofit szervezetek alacsony fejlettségi szintje a szolgáltatásnyújtás területén, különös tekintettel arra, hogy a szlovén adatok csaknem egy évtizeddel későbbiek a magyar és lengyelhez képest.

Szintén a posztoszocialista nonprofit szektor sajátosságai közé tartozik bevételi szerkezete. A szlovén nonprofit szervezetek más országokhoz viszonyított forrás-szerkezetét az alábbi diagram ábrázolja.

4. ábra. a nonprofit szervezetek bevételi szerkezete⁸

Forrás: Salamon et al., 2003; Szlovénia (Kolarič et al., 2002)

Mint azt a 4. ábra mutatja, a szlovén nonprofit szervezetek más országokhoz képest a három forrásból sokkal egyenletesebb megoszlással rendelkeznek, ami elsősorban a magánadományok relatíve magas részesedésének köszönhető. A magán-

VILÁG-NÉZET ■■

adományokból származó bevételek átlagoshoz mért magas aránya minden poszt-szocialista országra jellemző (Salamon et al., 2003). A magánadományok magas részesedését az magyarázza, hogy e pénzek zöme vállalkozásoktól érkező támogatás; mivel ezen országok nonprofit szervezetei közül sokan a sport és szabadidő területén tevékenykednek. (Kolarič, 2003) Ez különösen igaz Szlovénia esetében, amit a sport és kultúra területén működő magán nonprofit szervezetek igen magas aránya, és következésképpen a magánadományokból származó jövedékek Magyarország-hoz és Lengyelországhoz viszonyított igen magas részesedése jellemez. E bevétel-szerkezet bizonyítja, hogy a szlovén nonprofit szféra professzionalizációjának alapját képező közfeladatok ellátásában való egyre intenzívebb részvétel (*governmentali-sation*) és piacosodás folyamatai valójában még nem indultak el. E három szorosan összefüggő folyamat valójában csak akkor fog elkezdődni, ha az önzásznú szervez-tek mellett a közhasznú szervezetek aránya növekedni kezd Szlovénia nonprofit szektorán belül. (Kolarič, 2003)

Következésképpen rá kell mutatni, hogy bár Szlovénia az ezer lakosra eső non-profit szervezetek száma alapján (10,2 szervezet/1000 lakos) statisztikailag az élme-zőnybe tartozik,⁹ a szektor fejlettségének két fő teljesítménymérője (a szektor al-kalmazottainak száma és jövedéki részesedése nemzeti GDP-ből) alapján a szlovén nonprofit szektor viszonylag gyengének mondható. A CNP-ben említett országok-kal történő összehasonlítás alapján (Salamon et al., 1998, 1999, 2003, 2004) Szlové-nia nonprofit szektora a szektor foglalkoztatottsági szintjével mért professzionalizá-ció alapján csak az utolsó előtti helyet foglalja el. A szektor az alkalmazottak mindössze 0,7%-át foglalkoztatja, a teljes bevétel pedig a GDP 1,92%-át tette csak ki 1996-ban, és ez az érték 2004-ben sem változott (Kolarič et al., 2002, 2006). E számok alapján a szlovén nonprofit szektor még a volt szocialista országokkal összevetve is Európa legkevésbé fejlettebbjei közé tartozik.

Mint az a fenti adatokból is kitűnik, az általános hasonlóságok ellenére a volt szocialista társadalmak nonprofit szektorainak fejlettségi szintjében és jellegzetessé-geiben megdöbbentő eltérések jelentkeztek viszonylag rövid idő alatt. Ez különösen a szolgáltató szervezetek terén érhető tetten, illetve abban, miként integrálódnak e szervezetek a változó jóléti rendszerekbe. A nonprofit szektor a rendszerváltás után bekövetkezett gyors fejlődése ellenére sem álltak be nagyarányú változások szlovén jóléti rendszer pluralizációjában, miközben két másik volt szocialista ország, Magyar-ország és különösen Lengyelország e téren sokkal szembetűnőbb változásokon ment keresztül.

Véleményünk szerint e különbségek a szektorok változó poszt-szocialista jóléti rendszerekben betöltött szerepének és integrációjának vizsgálata révén magyaráz-hatóak meg a legjobban, pontosabban abban ragadhatóak meg, hogy a nonprofit szektor szerepe lakosság szektorhoz képest helyettesítő vagy kiegészítő szerepet tölt-e be. Ez alatt azt értjük, hogy a nonprofit szervezetek helyettesítik-e az állami szektor szolgáltatásait (a helyettesítés elve – *principle of subsidiarity*), vagy csak ki-egészítik azokat a szolgáltatásokat, amelyeket az állam nem megfelelő mennyiségben

■ ■ VILÁG-NÉZET

vagy minőségben biztosít (kiegészítés elve – *principle of complementarity*). Következésképpen e kérdést az átmenet időszakában kialakult szlovén jóléti rendszer szélesebb összefüggésében kell vizsgálnunk.

A szlovén jóléti rendszer és a nonprofit szektor szerepe

A szlovén jóléti rendszer – a szocialista társadalomból a posztoszocialista társadalomba történő átmenet kontextusában vizsgálva – az 1990-es évek első felében formális jogi értelemben dualista modellt testesített meg: egyes elemeiben a konzervatív-korporatív (*conservative-corporate*), más összetevőiben a szociáldemokrata jóléti rendszerre emlékeztetett. Egyfelől a szociális partnerségen alapuló (és a konzervatív-korporatív jóléti rendszer alapját képező) kötelező társadalombiztosítási rendszerek teljesen átláthatóvá váltak, miközben az alkalmazottak illetve családtagjaik szociális biztonságának elsődleges eszközévé fejlődtek. Másfelől az erős állami szektor fenntartotta a domináns szolgáltató státusát a szolgáltatások minden olyan területén, amelyre a teljes lakosság jogosult, miközben fokozatosan kiegészítő együttműködéses viszony alakult ki az állam, valamint a nonprofit szféra között, és az informális szektornak nyújtott állami támogatás fokozatosan növekedett. A fent említett jelenségek kivétel nélkül a szociáldemokrata jóléti rendszer ismérvei.

A közintézmények fejlett és átfogó hálózata a mai napig központi helyet foglal el a mindenki számára azonos feltételek mellett elérhető különféle szolgáltatások nyújtásában, a szociáldemokrata jóléti rendszerhez hasonlóan kevés teret hagyva a nonprofit szervezetek szolgáltatóként való megjelenésében. Az állami szektor kiegészítőjeként azonban a nonprofit szervezetek jelentősége folyamatosan növekszik. Az újonnan alakuló szervezetek jogi formájuk szerint nemcsak egyesületek, hanem szolgáltatók, szövetkezetek, társadalmi vállalkozások és alapítványok is lehetnek. Alapítóik természetes és jogi személyek, melyek közül elsősorban a római katolikus egyház érdemel említést közép- és felsőoktatási intézmények, óvodák, terhes- és idősgondozók, drog- és alkoholfüggőket segítő közösségek stb. alapítása okán. Így a nonprofit szektor fokozatosan fejlődik és erősíti szerepét, és rendszerint *koncessziós*¹⁰ egyezmények keretei között egészíti ki a köz/állami szektor szolgáltatásait minden olyan területen, ahol a szolgáltatásokat nem megfelelő mennyiségben vagy minőségben biztosítja. Lényeges azonban leszögeznünk, hogy a nonprofit szektor nem helyettesíti vagy váltja ki az állami szervezetek szolgáltatásait. A fejlett és átfogó közszektort a szlovén jóléti rendszer pozitív jellemvonásai között szokták említeni, és különösen e téren mutat számos hasonlóságot a szociáldemokrata jóléti rendszerrel.

Az említett jellemvonások azzal vannak összefüggésben, hogy Szlovénia más posztoszocialista országokkal ellentétben nem élte át az úgy nevezett „jóléti szakadékat” az átmenet időszakában. Az említett dualista jóléti rendszer modelljének kialakítása a baloldali irányultságú szlovén politikai elit azon döntésén alapult, hogy (a volt szocialista országok politikai elitjeinek zömével ellentétben) elutasították a nemzet-

közi pénzüzetek szakértői által szorgalmazott „sokterápia” elvén alapuló intézkedéseket és javaslatokat. Ezek az ajánlások a gazdaság lehető leghamarabbi privatizációját, a piacok (köztük a munkaerőpiac) deregulációját, a köz/állami szektor privatizációját és üzleti alapokra helyezését, valamint a szociális közkiadások megkurtítását célozták a lakosság szociális biztonsága és jóléte érdekében. Az elképzelések szerint az állam kivonulását egyfelől magánbiztosítók, másfelől a magán nonprofit szervezetek, pl. különféle szolgáltatók ellensúlyozták volna. Az említett ajánlások gyakorlati alkalmazása a hazai politikai elitek részéről a volt szocialista jóléti rendszer liberális jóléti rendszer irányába történő átalakítását igényelné (igényelte volna). (Ferge, 2001; Ferge–Juhász, 2004) Szlovéniában erre nem került sor.

Összefoglalás

A szlovén nonprofit szektor a fejlődő jóléti rendszer kontextusában felvázolt jellegzetességei azt is jelentik, hogy e szektor nem érte el a fejlődés azon fokát, hogy további fejlődése az állami szektor kiegészítőjeként lenne elképzelhető. Ezen elv alapján a lakosság szociális biztonsága és jóléte iránti felelősség a nonprofit szervezetekre hárulna. Véleményünk szerint még nagyobb közfinanszírozás mellett is időre lenne szüksége a szlovén nonprofit szervezeteknek, hogy kifejlesszék az ilyen feladatok minőségi és kielégítő szintű ellátásához szükséges infrastruktúrát. Következésképpen a szlovén nonprofit szektor további fejlődésének az állami szektor komplementaritásának elvén kell alapulnia, ami azt jelenti, hogy a nonprofit szervezetek állami támogatása nem helyettesítené az állami szektor szolgáltatásait, pusztán kiegészítené azon szolgáltatásokat, amelyeket az állami szektor nem megfelelő mennyiségben vagy minőségben biztosít. Véleményünk szerint a szlovén nonprofit szektor és a teljes jóléti rendszer további fejlődése központi kérdésének nem annak kéne lennie, miként helyettesítheti vagy válthatja fel az egyik szektor a másikat, vagy a társadalmi igazságosság egyik elve a másikat, hanem annak, miként köthetőek össze vagy kombinálhatóak a szektorok eltérő potenciáljai. Választ keresve az utóbbi kérdésre úgy gondoljuk, hogy az egyén szabadsága nem korlátozható a választás szabadságára, mint ahogyan a szolidaritás sem redukálható a jótékonyág elvére. (Kolarič et al., 2006) Következésképpen egy, a szlovén nonprofit szervezetek további fejlődését célzó átfogó kormányzati politika kidolgozása érdekében a kormányzatnak jelentős figyelmet kell fordítania a jelen kutatás eredményeire. Szlovénia eddig sikeresnek mutatkozott a más átmeneti országokat sújtó jóléti szakadék elkerülésében, azonban a jövőbeli kormányzati politikáknak döntő szerepe lesz abban, hogy ez az állapot továbbra is fenntartható maradjon.

■ ■ VILÁG-NÉZET

Jegyzetek

- 1 A nonprofit szervezetek alatt a Johns Hopkins Comparative Nonprofit Szektor projekt szerkezeti-működési definíciója szerint meghatározott szervezeteket értjük. (Salamon et al., 1999, 2003, 2004; Kolarič et al., 2002, 2006)
- 2 A jóléti rendszer fogalma az 1980-as végének kelet-nyugat-európai társadalmpolitikai vitái során került előtérbe (Svetlik, 1988; 1988; Sik és Svetlik, 1988; Evers–Wintersberger, 1988). A fogalom szélesebb a jóléti állam vagy/és *szocial staat* koncepciójánál, amely nyílt és átfogó módon öleli fel nemcsak azon intézményeket, programokat és intézkedéseket, amelyek révén az állam polgárai számára a szociális biztonságot és jólétet biztosítja, hanem a piac logikája szerint működő és fejlődő, valamint a civil társadalom és közösségek keretein belül tevékenykedő szervezeteket is. Magában foglalja a szolgáltatások és pénzügyi juttatások előállítóit és felhasználóit, ezek normáit és értékeit, valamint a juttatások és szolgáltatások igazgatásából, finanszírozásából, termeléséből és elosztásából származó azon viszonyokat, amelyek révén az egyén szociális biztonságát és társadalmi jólétét biztosítja. (Svetlik–Kolarič, 1987:23) A koncepció az állami, piaci és civil társadalmi szféráknak, mint a rendszer strukturális elemeinek viszonylagos autonómiája és egymásra utaltságának feltételezésén alapul. Az ebből következő feltételezés szerint az egyes társadalmak történelmi fejlődése során, azaz a specifikus gazdasági, kulturális és politikai feltételek függvényében a (piaci, állami, civil társadalmi és közösségi) szférák eltérő hierarchiái jöttek létre, amelyek révén az egyének szociális biztonságuk és jólétük forrásait biztosítják. A szférák különféle történelmileg kialakult hierarchiái eltérő típusú jóléti rendszereket testesítenek meg.
- 3 Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (CNP) – Johns Hopkins Összehasonlító Nonprofit Szektor Projekt.
- 4 A szerzők az *ön-*, illetve *közhasznú* kifejezést nem jogi értelemben használják, nem a magyar terminológiában használatos „közhasznúsági fokozatot” értik alatta. Az eredeti szövegben szereplő „member serving” és „public serving” megfogalmazás alatt a csak saját tagságának, illetve a közönségnek szolgáltató szervezeteket értik. (A szerk.)
- 5 A jóléti rendszer fenti definíciójából következően egyet kell értenünk azzal a tézissel, miszerint a volt szocialista országok fejlődésének specifikus körülményei révén a jóléti rendszerek egy speciális típusa, az államszocialista jóléti rendszer fejlődött ki. E rendszert az állam domináns szerepe jellemezte. Az állam volt a tulajdonosa, finanszírozója és ellenőrzője minden intézménynek és szervezetnek, amely szolgáltatásokat vagy pénzügyi kompenzációt nyújtott állampolgárai számára szociális biztonságuk és jólétük biztosítása érdekében. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az állam által biztosított szolgáltatások, a vállalatok által alkalmazottaik számára kötelező módon nyújtott szolgáltatásokkal együtt sem voltak elégségesek minden szükséglet kielégítésére. Következésképpen az informális társadalmi hálózatnak, elsősorban a családnak és rokonságnak súlyos terhet kellett átvállalnia tagjai szociális biztonságának és jóléte biztosítása érdekében. A lakosságnak kevés lehetősége akadt, hogy a másik két szférából – azaz a (a nonprofit szervezetek révén működő) civil társadalomból és a (magán vagy profitorientált) piaci szféra révén – biztosítsa a számára szükséges eszközöket és szolgáltatásokat. A nonprofit szervezetek szerepe a lakosság önszerveződése és főként az egyház „szociális/jótekonysági” szerepének útjába állított formális akadályok miatt volt gyenge. A szolgáltatások és a biztosítások területén korábban nem létezett tényleges piac.
- 6 Ez a magyarországi nonprofit statisztikai gyakorlatban is így működik.
- 7 A nonprofit szervezetekben végzett önkéntes munka a társadalmi tőke egyik jelzőértéke. Ezen jelzőérték alapján Szlovénia magasabb szintű társadalmi tőkével rendelkezik a többi poszt-szocialista országnál. Az önkéntes munka részesedése a nonprofit szervezetekben azonban jelentősen alacsonyabb, mint a skandináv országokban, amelyeket szintén az önkéntes munka az alkalmazotti létszámot meghaladó aránya jellemez.
- 8 Bár rendelkezünk frissebb adatokkal (2006) is a szlovén nonprofit szervezetek bevételeit illetően, mégis az 1996-os adatok felhasználása mellett döntöttünk, ugyanis ezek időbeli szempontok alapján jobban összehasonlíthatóak a Johns Hopkins Comparative projekt adataival.
- 9 Magyarországon 2007-ben ez az arányszám 6,2 volt. (A szerk.)
- 10 A koncessziós egyezmény olyan (nemzeti vagy helyi szintű) szerződés az állam és magánkézben lévő profitorientált vagy nonprofit szolgáltatók között, amelyben rögzítésre kerül az állami szereplő által

biztosítandó szolgáltatások típusa és mértéke, valamint megegyeznek az állam által viselt költségekben. (Kolarič et al., 2002:144)

Irodalom

- Evers, A. (1988): Shifts in the Welfare Mix: Introducing a New Approach for the Study of Transformations in Welfare and Social Policy. In: Evers, A.–Wintersberger, H. (eds): *Shifts in the Welfare Mix. Their Impact on Work, Social Services and Welfare Policies*. Vienna: European Centre for Social Welfare Training and Research, 7–30.
- Evers, A., Wintersberger, H. [eds] (1988): *Shifts in the Welfare Mix. Their Impact on Work, Social Services and Welfare Policies*. Vienna: European Centre for Social Welfare Training and Research.
- Ferge, Zs. (2001): 'Welfare and 'Ill-Fare' Systems in Central-Eastern Europe'. In: V: Sykes, R., Palier, B., Prior, P. M. (ur.): *Globalization and European Welfare States. Challenges and Change*. Palgrave, Hampshire in New York.
- Ferge, Zs.–Juhász, G. (2004): 'Accession and Social Policy: the Case of Hungary'. *Journal of European Social Policy*, let. 14, št. 3, str. 233–252.
- Kolarič, Z.–Črnak-Meglič, A.–Vojnovič, M. (2002): *Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi*. (Private Nonprofit-Voluntary Organisations in International Perspective). Ljubljana: FDV.
- Kolarič, Z. (2003): 'Neprofitno-volonterske organizacije in njihov razvoj – od volontarizma k profesionalizmu'. (Nonprofit-voluntary organisations and their development – from voluntarism toward professionalisation). *Teorija in praksa*, let. 40, št. 1, str. 37–56.
- Kolarič, Z.–Črnak-Meglič, A.–Rihter, L.–Boškič, R.–Rakar, T. (2006): *Velikost, obseg in vloga zasebnega neprofitnega sektorja v Sloveniji*. (Size, Scope and Role of the Private Nonprofit Sector in Slovenia). Raziskovalni projekt v okviru CRP – Celovita analiza pravnega in ekonomskega okvirja za delo nevladnih organizacij. Ljubljana: FDV.
- Salamon, L. M. (1993): The Marketisation of Welfare: Non-profit and For-profit Roles in America's Welfare State. *Social Service Review*, Vol. 67, No. 1, 16–39.
- Salamon, L. M.–Anheier, H. K. et al. (1998): *The Emerging Sector Revised. A Summary*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, Phase II. Center For Civil Society Studies, The Johns Hopkins University, Baltimore.
- Salamon, L. M.–Anheier, H. K.–List, R.–Toepler, S.–Sokolowski, S. W. et al. (1999): *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Center For Civil Society Studies, The Johns Hopkins University, Baltimore.
- Salamon L. M.–Sokolowski, S. W.–List, R. (2003): *Global Civil Society. An Overview*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Center For Civil Society Studies, Baltimore: The Johns Hopkins University.
- Salamon, L. M.–Sokolowski, S. W. et al. (2004): *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector. Volume Two*. Bloomfield: Kumarian Press, Inc.
- Sik, E.–Svetlik, I. (1988): "Shifts in the Welfare Mix: Significant Features in Countries with Planned Economy; Similarities and Differences". In: Evers, A.–Wintersberger, H. (eds): *Shifts in the Welfare Mix*. Vienna: European Centre for Social Welfare Training and Research.
- Svetlik, I. (1988): 'Yugoslavia: Three Ways of Welfare System Restructuring'. In: Evers, A.–Wintersberger, H. (ur.): *Shifts in the Welfare Mix. Their Impact on Work, Social Services and Welfare Policies*. Vienna: European Centre for Social Welfare Training and Research, pp. 331–368.
- Svetlik, I.–Kolarič, Z. (1987): Jugoslovanski sistem blaginje v pogojih ekonomske krize. (Yugoslavian Welfare System in Terms of Economic Crisis). *IB revija za planiranje*, vol. 21, no. 8–9.

SZERZŐINK/AUTHORS ■■

Nárai Márta

Ismeretek és vélemények a nonprofit szektor szervezeteiről – Egy empirikus kutatás tapasztalatai a Nyugat-Dunántúlon

A tanulmány elsődleges célja a nonprofit szektorra, civil szervezetekre vonatkozó ismeretek és attitűdök, vélemények bemutatása. Az elemzés alapját a 2003–2005 között a Nyugat-dunántúli régióban nonprofit szervezetek, települési önkormányzatok és magánszemélyek körében folytatott, a régió civil/nonprofit struktúrájának átfogó megismerésére, feltárására irányuló kutatás eredményei adják.

A civil/nonprofit szervezetek jelentőségének, szerepének megítélése kissé ellentmondásos. A szervezetek nagy része úgy érzi, hogy, aktívan részt vesz a székhely-településén folyó folyamatok, illetve a helyi társadalom életének alakításában, és mind a szervezetek, mind az önkormányzatok döntő többsége szerepvállalásuk, tevékenységük alapján fontosnak tartja a társadalmi önszerveződéseket, vagy legalábbis meghatározott részüket – főként a sport, a szabadidős és a kulturális szervezeteket –, a lakosság azonban korántsem tulajdonít ekkora jelentőséget nekik, illetve nem ennyire egyöntetű szerepük megítélésekor.

A kutatás tapasztalatai szerint a civil szervezetek vélekedése ismertségükről is jóval kedvezőbb, mint amilyen az a valóságban. A szerveződések többsége azt feltételezi, hogy szervezetüket székhelytelepülésük lakosságának többsége ismeri, a lakossági megkérdezés során viszont bebizonyosodott, hogy az emberek általában tisztában vannak azzal, hogy mely szervezetek alkotják a nonprofit szektort, tudják értelmezni a civil szervezet kifejezést, többségük konkrét szervezetet is meg tud nevezni, a helyi szervezetek ismertsége azonban korántsem olyan szintű, mint azt maguk a szervezetek gondolják.

Kulcsszavak: nonprofit szektor, civil szervezetek, lakossági ismeretek, szerepmegítélés

Nárai Márta (Sárvár, 1970) 1997-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett szociológus diplomát. 1998-tól az MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézetének munkatársa, egyben a Tér és Társadalom tudományos folyóirat szerkesztője is. 2008 szeptemberétől a Széchenyi István Egyetem főállású oktatója. 2009 nyarán az ELTE TÁTK Szociológia Doktori iskolájában szerzett tudományos minősítést (PhD). Doktori disszertációjának címe: A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében.

E-mail: naraim@rkk.hu

Bartal Anna Mária–Saródy Zita

Körkép – Az önkéntesség helyzete és szerepe az Európai Unió egyes tagállamaiban az önkéntesmotivációs kutatások tükrében

A tanulmány egy speciális nézőpontból – az önkéntesmotivációs kutatások tükrében – elemzi és mutatja be az önkéntesség helyzetét és szerepét az Európai Unió egyes tagállamaiban. Az Európai Unió mindezidáig nem dolgozott ki egységes, minden

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

tagállam által elfogadott egységes definíciót az önkéntesség értelmezésére, noha az Európai Unió Bizottsága több alkalommal és igen differenciált kontextusban foglalkozott az önkéntességgel. A közös önkéntesdefiníció hiányából eredően az elmúlt tíz évben végzett európai felmérések más-más kontextusban értelmez(ték)ik az önkéntességet. A 13 országra kiterjedő elemzésünk szerint, módszertanilag az önkéntesmotivációk vizsgálata négy csoportba volt sorolható: a motivációkat vagy az önkéntesek öndefiníciója, illetve a kutatók által felállított motivációs lista, vagy a Clary et al. (1992) által kidolgozott VMI, vagy ennek modifikált változata alapján, vagy pedig úgy pedig új motivációs faktorok és modellek szerint elemzik.

Kulcsszavak: önkéntesség, önkéntesmotivációk, Európai Unió

Bartal Anna Mária szociológus-szociálpolitikus, a PPKE BTK Szociológiai Intézet docense, a „Civil társadalom-nonprofit szektor szociológiája” szakirány kidolgozója és szakmai vezetője. Több nonprofit témájú könyv, tanulmány szerzője és számos kutatási program vezetője volt. Legutóbbi munkája a „Magyar Önkéntesek Motivációinak Vizsgálata” (www.volunteermotivation.hu) országos kutatási program volt, melynek eredményei a közelmúltban láttak napvilágot.

E-mail: ambartal@gmail.com

Saródy Zita (Budapest, 1987) a PPKE-BTK V. éves szociológus hallgatója. Az egyetem *Civil-nonprofit szervezetek szociológiája* szakirányán részt vett a Kórházi Önkéntes Segítő Szolgálat Alapítványánál dolgozó önkéntesek személyiségjegyeinek, valamint a piliscsabai civil szervezetek kapcsolati hálójának vizsgálatában. A *helyi oktatás és a pedagógus szerepe a falusi társadalomban* című dolgozatával 2008-ban az Országos Tudományos Diákköri Konferencián második helyezést ért el.

E-mail: sarodyzita@gmail.com

Lakatos Kinga

A képessé tétel (empowerment) lehetőségei a civil társadalomban

A tanulmány kísérletet tesz a képessé tétel fogalmának és gyakorlatban való alkalmazhatóságának körüljárására. Bemutatja, hogy a mai magyar társadalomban miért van nagy szükség olyan eszközökre, melyek az állampolgárokat és a helyi közösségeket bevonják a döntéshozatal folyamatába, képessé teszik őket befolyásolni a saját életüket érintő folyamatokat. Rávilágít arra, hogy a civil társadalomnak milyen lehetőségei és felelőssége van a demokratikus struktúrák kialakításában, megerősítésében, és ebben milyen szerepet játszhat a közösségfejlesztés.

Kulcsszavak: képessé tétel, civil társadalom, bizalom, anómia

Lakatos Kinga (Mezőkövesd, 1981) 2008-ban az ELTE, szociális munkás szakán diplomázott. Egyetemi éve alatt ismerkedett meg a közösségi munkával, a közösségfej-

SZERZŐINK/AUTHORS ■■

lesztéssel, mely mellett rögtön elköteleződött, mivel hatékonyabb és demokratikusabb módszernek tartja, mint a szociális munka hagyományos módszereit. Különösen érdekeli a képessé tétel, a bevonás, a részvétel kérdésköre, ezen belül a szociális városrehabilitáció és az ifjúsági munka területei. Egy Németországban töltött szemeszter alatt több ilyen jól működő programot megismert. Ezt a tudást szeretné az itthoni gyakorlatba is átültetni. Diplomadolgozatát a képessé tétel és szociális munka érdekérvényesítő képességéről írta, jelenleg a Közösségfejlesztők Egyesületénél dolgozik.

E-mail: lakatos.kinga@kkapcsolat.hu

Glied Viktor

Civilek a klímátárgyalások árnyékában

2009. december 8–17. között Koppenhágában az ENSZ égisze alatt került megrendezésre a soron következő éghajlatvédelmi konferencia (COP-15). Az elemzők sokat vártak a klímacsúcstól, hamarosan ugyanis lejár a Kiotóban, 1997-ben elfogadott kibocsátás-csökkentésről szóló jegyzőkönyv és a 2012 utáni időszakra vonatkozóan egyelőre nincs másik. Még az sem dőlt el, hogy egy új egyezményre, vagy a Kiotói Jegyzőkönyv kiegészítésére van szükség. Amennyiben az 1992-ben, Rio de Janeiróban megalkotott Éghajlat-változási Keretegyezményt aláíró országok még két éven belül ratifikálni tervezik az új időszak kvótáit, a megállapodás elfogadása nem várható magára. Vajon mindent megtesznek a nemzetközi közösség nagyhatalmai, hogy sor kerüljön egy új egyezmény megalkotására?

Kulcsszavak: globalizáció, globális civil társadalom, globális civil szervezetek, globális civil hálózatok

Glied Viktor (Szekszárd, 1978) A Pécsi Tudományegyetemen szerzett történész és politológus diplomát. 2008-tól a Pécsi Zöld Kör egyesület elnökségi tagja, a Publikon Kiadó vezetője, a PTE Fenntartható Fejlődésért Szakkollégium alapítója. Jelenleg egyetemi tanársegéd és PhD. hallgató a PTE Politikai Tanulmányok Tanszékén. Kutatási területe a környezetpolitika, kiemelt tekintettel a környezeti szűkösség politikai és társadalmi hatásaira, a globális és regionális vízproblémákra és a zöld civil szervezetek szerepvállalására.

E-mail: glied.viktor@gmail.com

Tatjana Rakar—Zinka Kolarič

A szlovén nonprofit szektor sajátos hely(zet)e a posztoszocialista országok között

A posztoszocialista országok nonprofit szférái számos hasonlóságot mutatnak, amelyek egyszersmind megkülönböztetik őket más társadalmak harmadik szektoraitól. E belső hasonlóságok és felszíni különbségek közel fél évszázadon keresztül fennálló állam-

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

szocialista típusú jóléti rendszerek kontextusában magyarázhatóak. Ezen társadalmak „szocialista” rendszerének változásával „konjunktúra” állt be a nonprofit szervezetek fejlődése terén, a posztoszocialista országok nonprofit szektorát azonban ennek ellenére is számos kétértelműség jellemzi. Az általános hasonlóságok ellenére a nonprofit szervezetek fejlettségi szintjében már viszonylat rövid idő alatt feltűnő eltérések jelentkeztek. Ez különösen a szolgáltató szervezetek terén tapasztalható, és abban mutatkozik meg, miként integrálódnak e szervezetek a változó jóléti rendszerekbe. Az 1996 és 2006 közötti reprezentatív adatgyűjtésen alapuló tanulmány elsődlegesen Szlovénia nonprofit szektorának fejlődésével és jellegzetességeivel, valamint e szektornak a szlovén jóléti rendszerben betöltött szerepével foglalkozik. Az elemzésben felhasználjuk a *Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Study* című felmérés adatait, s ez lehetővé teszi a projektben részt vevő más országokkal való összehasonlítást. A tanulmány a nonprofit szektornak a szlovén jóléti rendszerben betöltött helyzetét más posztoszocialista országok és egyéb európai országok nonprofit szférájában tapasztalható jelenségekhez, fejlődési tendenciákhoz viszonyítva kívánja megérteni és megértetni.

Kulcsszavak: nonprofit szervezetek, nonprofit szektor, posztoszocialista országok, jóléti rendszer, Szlovénia

Tatjana Rakar (Ljubljana [Szlovénia], 1976) A Ljubljana Egyetem Jóléti Tanulmányok Központja társadalomtudományi karának, illetve a Szlovén Köztársaság Szociális Védelmi Intézetének gyermekmegfigyeléssel foglalkozó kutatója. Kutatási területei: a nonprofit szektor szervezetei, a civil társadalom, társadalmpolitika, a posztoszocialista jóléti rendszerek átalakulása, családpolitika, a gyermekjólét ismérvei, valamint az egyház oktatásban betöltött szerepe, különös tekintettel a volt szocialista országokra. Több hazai és nemzetközi projektben vett részt, publikációi hazai és külföldi tudományos folyóiratokban láttak napvilágot.

E-mail: tatjana.rakar@guest.arnes.si

Zinka Kolarič (Cvetkovci [Szlovénia], 1951) A Ljubljana Egyetem társadalomtudományi tanszékének professzora. Oktatóként a társadalmpolitika szociológiájáról valamint a nonprofit és önkéntes szervezetek menedzseléséről ad elő. Az emberi erőforrások és társadalomigazgatási tanszék elnöke, valamint a szociológia – európai szociálpolitika-elemzés posztgraduális program koordinátora. Kutatási területei: társadalmpolitika, jóléti rendszerek, nonprofit szektor/szervezetek, a jóléti rendszerek változásai, posztoszocialista társadalom- és szociálpolitika. Az említett témakörökben több nemzeti és nemzetközi projektben vett részt. Számos nemzeti és nemzetközi témát feldolgozó kiadvány szerzője és társszerzője.

E-mail: zinka.kolaric@fdv.uni-lj.si

Nárai Márta*Awareness and opinions on non-profit organisations – Experiences of an empirical surveys conducted in West Transdanubia*

The prior aim of the study is to present the awareness and attitudes relating to non-profit sector and civil organisations. The basis of the analyses provides the results of research conducted in 2003–2005 in West Transdanubia aiming to map and explore the situation of public foundations, municipalities and private persons, and other associated civil organisations.

The judgement of role and importance of civil/non-profit organisations are quite controversial. The majority of organisations feel that they participate active in processes running in their seat settlement and in forming the life of local society. Furthermore both the organisations and municipalities think important of their self-organisations because of their activities, participatory or at least any of them – mainly the organisations for sport, leisure time and culture – but the citizens do not make much account of them, the judgement of their activity is not so steady.

According to experiences of research the civil organisations self-judgement is more favourable than in fact. The majority of organisations suppose that many of local citizens know their operation, although the empirical research proved that people usually is aware of which organisations form the non-profit sector, the majority could define the term of civil organisations and could name concrete ones. But the awareness is not so high as the organisations think.

Keywords: non-profit sector, civil organisations, civil awareness, judgement of role

Márta Nárai (Sárvár, 1970) She graduated in Eötvös Loránd University. Since 1998 she is colleague in HAS Centre for Regional Sciences West Hungarian Research Institute and she is the editor of periodical Space and Society (Tér és Társadalom). Since September 2008 she is full-time teacher at Széchenyi István University. In summer 2009 she received the PhD in Sociology Doctoral School of ELTE TÁTK. The title of dissertation: The place and role of non-profit organisations in life of local societies
E-mail: naraim@rkk.hu

Anna Maria Bartal–Zita Saródy*Panorama – The role and state of volunteering in EU Member States in light of the volunteer motivation surveys*

This study analyses the role and state of volunteering in the Member States of the European Union from the unique perspective of volunteer motivation surveys. The European Union has hitherto failed to articulate a unified definition of volunteering accepted by all Member States, even though the Commission of the European

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

Union has elaborated on volunteering in multiple contexts on several occasions. As a result of a shared definition of volunteering, European research on the subject has interpreted volunteering in a number of different ways. According to our methodological analysis spanning 13 Member States, volunteer motivation research activities fall into one of four categories: research based on volunteers' self-reporting of motivations, research founded on pre-supplied lists of motivations, the VMI developed by Clary et al. (1992) or a modified version thereof, or, finally, based on new motivational factors and models.

Keywords: voluntary organisation, volunteer motivation, European Union

Anna Maria Bartal, sociologist, expert in social policy and assistant professor at Institute for Sociology, Pázmány Péter Catholic University. The convenor and supervisor of the „Civil Society – the Sociology of the Nonprofit Sector” course specialisation, her list of publications include six monographs and numerous articles on the non-profit sector. In the last year she worked as the project leader of a large-scale survey on volunteer motivations in Hungary, the Hungarian Volunteer Motivation Research, under a grant from the Hungarian Ministry of Labour and Social Affairs.

E-mail: ambartal@gmail.com

Zita Saródy (Budapest, 1987) started her studies at the PPKE-BTK, at the Department of Sociology in 2005. In the course of the specialization 'The Sociology of NGO's' she took part in the research on the personality of the volunteers at the Hospital Volunteer Care-Giving Service Foundation, and on the operation and relation network of the NGO's in Piliscsaba. With her paper 'The role of the local education and the teacher in rural societies' she obtained second prize on the National Conference of Scientific Students' Associations in 2009.

E-mail: sarodyzita@gmail.com

Kinga Lakatos

The possibilities of the empowerment in the civil society

The purpose of this study is to review the concept and the practice of empowerment. It attracts attention how important to involve the citizens and the local communities to the decisions of their own circumstances. On the basis of the resources, the Hungarian society struggle in deep distrust in democratic institutions, so the NGOs and the civil movements have a responsibility and possibilities to change this attitude and the community development could play a lead role in this process.

Keywords: empowerment, civil society, trust, anomia

SZERZŐINK/AUTHORS ■■

Kinga Lakatos (Mezőkövesd, 1981) She graduated in 2008, as a social worker on ELTE, in Budapest. She studied community development on the university, and she committed herself to work this way. She keeps the methods of the community work more effective and democratic, as the conventional art of the social work. She is especially interested in the field of empowerment, citizen involvement, civil participation in youth work, and in urban work. She wrote her thesis about the empowerment in social work and she works at the Hungarian Association of Community Development.
E-mail: lakatos.kinga@kkapcsolat.hu

Viktor Glied

Civil organizations in the Shadow of the Negotiations on the Climate Change

Meeting of COP-15 countries – the countries which signed the Climate Change Agreement in Rio de Janeiro – was held in the capital of Denmark, in December 2009. There was not a real breakthrough at the conference while there is not an approved agreement about decreasing of quotes after 2012. During the meeting, civil organizations held more than 200 demonstrations in the city. Their goal was to highlight that – beyond to the climate change – the most burning global problems of the 21st century are poverty, unfair trade, and their impacts, dependency.

Keywords: globalization, global civil society, global civil organizations, global civil networks.

Viktor Glied (Szekszárd, 1978) He got degree in History and Politology at the University of Pécs. In 2008/2009 semester he is the leader of Kerényi Károly College, vice-president of Pécs Green Circle Association and leader of Publikon Publisher. He is assistant lecturer and Ph.D. student of Department of Political Science in Pécs. His research theme is the ecology, mainly the political and social effects of environmental scarcity, global and regional water problems and role of the green NGOs.
E-mail: glied.viktor@gmail.com

Tatjana Rakar–Žinka Kolarič

The role of the nonprofit sector in Slovenia in comparative perspective

Nonprofit organisations in post-socialist countries reveal similar characteristics that simultaneously distinguish them from non-profit organisations in other societies. These inward similarities and outward differences can be explained in the context of the state-socialist type of welfare system that prevailed in these societies for almost for half a century. After a change of the “socialist” system in these societies there has been a “boom” in the development of nonprofit organisations, however, the nonprofit sector in post-socialist countries is still very much an ambiguous sec-

■ ■ SZERZŐINK/AUTHORS

tor. Moreover, despite the general similarities there are striking differences in the level of development and the characteristics of nonprofit organisations evolving in these societies in relatively short period of time. Especially, as regards the development of service providing organisations and how these organisations are becoming integrated in the changing welfare systems. The paper primarily focuses on the development and characteristics of nonprofit sector in Slovenia and its role in the Slovene welfare system based on the data collected in a survey on a representative sample of nonprofit organisations in Slovenia in 1996 and 2006. The survey was based on the methodology used in the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Study, which enables a comparison with other countries included in the project. Therefore, the paper aims at understanding the position of the nonprofit sector in the Slovene welfare system through a comparative analysis of the nonprofit sector characteristics and its role in the changing welfare systems in other post-socialist societies as well as other European countries.

Keywords: nonprofit organisations/sector, post-socialist countries, welfare system, Slovenia

Tatjana Rakar (Ljubljana [Slovenia], 1976) PhD in Sociology, is a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia at the Child Observatory and at the Faculty of Social Sciences at the Centre for Welfare Studies, University of Ljubljana. Her fields of research involve studies of nonprofit sector organisations, civil society, social policy, transformations of the post-socialist welfare systems, family policy, children well-being indicators and the role of the church in education with a special focus on former socialist countries. She was involved in several national and international projects and published in national and foreign academic journals.

E-mail: tatjana.rakar@guest.arnes.si

Zinka Kolarič (Cvetkovci [Slovenia], 1951) PhD in Sociology, is a professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. She teaches Sociology of social policy and Management of non-profit and voluntary organizations. She is Chair of Human Resources and Social Management Department and a coordinator of a postgraduate programme Sociology – European Social Policy Analysis. Her fields of research include social policy, welfare systems, nonprofit sector/organisations, changes in the welfare systems, post-socialist social policy and social protection. She has been involved in several national and international projects in these fields. She has authored and co-authored publications, both in a national and international perspective.

E-mail: zinka.kolaric@fdv.uni-lj.si

